

Katalog izložbe / Exhibition catalogue

***MARKO ANTUN DE DOMINIS –
POGLED U NOVO DOBA /***

***MARCO ANTONIO DE DOMINIS:
A VISIONARY'S PERSPECTIVE***

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2024./
National and University Library in Zagreb, 2024

NACIONALNA
I SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA
U ZAGREBU

IMPRESSUM

Nakladnik/Publisher

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Za nakladnika/For the publisher

Prof.dr.sc. Ivanka Stričević

Autorica/Exhibition by

Dr. sc. Marijana Borić

Urednica/Editor

Nela Marasović

Lektorica/Copy-editing

Zrinka Mikulić

Prijevod na engleski/English translation

Dagmar Lasić

Grafičko oblikovanje/Graphic design

Goran Hasanec

Tisak/Printed by

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Naklada/Print run

200

Mjesto i godina izdanja/Place and year of publication

Zagreb, 2024

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001243994.

ISBN 978-953-500-251-2

Zahvale / Acknowledgements

Prof. dr. sc. Zrinki Blažević za tekst kataloških jedinica 15. i 16. (objavljeno u Leksikonu hrvatske književnosti, Zagreb 2008.), dr. sc. Josipu Dukiću, Tamari Runjak i izv. prof. dr. sc. Saši Potočnjak na stručnim savjetima kod priređivanja kataloga, dr. sc. Josipu Mihaljeviću za multimedijски program, dr. sc. Branku Hanžeku za optičke instrumente, akademskom kiparu Andriji Gašparosu za umjetnički postav i Hrvatskog državnog arhivu, Državnom arhivu u Zadru, Institut za filozofiju i Arheološkom muzeju u Splitu na njihovim preslikama rukopisa Marka Antuna de Dominisa i Privatnoj umjetničkoj gimnaziji s pravom javnosti u Zagrebu (mentor Romina Makoter) /

We wish to thank Professor Zrinka Blažević and Associate Professors Josip Dukić, Tamara Runjak and Saša Potočnjak for their help in the preparation of the exhibition catalogue and to all individuals and institutions which contributed to the exhibition programme – Research Associate Josip Mihaljević (multimedia content), Scientific Adviser Branko Hanžek (optical instruments), sculptor Andrija Gašparuš (artwork), Croatian State Archives, the Croatian State Archives in Zadar, Institute of Philosophy and the Archaeological Museum in Split (digital copies of the manuscripts of Marco Antonio de Dominis) as well as the Zagreb-based private arts secondary school Privatna umjetnička gimnazija and the school's tutor Romina Makoter.

SADRŽAJ/CONTENTS

Pozdravna riječ / 9

Foreword / 10

Uvodna riječ / 11

Preface / 13

Humanist, nadbiskup i primas Dalmacije i Hrvatske Marko Antun de Dominis / 15

Humanist, archbishop and "Primate of Dalmatia and Croatia" Marco Antonio de Dominis / 18

Plemička obitelj Dominis – Europska visoka elita hrvatskoga kova / 21

The Dominis family – Europe's high nobility of Croatian stock / 22

Školovanje i stasanje - pod okriljem Družbe Isusove / 24

Education and coming of age – under the wing of the Jesuits / 26

Senjski biskup i diplomat na strani svoga naroda / 28

A bishop and a diplomat siding with his people / 30

U krugu hrvatskih intelektualaca bratovštine sv. Jeronima u Rimu / 33

Among Croatian intellectuals of the confraternity of St. Jerome in Rome / 35

Nadbiskup u Splitu i primas Dalmacije i Hrvatske / 37

The Archbishop of Split and "Primate of Dalmatia and Croatia" / 39

Produblјivanje sukoba s Rimskom kurijom / 41

Conflict with the Roman Curia intensifies / 43

Tajno hodočašće / 45

A secret "pilgrimage" /	47
Dominis u Londonu /	49
Dominis in London /	51
Novi problemi na obzoru /	53
New troubles on the horizon /	55
Opet u Rimu – u rukama inkvizicije /	57
In Rome again – in the hands of the Inquisition /	59
Dominisovo duhovno nasljeđe /	61
Dominis's spiritual legacy /	63
Dominis vs. Galilei – od konstrukcije do teorije dalekozora /	64
Dominis versus Galileo – from the construction to the theory of the telescope /	67
O mijenama mora i obliku Zemlje – Dominisov doprinos geofizici /	70
On the tides of the sea and the shape of the Earth – Dominis's contribution to geophysics /	73
Reformator i ekumenist /	75
A skilled polemicist on a peace mission /	77
Dominisovo životno djelo <i>De republica ecclesiastica</i> (<i>O crkvenoj državi</i>) /	79
<i>De Republica Ecclesiastica</i> , the crown of Dominis's achievements /	81
Bibliografija Marka Antuna de Dominisa /	85
Marco Antonio de Dominis Bibliography /	87
Izbor iz literature /	89
References /	99

Pozdravna riječ

Život i rad Marka Antuna de Dominisa, hrvatskoga teologa i jednoga od najvećih filozofa i znanstvenika svojega vremena koji je imao ugled u najelitnijim krugovima onodobne Europe i čije nasljeđe prelazi granice naše baštine, već su stoljećima neiscrpan izvor za proučavanje i predstavljanje javnostima. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ove je godine u sklopu manifestacije *Dani europske baštine* u suradnji s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti, Papinskim zavodom sv. Jeronima u Rimu i projektom *Upoznajmo hrvatsku znanstvenu baštinu* priredila izložbu *Marko Antun de Dominis – pogled u novo doba* kako bi današnja javnost upoznala njegov rad i dosege.

Izložba ove tematike organizirana je u povodu 400. obljetnice smrti ovoga svestranog učenjaka i 130. obljetnice utemeljenja Zbirke rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u čijem se fondu nalazi znatan broj Dominisovih djela. Izložbom se želi oživjeti sjećanje i odati počast Dominisu za postignuća kojima je zadužio hrvatsku i europsku kulturu i znanost.

Među znamenitim hrvatskim humanistima Marko Antun de Dominis ističe se ne samo raznolikim opusom već i specifičnim životnim putem tijekom kojega je obavljao visoke službe u diplomatskoj, političkoj i crkvenoj hijerarhiji. Bio je pripadnik europske intelektualne elite svojega doba, a izložba donosi uvid u njegov bogat i zanimljiv životni put. Tematski je podijeljena u tri djela. Prvi dio donosi kronološki prikaz Dominisova života i rada, drugi dio izloženim pretiscima prikazuje njegova objavljena djela, dok treći dio predstavlja znanstvenu, stručnu i popularnu literaturu o Dominisu.

Multimedijalni dio izložbe predstavlja Dominisova djela u digitalnome obliku i različite edukativne igre o temi njegova života i rada. Interaktivni dio izložbe optički je pokus kojim se pokazuje Dominisov pristup povezivanju matematike i fizike. Dominis i njegov rad bili su izvor nadahnuća u brojnim područjima umjetničkoga djelovanja. Umjetnička djela kao rezultat toga djelovanja također su pronašla mjesto na ovoj izložbi.

Uistinu smo zahvalni Marku Antunu de Dominisu što nam je ostavio u nasljeđe bogatstvo svojega stvaralaštva, a suradnicima u organizaciji izložbe što su omogućili da ova vrijedna baština bude predstavljena znanstvenoj, stručnoj i najširoj publici.

prof. dr. sc. Ivanka Stričević
glavna ravnateljica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Foreword

The life and work of Marco Antonio de Dominis, a distinguished Croatian theologian, philosopher and scholar at the turn of the 17th century and a member of the European elite of the time whose legacy transcends the boundaries of Croatia's cultural heritage, has proved an inexhaustible resource when it comes to research as well as to cultural programmes targeting various audiences. Wishing to bring Dominis's work and achievements closer to today's wider audience, the National and University Library in Zagreb (NSK), Croatian Academy of Sciences and Arts (CASA) and the Pontifical Croatian College of St. Jerome in Rome have jointly prepared an exhibition for the 2024 edition of the *European Heritage Days* programme.

Organised as part of the Academy's project aimed at the popularisation of Croatian cultural heritage (*Upoznajmo hrvatsku znanstvenu baštinu*), the exhibition marks the 400th anniversary of Dominis's death and the 130th anniversary of the founding of the NSK Manuscripts and Old Books Collection, whose treasures include a considerable number of Dominis's works. Aimed at reviving the memory of this versatile Croatian scholar, the *Marco Antonio de Dominis: A Visionary's Perspective* exhibition brings to the attention of the general public his achievements and a major contribution that he has made to Croatia's and Europe's cultural and scientific heritage.

Marco Antonio de Dominis stands out among notable Croatian humanists not only in terms of the versatility of his accomplishments, but also in terms of his out-of-the-ordinary life during which he took up prestigious offices in the diplomatic service, politics and ecclesiastical hierarchy. The exhibition, which provides insight into the events of Dominis's by all means remarkable life and brings into spotlight his high standing among the intellectual elite of 17th-century Europe, is divided into three parts. While the first part gives a comprehensive overview of Dominis's life and work, the second features his published titles and the third the selected academic and popular resources on Dominis.

The exhibition's multimedia content presents Dominis's oeuvre in digital form, featuring various educational games thematising the events of his life, and its interactive content foregrounds an optical experiment presenting Dominis's approach to linking mathematics and physics. Since Dominis and his work have been a source of inspiration in art as well, a special part of the exhibition is dedicated to works of art influenced by Dominis.

Fully aware of the immense significance of the incredibly rich legacy of Marco Antonio de Dominis, we thank our partners in the organisation of this exhibition for enabling its presentation to researchers, heritage professional and the general public.

Dr Ivanka Stričević
Director General, National and University Library in Zagreb

Uvodna riječ

Marko Antun de Dominis, hrvatski učenjak, biskup, nadbiskup i *Primas Dalmacije i Hrvatske*, neosporno je jedna od najvećih duhovnih i intelektualnih pojava Europe početkom 17. stoljeća. Bio je pravi primjer renesansnog tipa čovjeka utjelovljenog u pojmu *homo universalis*. Učeni humanist, ostvarivao se u različitim aspektima života intelektualnim, profesionalnim i duhovnim djelovanjem. Podjednakim žarom istraživao je istinu o tajnama svijeta koji ga je okruživao, kao što je bio duboko posvećen istraživanju duhovnih izvora u pronalaženju puta k Bogu i jedinstvu vjere.

Bio je izniman erudit čiju je strast pokretala ne samo znatiželja i žed za istinom, znanjem i potreba o potpunijoj spoznaji svijeta već i duboka humanistička želja da ljudski život načini plemenitijim i dostojnijim življenja. Svojim djelima i odlukama koje je donosio svjedoči o iznimnoj predanosti i upornosti da se dopre do istine te tako pomaknu granice ljudskog mišljenja i prošire naši horizonti kako u znanosti i filozofiji, tako i u duhovnosti. Školovan i stasao kod isusovaca, bio je duboko srastao sa Crkvom i njenim učenjima i nije propitivao Kopernikov zaključak da se Zemlja okreće oko Sunca koji je u to vrijeme bio kontraverzan, a svoje intelektualne i duhovne snage fokusirao je na spoznaju svijeta i teološka istraživanja gdje ga je njegovo uporno inzistiranje na istini dovelo do neshvaćanja i tragičnog kraja. Poput mnogih velikih idealista i vizionara bio je u raskoraku s vlastitim vremenom. Ideje koje je zastupao pokrenule su promjene tek stoljećima kasnije i danas ga s punim pravom smatramo reformatorom.

Ova izložba daje sveobuhvatan prikaz Dominisova života i rada u kontekstu njegova vremena, na razmeđu između kasnog humanizma i novovjekovlja, u razdolu u kom se u znanosti i filozofiji zbivaju epohalne promjene i zasniva moderna znanost. Premda se de Dominis školovao na aristotelovskoj tradiciji od koje ne odstupa u potpunosti, koristio se novim pristupom u istraživanju prirodnih znanosti. Upravo je Dominis, a ne Galileo Galilei kako se učestalo misli, napisao prvo djelo u povijesti koje cjelovito tumači teoriju dalekozora, instrumenta s kojim započinje nova epoha astronomskih istraživanja i revolucionarni razvitak kozmologije. Živio je u vremenu kada mu je izgledalo kao da ništa nije nemoguće ako pronade hrabrost da snove pretvori u stvarnost i pronade volju da zadovolji vječnu znatiželju prema svijetu koji nas okružuje i nebesima iznad nas.

Nakana je izložbe *Marko Antun de Dominis – pogled u novo doba* ne samo oživjeti sjećanja i odati mu počast za iznimna postignuća kojima je zadužio hrvatsku i europsku kulturnu i znanstvenu baštinu, već i cjelovito prikazati njegov intelektualni i duhovni profil kroz ideje koje su ga pokretale, nadahnjivale i oblikovale njegove interese. Svojim je intelektualnim, profesionalnim i duhovnim djelovanjem povezivao različita područja onodobne Europe: od rodnog Raba i Dalmacije, Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, Habsburškog Carstva i Engleskog Kraljevstva, do Mletačke i Papinske Države. Premda je pripadao europskoj eliti svojega doba, sačuvao je jasno poimanje vlastitog identiteta i povezanost uz rodni zavičaj. Časnu titulu *Primasa Dalmacije i Hrvatske* – naslov prvostolnika Dalmacije i čitave Hrvatske, najviše

crkveno dostojanstvo u ovom dijelu Europe, isticao je do konca života a osobito dok je boravio u tuđini. Raznovrsnost Dominisova opusa i univerzalnost njegovih poruka obvezuje nas na kontinuirano istraživanje i međunarodnu afirmaciju njegova nasljeđa, kao i međusobnu suradnju u promišljanju, pronalaženju i provođenju inovativnih, što svrsishodnijih načina i strategija povezivanja raznovrsnih aktivnosti i inicijativa u sferama znanosti, kulture i obrazovanja.

Dr. sc. Marijana Borić, autorica izložbe
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Preface

Croatian scholar, bishop, archbishop and the “Primate of Dalmatia and Croatia” Marco Antonio de Dominis was indisputably one of the greatest intellectual figures in Europe at the beginning of the 17th century. A true renaissance man and learned humanist, he was the embodiment of everything implied by the term *homo universalis* and as such highly accomplished in all his pursuits – as an academic, diplomat and cleric, equally zealous in searching for the truth about the wonders of the natural world and in studying religious sources as the path to God and religious unity.

Dominis was a man of outstanding erudition whose passion was driven not only by curiosity, thirsting for truth and knowledge and by the need for a thorough understanding of the world, but also by a deep humanist yearning for ennobling human life. His actions and decisions reflect his remarkable dedication and perseverance when it came to getting at the truth and in this way to opening up new horizons, as much in science and philosophy as in spiritual and religious matters. Strongly influenced by his Jesuit education, Dominis’s worldview and attitudes were inextricable from the Church and its teachings. Nevertheless, he did not question Copernicus’s conclusion that the Earth revolves around the Sun, which was highly controversial at the time, and focused his intellectual and religious endeavours on increasing his understanding of the world and on theological research, in which context his unrelenting insistence on truth eventually led him to his tragic end. Like many other great visionaries, Dominis was at odds with his own age. It took centuries for the ideas which he had promoted to bring about changes and today we rightfully consider him a reformer.

This exhibition gives a comprehensive overview of Dominis’s life and work against a background of his time, the period between the late humanism and modern age marked by major breakthroughs in science and philosophy and the laying of the foundations of modern science. Although Dominis’s education was based on the Aristotelian tradition, which he never entirely abandoned, he nevertheless used a new approach in his research into the natural phenomena. It was precisely Dominis – and not Galileo, as is frequently thought – who wrote the first work in history providing a complete theoretical explanation of the telescope, the instrument that enabled the new era of research in the field of astronomy and the revolutionary development of cosmology. Dominis lived at a time when nothing seemed impossible to him, provided that he could find the courage to turn his dreams into reality and the will to satisfy the eternal human curiosity about the world around us.

The *Marco Antonio de Dominis: A Visionary’s Perspective* exhibition, organised as a way of marking the 400th anniversary of Dominis’s death, is not only an attempt to revive the memory of Dominis and honour him for his outstanding achievements and the contribution that he has made to Croatia’s and Europe’s cultural and scientific heritage, but also provides a detailed insight into Dominis’s intellectual and spiritual profile by presenting the ideas

which drove him, inspired his work and shaped his interests. Through his work he connected various regions of 17th-century Europe – his native Dalmatia, the Kingdom of Hungary and Croatia, Habsburg empire, the kingdom of England and Scotland, Venice and the Papal States. Although Dominis was a member of the European elite, he never lost a sense of his national identity and of a strong connection to his native region, in Croatia. Proud until the end of his life of having being appointed the “Primate of Dalmatia and Croatia” and thus having held the highest ecclesiastical office in this part of Europe, he would particularly emphasise this grand title while staying abroad.

The versatility of Dominis's work and the universal quality of his messages oblige us to keep researching his legacy, ensure its worldwide recognition and cooperate on an international level for the purpose of exploring, developing and implementing innovative and as purposeful as possible ways and strategies for bringing together activities and initiatives in the spheres of science, culture and education.

Dr Marijana Borić, author of the exhibition
Croatian Academy of Sciences and Arts

Humanist, nadbiskup i primas Dalmacije i Hrvatske Marko Antun de Dominis

Marko Antun de Dominis (Rab, 1560. — Rim, 8. IX. 1624.) svestrani učenjak, ugledni predstavnik hrvatskog i europskog humanizma, visoki crkveni prelat i diplomat, smatra se jednom od najistaknutijih duhovnih i intelektualnih pojava Europe na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Svojim je znanstvenim opusom i ugledom u crkvenom, društvenom i političkom životu izazivao divljenje u elitnim europskim krugovima ali i otvoreno neprijateljstvo nekih suvremenika. Dominis je intelektualnim i duhovnim djelovanjem ostavio neizbrisiv trag u hrvatskoj i europskoj povijesti, znanosti i kulturi. Ostvarivao se u raznim aspektima života, te je bio primjerom iznimno uspješnoga i svestranoga renesansnog čovjeka utjelovljenog pojmom *homo universalis*. Djelovao je kao predavač-lektor matematike, retorike, logike, književnosti, filozofije i prirodopisa, pisao je i zapažena djela iz područja prirodne filozofije fizike a osobito iz teologije, koja je bila u fokusu njegova djelovanja. Bio je isusovac, potom senjski biskup a dok je bio splitskim nadbiskupom, nosio je častnu titulu *Primasa Dalmacije i Hrvatske* – naslov prvostolnika Dalmacije i čitave Hrvatske, najviše crkveno dostojanstvo u ovom dijelu Europe koje je do konca života s ponosom isticao.

Među znamenitim hrvatskim humanistima Dominis se ističe ne samo raznolikim opusom već i specifičnim životnim putem tijekom kojeg je dosegnuo visoke službe u diplomatskoj, političkoj i crkvenoj hijerarhiji. Bio je pripadnikom europske intelektualne elite svoga doba, a svojim utjecajem prelazi granice hrvatske nacionalne baštine. Iz tog se razloga, a želeći na međunarodnoj razini afirmirati Dominisovo mirotvorstvo, spisateljski i znanstveni rad, UNESCO, prestižna ustanova u organizaciji Ujedinjenih naroda, 2010. godine pridružio kao pokrovitelj Hrvatskoj u obilježavanju 450. obljetnice Dominisova rođenja. Nakana je ove izložbe priređene u povodu četrstote obljetnice njegove smrti oživjeti sjećanja i odati počast za postignuća kojima je zadužio hrvatsku i europsku kulturnu i znanstvenu baštinu.

Dominis je životom i djelima utjecao i nadahnjivao mnoge ugledne europske učenjake i filozofe. Među njima ističu se velikani kao Hugo Grotius, otac međunarodnog prava i Thomas Hobbes, utemeljitelj moderne političke filozofije i doktrine modernih prirodnih prava. Dominisova tumačenja fizikalnih pojava doživjela su različite prosudbe znamenitih učenjaka kao Isaaca Newtona, Voltaira, Christiana Wolffa, Christiana Hygensa, Rudera Boškovića, Josepha Priestleya, a spominje ga i Goethe u svom prirodoznanstvenom djelu *Zur Farbenlehre (O teoriji boja)*, kao »vrsnog matematičara i fizičara i iskonskog motritelja čuvenog među istraživačima prirode«.

Premda je Inkvizicija strašnom anatemom zaborava osudila Dominisovo ime i djelo, oduzevši mu sve titule, časti, imovinu i djela koja su spaljena 21. prosinca 1624. godine zajedno s njegovim mrtvim tijelom na rimskom Cvjetnom

trgu (*Campo de' fiori*) i pepeo je bačen u Tiber, snaga i dosezi Dominisovih misli prelaze granice epoha. O tome svjedoči brojnost njegovi sačuvanih rukopisa i djela kao i neprestano zanimanje istraživača iz različitih područja, koji ne jenjava sve do današnjih dana.

Dominisova djela i rukopise posjeduje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Österreichische Nationalbibliothek u Beču, British Museum Library u Londonu (Manuscript dep.), Bodleian Library u Oxfordu, Bibliothéque Nationale u Parizu, Civico Museo Correr u Veneciji (zbirka rkp. venecijanske obitelji Dona). Korespondencija i dokumenti o njemu čuvaju se u Public Record Office u Londonu (zbirke State Papers), University Library i Caius College Library u Cambridgeu, Bibliothéque de l'Arsenal u Parizu, Biblioteca Vaticana u Rimu, Biblioteca nazionale Marciana u Veneciji, Biblioteca Arcivescovile i Biblioteca civica u Udinama. Građa o njemu pohranjena je i u Historijskom arhivu u Zadru (dokumenti obitelji Nimira), Kaptolskom arhivu u Splitu, Historijskom arhivu u Rijeci te u Archivio segreto Vaticano u Rimu i Archivio di stato u Veneciji.

Dominis je bio predmet književne obradbe u drami *A Game at Chess* (izvedene u Londonu 1624.) engleskog književnika Thomasa Middletona, romanu *Čuvaj se senjske ruke* Augusta Šenoa (1875.), te u romanu *Heretik* (Zagreb 1968.) i istoimenoj drami (1969.) Ivana Supeka. U Hrvatskoj je sačuvano nekoliko Dominisovih portreta: jedan u ulju nepoznatog autora, naslikan prije 1596. godine, pohranjen je u Hrvatskom povijesnom muzeju (Zagreb), drugi u ulju je djelo Raffaella Mele (?) i čuva se Splitskoj nadbiskupiji. Sačuvano je i više bakroreza – Hrvatski državni arhiv posjeduje onaj koji je izradio Jacobs Delff 1617., prema Dominisovom zagubljenom portretu Michiella Van Mierevelta načinjenom 1616. godine u Haagu i litografiju Antonia Nardella prema predlošku V. Poireta (?). Dva su bakroreza pohranjena u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu (Renols Elstracke, 1616. i bakrorez nepoznatog autora iz 1624., načinjen prema M. J. Miereveltu. Također u Hrvatskoj se čuva nekoliko primjeraka grafike Dominisova portreta, kojeg je načinio Abraham Blotelling i otisnuo kod tiskara Paulusa Fursta: u fondu Arheološkog muzeja u Splitu, u grafičkoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu, Zbirci Baltazara Bogišića u Cavtatu i u privatnoj zbirci N. Cambi u Splitu. Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu također posjeduje primjerak grafike portreta koji je načinio William Skelton 1810. prema Dominisovom portretu Domenica Tintoretta i još dva bakroreza nepoznatih autora.

Dominisov portret nepoznatog autora načinjen prema M. J. Miereveltu i otisnut 1617. kod John Billa u londonskom izdanju njegova djela *De republica ecclesiastica* posjeduje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, a Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu posjeduje primjerak portreta otisnut u drugom izdanju tog djela (Heidelberg, 1618-1620).

PORTRET MARKA ANTUNA DE DOMINISA.

IZ: Markantun de Dominis. *De republica ecclesiastica libri X. auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi. Con suis indicibus.*

London, 1617. – 1620.

sv. : ilustr. : 4° (33 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

A PORTRAIT OF MARCO ANTONIO DE DOMINIS.

Markantun de Dominis. Markantun de Dominis. *De republica ecclesiastica libri X. auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi. Con suis indicibus.* London, 1617-1620.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Humanist, archbishop and “Primate of Dalmatia and Croatia” Marco Antonio de Dominis

Marco Antonio De Dominis (born 1560, Rab [Croatia]—died 8 September, 1624, Rome), a versatile scholar, distinguished figure among Croatian and European humanists and high-ranking prelate and diplomat, is considered to be one of Europe’s greatest intellectual figures at the turn of the 17th century. His scholarly works and high standing among clerics as well as in the social and political circles of the time won him the admiration of the European elite, but also earned him some fierce personal enmities. The results of his endeavours as an intellectual and churchman left an indelible mark on Croatian and European history, science and culture. Highly accomplished in various different spheres of life, Dominis was the epitome of the ability and versatility of “the Renaissance man”, a true *homo universalis*. He was a lecturer in mathematics, rhetoric, logic, literature, philosophy and natural history, authored noted works in the field of natural philosophy, and in particular theology, which was the primary focus of his activity. He was a Jesuit, then the Bishop of Senj, while during his service as the Archbishop of Split he was awarded the grand title of the “Primate of Dalmatia and Croatia”, the highest ecclesiastical office in this part of Europe of which he was proud until the end of his life.

Among notable Croatian humanists Dominis stands out not only in terms of the versatility of his work, but also in terms of the out-of-the-ordinary story of his life and the high places in the diplomatic, political and ecclesiastical hierarchy to which it led him. He belonged to the intellectual elite of his age, exerting influence which has extended beyond the limits of Croatia’s cultural heritage. Owing to this and in order to bring into the worldwide spotlight Dominis’s legacy as a peace advocate, writer and scholar, Croatia’s celebration in 2010 of the 450th anniversary of Dominis’s birth was held under the auspices of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). Likewise, the purpose of this exhibition, organised as a way of marking the 400th anniversary of Dominis’s death, is to revive the memory of him and bring to the attention of a wider audience his achievements and a major contribution that he has made to Croatia’s and Europe’s cultural and scientific heritage.

Dominis’s life and work influenced and inspired many prominent European scholars and philosophers, including the greats such as Hugo Grotius, the “father of international law”, and Thomas Hobbes, the founder of the modern political philosophy and natural rights doctrine. His interpretations of physical phenomena were analysed – eliciting different opinions – by the famous scientists such as Isaac Newton, Voltaire, Christian Wolff, Christiaan Huygens, Rudjer (Ruder) Josip Bošković and Joseph Priestley, while Goethe, in his theory of colours (*Zur Farbenlehre; Goethe’s Theory of Colours*), referred to him as a brilliant mathematician and physicist, including in it Dominis’s diagram illustrating visual perception.

Although the Inquisition's condemnation of Dominis resulted in the infliction on his name and work of the terrible anathema of oblivion, his dispossession, the public burning of his belongings, works and his dead body in Rome's Campo de' Fiori square on 21 December 1624 and the subsequent throwing of the ashes in the Tiber, the force and impact of his ideas and thoughts transcend eras. His lasting influence is evidenced by the number of his preserved manuscripts and works as well as by an avid interest which his legacy has been attracting from researchers in various fields to this day.

Dominis's works and manuscripts are held by the National and University Library in Zagreb, Library of the Croatian Academy of Sciences and Arts, Austrian National Library (Vienna), British Museum Library (London), Bodleian Library (Oxford), National Library of France (Paris) and Correr Museum (Venice). His correspondence and documents on him are preserved at the UK Public Record Office (London), Cambridge University Library and University of Cambridge's Caius College Library, National Library of France (Paris), Vatican Library, Marciana Library (Venice) and by the Archiepiscopal Library and Vincenzo Joppi Public Library in Udine, Italy. Also holding resources on Dominis are the Croatian State Archives in Zadar and Rijeka, Archdiocese of Split and Makarska Archives, Vatican's Apostolic Archives and the State Archives in Venice.

Dominis was used as a model for one of the characters in Thomas Middleton's satiric comedy *A Game at Chess* (which premiered in London in 1624) and was also thematised in several works of Croatian literature – August Šenoa's famous 1875 novel (*Čuvaj se senjske ruke*; Eng. trans. "Beware the Hand of Senj") as well as the 1968 novel and 1969 play by Ivan Supek (*Heretik*; Eng. trans. "The Heretic"). There are several Dominis's portraits preserved in Croatia. Two oil paintings, one by an unknown author done prior to 1596 and one presumably by Raffaello Mele, are held by the Croatian History Museum (Zagreb) and Archdiocese of Split and Makarska, respectively. The Croatian State Archives preserves a lithograph by Antonio Nardello modelled after a work presumably by Vincent Poiret, a 1617 engraving by Jacobs Delff fashioned after the lost 1616 Dominis's portrait by Michiel Janszoon van Mierevelt and a copy of Dominis's portrait authored by Abraham Blooteling and printed by Paulus Furst. Copies of this Blooteling's portrait of Dominis are also held by the Archaeological Museum in Split, Croatian History Museum, a private collection of the Fellow of the Croatian Academy of Sciences and Arts Nenad Cambi (Split) and the Baltazar Bogišić Collection (Cavtat), which also holds the 1810 Dominis's portrait by William Skelton made after a portrait by Domenico Tintoretto and two engravings by unknown authors. Another two engravings, the 1616 one by Renold Elstracke and a 1624 one made after Mierevelt's portrait of Dominis by an unknown author, are preserved at the Croatian Ministry of Culture and Media's Directorate for the Protection of Cultural Heritage. A 1617 Dominis's portrait by an unknown author, also made after Mierevelt's portrait and printed by John Bill as part of the London edition of Dominis's *De Republica Ecclesiastica*, is held by the National and University Library in Zagreb, while the Croatian Academy of Sciences and Arts holds that same portrait printed as part of a subsequent, Heidelberg edition of *De Republica* (1618-1620).

RAB
 IZ: Vincenzo Maria Coronelli. *Dalmatia*.
 Venezia, 1697?
 [20] tabl ; : zemljopisne karte i vedute gradova ; 2° (37 x 51 cm).
 Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

RAB (ISOLA D'ARBE), CROATIA.
 Vincenzo Maria Coronelli. *Dalmatia*.
 Venice, 1697?
 Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Plemićka obitelj Dominis – Europska visoka elita hrvatskoga kova

Marko Antun de Dominis rođen je 1560. godine na otoku Rabu, u obitelji čije plemenito porijeklo seže u rana stoljeća rapskog srednjovjekovlja. Sin je učenog pravnika i pjesnika Jeronima Dominisa i majke Marije iz venecijanske obitelji Vellutelli. Obiteljsko je prezime Dominis nastalo od hipokoristika osobnog imena Dominik (Dominicijus) ili od njegovih inačica Demanja, Dominja, Domana. U literaturi se navodi da Dominisi izvode svoje porijeklo od loze krčkih knezova koji su se kasnije prozvali Frankopanima. Po majci, pripadao je i glasovitoj talijanskoj obitelji Theobaldi, iz koje je potekao i papa Grgur X. (1271. – 1276.). Rodoslovlje Dominisa, koje je oko 1600. godine sastavio sam Marko Antun de Dominis, nosi naslov *Arber Frangipana sive de Dominis*. Izvornim podacima provjereno rodoslovlje obitelji započinje od 1283. godine sa Stjepanom de Dominisom, sinom rapskog sudca. Uspinjući se u gradskoj plemićkoj i crkvenoj hijerarhiji, Dominisi postupno prelaze lokalne okvire Raba. Stežu imanja na Pagu, Cresu, Dugom otoku i Lošinj, priskrbljuju biskupsku stolicu u Jakinu (Ancona) i Velikom Varadinu (Oradea) u Ugarskoj. Postaju rapski poklisari na kraljevskom dvoru u Budimu i stežu vlastelinski naslov među plemstvom grada Zadra. Zahvaljujući ugledu na europskim dvorovima, osobito povezanosti s napuljskim i ugarskim kraljevskim dvorom, Dominisi postaju delegati carske vlasti s povlasticama kojima su se mogli služiti na čitavom teritoriju Svetog Rimskog Carstva. Carskom poveljom izdanom u Pragu 26. kolovoza 1433. godine imenovani su namjesničkim grofovima, zajedno sa svojim potomcima. Osim kao crkveni poglavari i učeni ljudi, Dominisi su se kao podanici ugarske krune i mletačkih vlasti isticali i kao ratni zapovjednici u borbama s Osmanlijama zapovijedajući kršćanskom vojskom u bitci kod Varne. Također, u dugoj tradiciji koja se prenosila s očeva na sinove, bili su zapovjednici (soprakomiti) rapske galije i kao takvi sudjelovali su i u bitci kod Levanta. Marko Antun de Dominis zasigurno je stasajući u humanističkom ozračju obiteljskog doma, u krugu moćne plemićke obitelji Dominis te sa snažnom povezanošću s tradicijom i nasljeđem, već u ranoj dobi usvojio univerzalne visoke duhovne ciljeve kojima je stremio čitav život.

Grb obitelji Dominis na ulazu u obiteljsku palaču na Rabu.
Privatna arhiva.

The coat of arms of the Dominis family at the entrance to the family mansion on Rab, Croatia.
Private archive.

The Dominis family – Europe’s high nobility of Croatian stock

Marco Antonio de Dominis was born in 1560 on Rab, an island off the Dalmatian coast, into a family whose origin stretches back to the early centuries of the medieval period. His father was a learned jurist and poet Jeronim (Jerome) Dominis and his mother Marija (Mary) descended from the Vellutelli family, of Venice. The Dominis family name comes either from the hypocoristic form of the name Dominik (Dominicijus) or from its forms Demanja, Dominja, Domana. The available resources state that the Dominis family traces its ancestry back to the Krk dukes which took the name Frankopan. Through his mother, Dominis also belonged to the renowned Italian family Theobaldi, from which Pope Gregory X (1271-76) also descended. Around 1600, Dominis compiled his own family genealogy (*Arber Frangipana sive de Dominis*), stating in it the sources according to which it starts in 1283 with Stjepan de Dominis, the son of a magistrate on Rab. Working their way up through the social and ecclesiastical hierarchies, the Dominis family gradually extended their influence beyond the limits of Rab. They came into possession of estates on the Croatian islands Pag, Cres, Dugi otok and Lošinj and were made bishops of Jakin (Ancona), in Italy, and Veliki Varadin (Oradea, in present-day Romania), in then Kingdom of Hungary. They also became the emissaries of Rab at the Hungarian royal court in Buda and acquired the aristocratic title among the nobility of Zadar, a major city on the Croatian coast. Owing to their status at the European royal courts, in particular to their ties with the Neapolitan and Hungarian courts, the members of the Dominis family became the commissioners of the Holy Roman Empire with the benefits to which they were entitled throughout the Empire’s territory. By the imperial edict issued in Prague on 26 August 1433, they and their progeny were made count palatines. Apart from standing out as the high-ranking members of the clergy and men of learning, the Dominis family, as the subjects of “the Hungarian Crown” and Venetian rulers, also distinguished themselves as the military commanders in battles with the Ottomans, leading the Christian troops in the Battle of Varna. Furthermore, upholding a long tradition which was passed from fathers to sons, they were the commanders (“gentleman-commanders”, or *sopracomiti*, in Italian) of the Rab’s galley and as such took part in the Battle of Lepanto. Growing up in a home infused with the humanistic values and ideas, in an influential aristocratic family deeply rooted in the centuries-old traditions and customs, Marco Antonio de Dominis must have set himself at a very early age the high and worthy aims which he pursued his entire life.

Palača Dominis na Rabu jedna je u nizu kuća obitelji Dominis.
Privatna arhiva.

One of several palatial mansions of the Dominis family on Rab, Croatia.
Private archive.

Školovanje i stasanje - pod okriljem Družbe Isusove

Školovanje je Marko Antun de Dominis započeo u humanističkom ozračju obitelji i rodnoga Raba. Plemićka obitelj Dominis tradicionalno je skrbila za obrazovanje nadarenih članova, smatrajući ga važnim za opstanak i prosperitet obitelji u tim teškim vremenima. Uzorom i prvim učiteljem bio mu je stric, senjski biskup Antun de Dominis, uskočki heroj koji je preminuo u boju s Turcima. On je imao snažan utjecaj na odgoj mladog Marka Antuna s kojim je dijelio mnoge zajedničke vrijednosti, jasnu svijest o vlastitom identitetu u odnosu na zajednice kojima su služili i privrženost tradiciji predaka. Dominisovu napretku uvelike je doprinio nastavak školovanja među Isusovcima. Već u dvanaestoj godini poslan je u isusovački Hrvatski kolegij u Loretu (*Collegio Illirico di Loreto*) gdje je pohađao gimnaziju i učio gramatiku, retoriku i moralnu teologiju. Kolegij je bio namijenjen školovanju hrvatskih klerika kako bi poslije služili Crkvi i svom rodnom kraju, a učenici su pri dolasku prisezali da će postati svećenicima te da će se vratiti u domovinu i ondje služiti Crkvi. U dobi od devetnaest godina Dominis 1579. pristupa Družbi Isusovoj u Novellari, a potom odlazi na studij u Veronu gdje je učio filozofiju te istodobno mlađim studentima predavao književnost. Tijekom studija dobiva izvrsno obrazovanje i formira široke intelektualne interese. Moli poglavare da ga pošalju u prekomorske misije, međutim ostavljen je u Italiji i od 1587. do 1591. godine studira teologiju u Padovi, gdje je ujedno predavač-lektor matematike i prirodopisa. U tom razdoblju bio je uz redovničke dužnosti potpuno posvećen znanstvenom radu i tada je napisao koncept svoja dva fizikalna djela koja će objaviti dvadesetak godina kasnije. Nakon završetka studija 1592. godine odlazi u Bresciju i ondje predaje prvo retoriku, a zatim logiku i filozofiju do konca 1595. godine kada odlazi u Rim. Tada nakon pogibije njegova strica Antuna de Dominisa, senjskoga biskupa, u protuturskom boju pod Klisom 1596. godine, završava razdoblje Dominisova mirnog, znanstvenog i redovničkog života, a započinje njegov uspon u crkvenoj hijerarhiji te burno razdoblje javnog, crkvenog, političkog i diplomatskog djelovanja.

Abraham Ortelius. *Deorum dearumque capita ex vestutis numismatibus in gratiam antiquitatis studiorum effigiata et edita. Ex museo Abrahami Ortelii.*

Antwerpen, 1573.

[60] listova : ilustr. ; 8o (19 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

A MAP OF THE VENETO REGION, ITALY.

Abraham Ortelius. *Deorum dearumque capita ex vestutis numismatibus in gratiam antiquitatis studiorum effigiata et edita. Ex museo Abrahami Ortelii.*

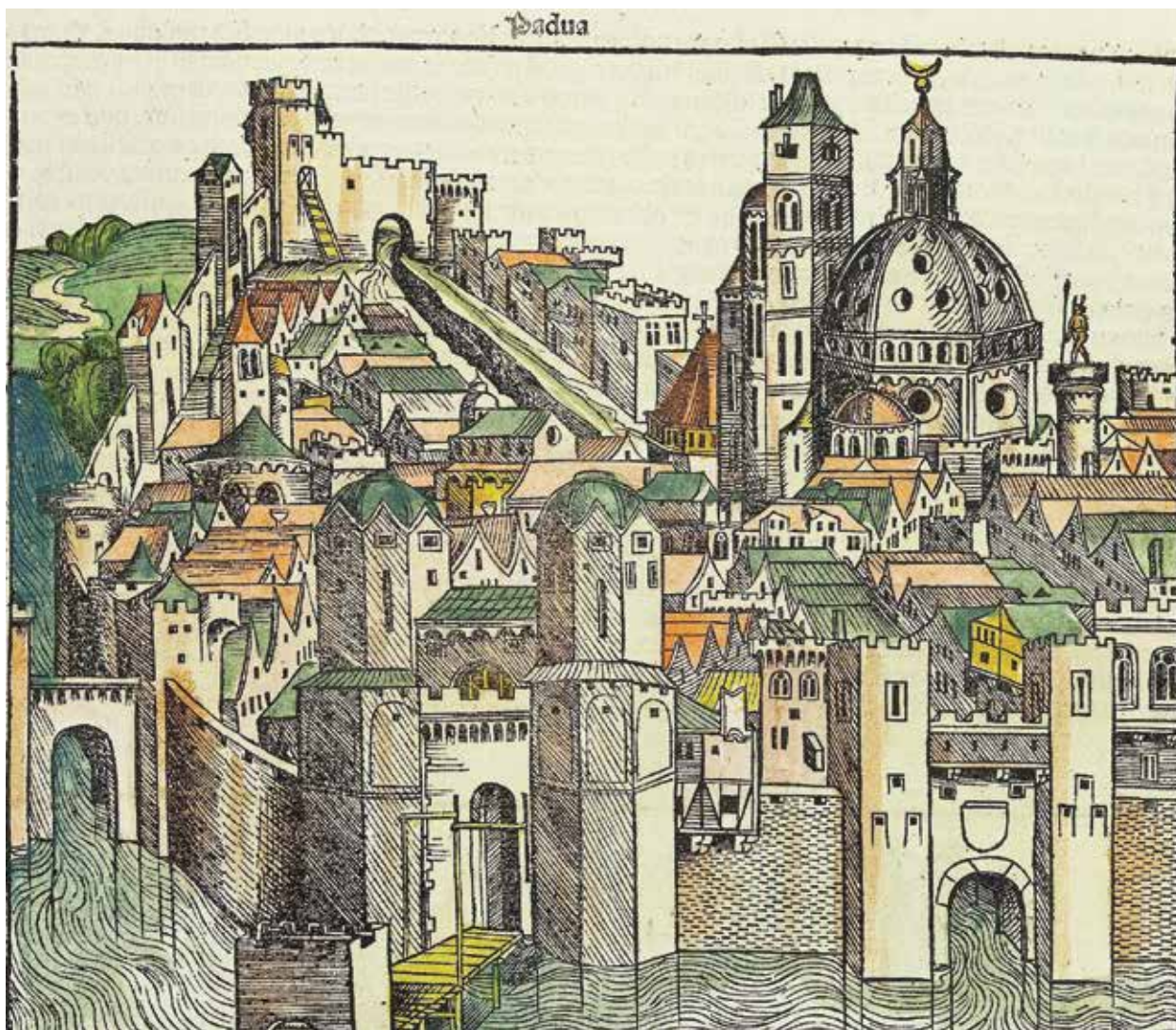
Antwerp, 1573.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Education and coming of age – under the wing of the Jesuits

Dominis's schooling began within his family, under the strong influence of the humanistic values and the traditions of his native Rab. His aristocratic family took great care of the education of its talented members, considering it significant for the family's well-being and prosperity. The young Marco Antonio's first role model and teacher was his uncle, the Bishop of Senj Antun de Dominis, who was also a hero among Dalmatian pirates, the Uskoks, and died fighting against the Ottomans. Having had a strong influence on his nephew's upbringing, he instilled in him the values that he held, a keen sense of personal identity in relation to the communities which they served and of commitment to the traditions of their ancestors. The continuation of Dominis's education among the Jesuits greatly contributed to his progress. As soon as he was 12, he was sent to the Jesuit college in Loreto (Collegio Illirico di Loreto), Italy, where he received instruction in grammar, rhetoric and moral theology. Since the college was intended for the education of Croatian clerics and their preparation for subsequent service to the Church in their native regions, on their arrival at the college the students swore an oath to become priests, return to their homeland and there serve the Church. At the age of 19, in 1579, Dominis joined the Jesuit order in Novellara, Italy, and afterwards went to Verona, where he studied philosophy and at the same time taught literature to younger students. Having acquired excellent education and developed a wide variety of intellectual interests, he pleads with his superiors to send him on overseas missions, however, without success. Left in Italy, from 1587 to 1591, he studied theology in Padua, where he also lectured in mathematics and natural history. During this period, along with fulfilling his duties as a monk he managed to utterly dedicate himself to the pursuit of science and wrote the initial drafts of his two works on physics which he published some twenty years later. After finishing his studies in 1592, Dominis left for Brescia, where he taught rhetoric, logic and philosophy until the end of 1595, when he arrived in Rome. In 1596, with the death of the Bishop of Senj Antun de Dominis, his uncle, in the battle against the Ottomans at the fortress of Klis (Clissa), ended the peaceful, scholarly and monastic period of Dominis's life and started his rise in the ecclesiastical hierarchy, ushering in the tumultuous period marked by his work as a public figure, high-ranking cleric, politician and diplomat.

PADOVA.

IZ: Hartmann Schedel. *Liber chronicarum*.

Nürnberg, 1493.

325 (I-CCLXXVI, 6, CCLXVII-CCXCIX) listova; 2° (47 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

PADUA, ITALY.

Hartmann Schedel. *Liber chronicarum*.

Nürnberg, 1493.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Senjski biskup i diplomat na strani svoga naroda

Nakon vrlo uspješne karijere na sveučilištima u Veroni, Bresciji i Padovi, prva stepenica u Dominisovom usponu crkvenom hijerarhijom bio je položaj senjskog biskupa. Pogibijom njegova strica Antuna, senjskoga biskupa pridruženog vojsci generala Jurja Lenkovića u boju protiv Osmanlija pod Klisom 27. svibnja 1596. godine, postao je konkurentom za upražnjenu biskupsku stolicu i zatražio odstupanje iz Isusovačkoga reda. Premda ga je Rudolf II., rimsko-njemački car i hrvatsko-ugarski kralj kao svjetovni poglavar Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti neposredno nakon smrti strica Antuna imenovao *izabranim senjskim biskupom*, Sveta Stolica ga je u to vrijeme samo potvrdila kao apostolskog upravitelja senjske biskupije dok je papinsku potvrdu imenovanja senjskim biskupom i upraviteljem modruške biskupije čekao gotovo četiri godine i dobio ju je tek u ožujku 1600. godine nakon što je službeno proveden postupak biskupskog imenovanja u apostolskoj nuncijaturi u Grazu. Dominisovo biskupsko posvećenje održano je potom u Veneciji u listopadu iste godine.

Dužnost senjskog biskupa Marko Antun de Dominis službeno je obnašao svega dvije godine, u razdoblju od papinske potvrde imenovanja senjskim biskupom 13. kolovoza 1600. do 16. studenog 1602. godine, kada ga papa Klement VIII. imenuje splitskim nadbiskupom. Međutim, njegova uloga u rješavanju senjskih problema i pitanja uskoka započine nekoliko godina ranije, nakon njegovog carskog „pred-imenovanja“ senjskim biskupom i odobrenja isusovačkog generala Aquavive 3. ožujka 1597. godine temeljem kojeg je odstupio iz Družbe. Nastojeći smiriti odnose između Mletačke Republike i Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti, papa Klement VIII. u rujnu 1598. godine povjerava Dominisu posredništvo između Republike i Habsburškog Carstva u rješavanju pitanju senjskih uskoka, budući su mu obje strane bile sklone.

Kako je senjskim biskupom postao uz potporu Mlečana i cara Rudolfa II. Habsburga u iznimno složenim i nepovoljnim prilikama dugogodišnjih sukoba uskoka s Mlečanima, Dominis je na svaki način bio visoko motiviran pridonijeti rješavanju uskočkoga pitanja. Mlečanima su uskoci ne samo pljačkali brodove već su napadima i pljačkom posjeda koji su bili pod osmanskom vlašću u Dalmaciji ugrožavali Mletačko-osmanske odnose i njihovu uspješnu trgovinu. Nasuprot tome, u okruženju neposredne osmanske opasnosti, prisustvo uskoka u Senju kao najefikasnije obrane bilo je u interesu Carevine, a ujedno su narušavali suverenost Mlečana kao jedinih gospodara Jadrana. Zbog prirode problema, Dominisovo djelovanje u tom razdoblju uvjetovano je političkim okolnostima i bilo je više diplomatske i svjetovne nego crkvene naravi. Mletačko nastojanje da se uskoci demilitariziraju i presele s jadranske obale u unutrašnjost Hrvatske tražilo je potporu carskih vlasti i financijska sredstva. U tom je razdoblju zbog mletačkog inzistiranja na suverenitetu nad cijelim Jadranom i mletačke blokade većinskog dijela hrvatske obale 1598./1599. u Senju vladala oskudica i glad. Mjere za pomoć Senju nastojao je koordinirati papa uz pomoć zadarskog nadbiskupa Minuccija i biskupa Dominisa. Preuzevši odgovornost, i po nalogu pape koji je zagovarao jedinstvo kršćanskih snaga,

Dominis je uložio znatne napore da se problem riješi demilitarizacijom uskoka koje bi se nakon razvojačenja privodilo mirnodobskim zanimanjima kao što su poljodjelstvo, stočarstvo i trgovina. Kako je za plan seobe i smještaja uskoka trebalo osigurati suglasnost i potporu svih uključenih strana, Dominis je bio u diplomatskoj misiji u razdoblju od 1599. do 1601. godine. Tražeći pomoć za uskoke putovao je caru Rudolfu u Prag, austrijskom nadvojvodi Ferdinandu II. u Graz, kranjskim staležima u Ljubljani, vlastima u Veneciju i obalom od Rijeke do Zadra. Usprkos Dominisovim naporima uskoci, mletačke i carske vlasti nisu postigle dogovor. Uskoci nisu prihvaćali plan demilitarizacije i preseljenja, a nakon što je carski general Giuseppe (Joseph) Rabatta 1601. godine iznenada dao pogubiti njihove vođe i njih dvjesto pedeset prisilno preselio preko Velebita, uskoci su iz osвете ubili Rabattu i zaprijetili smrću samom Dominisu, koji je u to vrijeme još boravio u austrijskim zemljama nastojeći posredovati. O Dominisovoj ulozi u rješavanju uskočkog pitanja potrebno je prosuđivati isključivo na temelju provjerenih povijesnih izvora i uzimajući u obzir kontekst razine njegovog djelovanja i ograničenja koja je imao u tom smislu, kao što je načinio otac hrvatske moderne kritičke historiografije Franjo Rački, a ne kao što je čest slučaj na temelju sadržaja nepotkrijepljenog provjerenim izvorima. Osobito je to potrebno uslijed raširenosti u Hrvatskoj iskrivljene i romantizirane slike Dominisa koju je August Šenoa izgradio za potrebe svog romana Čuvaj se senjske ruke. Ipak čak i takva, Šenoina romantičarski iskrivljena i negativna slika koja je ušla u školske lektire uspjela je nakon dva i pol stoljeća skinuti strašnu anatemu zaborava s Dominisova imena kojom je inkvizicija osudila njegovo ime i djelo.

Portret Rudolfa II., Martin Kolunić Rota.
Ulje na platnu, 1576.
Muzej povijesti umjetnosti u Beču.

A portrait of Emperor Rudolf II,
Martin Kolunić Rota.
Oil on canvas, 1576.
Art History Museum, Vienna.

A bishop and a diplomat siding with his people

After his successful career at the universities in Verona, Brescia and Padua, Dominis proceeded towards making his first step in rising in the ecclesiastical hierarchy. After his uncle Antun de Dominis, the 1593-96 Bishop of Senj, died on 27 May 1596, upon joining the troops of general Juraj Lenković in the battle against the Ottomans at the fortress of Klis (Clissa), Dominis became one of the possible appointees to the now vacant office, so he requested to withdraw from the Jesuit order. Although Rudolf II, king of Hungary and Croatia and the secular head of the Holy Roman Empire, appointed him “the elected Bishop of Senj” immediately after his uncle’s death, the Holy See at the time only confirmed his office as the apostolic administrator of the diocese and did not confirm his appointment as bishop for almost four years, until March 1600, after Dominis had been formally ordained to the episcopate at the apostolic nunciature in Graz as Senj’s new bishop and the administrator of the Modruš diocese. Dominis’s consecration as a new bishop took place in October that same year, in Venice.

Marco Antonio de Dominis held the office of the Bishop of Senj for only two years, in the period between the papal confirmation of him as bishop on 13 August 1600 and 16 November 1602, when Pope Clement VIII appointed him the Archbishop of Split. However, his involvement in solving Senj’s problems and the issue of Dalmatian pirates, the Uskoks, started several years earlier, upon his “pre-appointment” as Bishop of Senj by the emperor and the approval by general Aquaviva on 3 March 1597 of his request to withdraw from the Society of Jesus. In September 1598, wishing to ease the tensions between the Empire and the Republic of Venice with regard to the Uskoks, Pope Clement VIII made Dominis, who was favourably looked upon by both sides, the intermediary in the issue.

As he became Senj’s bishop with the support of both the Venetians and Rudolf II under the exceptionally complex and unfavourable circumstances of the Uskoks’ years-long conflicts with the Venetians, Dominis was in every way highly motivated to make his contribution to the solution of this issue. The Uskoks not only plundered the Venetian ships, but through their raiding and pillaging of the estates in Dalmatia under the Ottoman rule also jeopardised the Venetian-Ottoman relations and the successful trade between the two powers. At the same time, faced with the immediate threat from the Ottomans, the Empire profited from the Uskoks’ presence as its most effective defence as well as from the destabilising effect that they had on the position of the Venetians as the sovereign masters of the Adriatic. Due to all this, Dominis’s activities during this period were politically conditioned and were more related to the diplomatic and secular than the clerical sphere. The Venetians’ attempts at demilitarising the Uskoks and resettling them from the Dalmatian coast to Croatia’s inland made necessary the Empire’s support and adequate funding. Owing to the insisting of the Venetian republic on its absolute sovereignty over the Adriatic and its related 1598-99 blockade of the larger part of the Croatian coast, the people of Senj suffered shortages and famine. In trying to provide help for Senj, the Pope was assisted by the Archbishop of Zadar Minuccio de Minucci and Dominis, who, accepting responsibility and acting on the

Pope's orders as well as in line with his advocacy of the unity of all Christians, put in hard efforts into solving the conflict through the attempts to demilitarise the Uskoks and subsequently get them to take up agriculture, cattle breeding and trade. Since all the included parties needed to agree to this resettlement plan, from 1599 to 1601 Dominis was on a mission to provide assistance for the Uskoks from Rudolf II, in Prague, Archduke of Austria Ferdinand II, in Graz, from the Kranj nobility, in Ljubljana, the authorities in Venice and cities along the Croatian coast, from Rijeka to Zadar. Despite all Dominis's efforts, the Uskoks, Venetians and the imperial government did not come to an agreement. The Uskoks did not acquiesce to the demilitarisation and resettlement scheme, and after the Empire's general Giuseppe Rabatta suddenly had the Uskok leaders executed and 250 Uskoks relocated by force across the Velebit mountain in 1601, the Uskoks retaliated by killing Rabatta and threatened to kill Dominis himself, who was at the time in the Austrian regions, still trying to intermediate in the issue. Dominis's role in matters related to the Uskoks should be evaluated solely based on reliable historical sources, with taking into consideration the context in which he acted and related limitations which he had (as was done by the father of Croatian modern critical historiography Franjo Rački), and not – as is frequently the case – based on content giving a presentation of Dominis unsupported by any kind of objective evidence. This is particularly necessitated by the prevalence in Croatia of the distorted perception of Dominis and a fictionalised portrayal of him by August Šenoa in his famous 1875 novel thematising the Uskoks' struggle (*Čuvaj se senjske ruke*). Still, even that fictionalised negative image of Dominis, popularised as a result of Šenoa's novel being included in required reading in Croatian schools, had a positive side to it in terms of helping lift the anathema of oblivion which the Inquisition inflicted on Dominis's name and legacy two and a half centuries ago.

PRAG.

IZ: Georg Braun; Franz Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*.
Köln, 1572. - 1617.

[10] 1 : 58 grafika ; 2o + indeks.

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

PRAGUE, THE CZECH REPUBLIC.

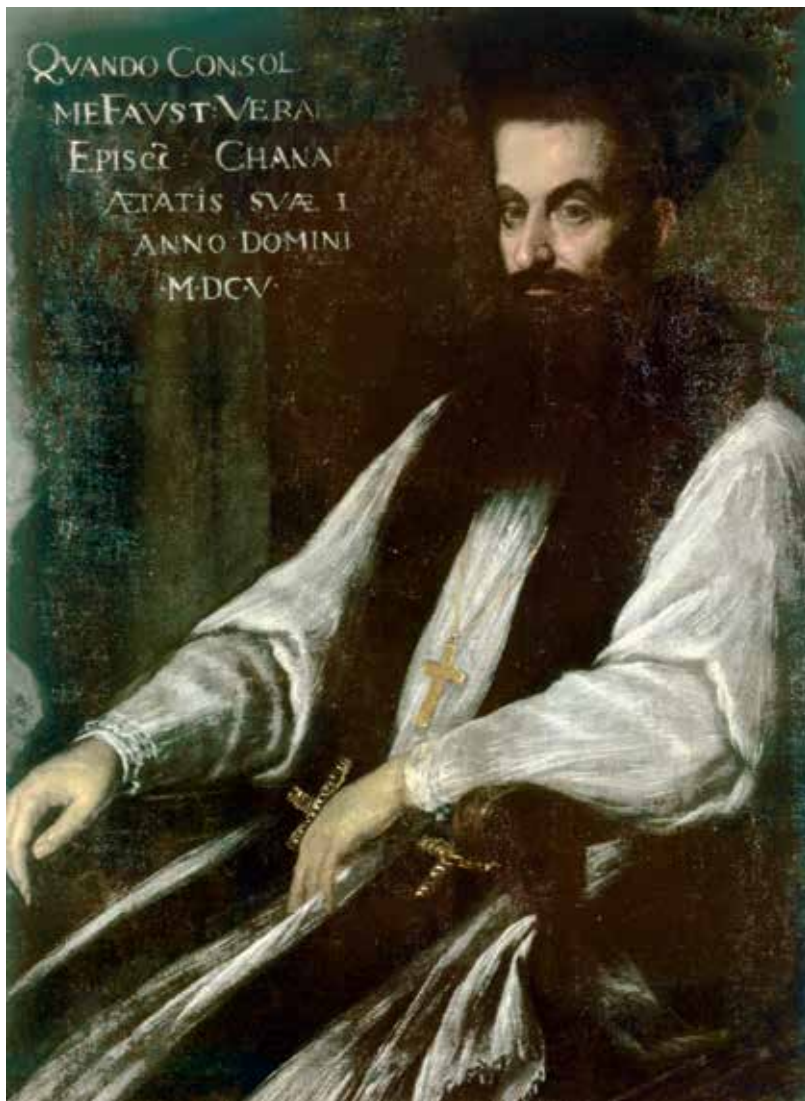
Georg Braun, Franz Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*.
Cologne, 1572-1617.

Print Collection, National and University Library in Zagreb.

U krugu hrvatskih intelektualaca bratovštine sv. Jeronima u Rimu

Uvidjevši da je njegov opstanak na biskupskoj stolici u Senju neodrživ, Dominis početkom 1602. godine putuje na Rab, a zatim preko Ancone odlazi u Rim. Privlačio ga je Rim kao duhovno i intelektualno središte u kojem je nastojao ostvariti i novu priliku za povratak u domovinu. Tamo se kretao u društvu hrvatskih intelektualaca i uglednika, a 16. srpnja 1602. godine primljen je u članstvo hrvatske Bratovštine sv. Jeronima u Rimu. Ostajući povezan s članovima Bratovštine tijekom ostatka svog života posebno se zbližio sa Šibenčaninom Faustom Vrančićem, ocem hrvatske leksikografije i glasovitim izumiteljem. Upoznali su se ranije, u razdoblju od 1599. do 1601. godine kada je Dominis nastojeći osigurati potporu za seobu i smještaj uskoka iza Velebita, boravio na carskom dvoru u Pragu, na kojem je Vrančić bio vrlo utjecajan kao dugogodišnji tajnik cara i kralja Rudolfa II. Zbog svoje pozicije, Vrančić je bio upućen u postojeće probleme i Dominisova nastojanja kada je kao senjski biskup nekoliko godina revno obilazio velikaške dvorove u Pragu, Grazu i Veneciji nastojeći osigurati rješenje problema, pomoći uskocima i svim silama pokušavao spasiti što se u datim okolnostima moglo. I nakon tog razdoblja ostali su povezani. Dijelili su mnoge zajedničke sklonosti i nazore, a Vrančić mu je nekoliko godina kasnije povjerio i recenziju svog djela *Logica nova*.

U Papinskom zavodu sv. Jeronima u Rimu sačuvan je zapisnik sa sjednice na kojoj je Dominis primljen u bratovštinu neposredno nakon odstupanja s pozicije senjskog biskupa (izvor: Arhiv Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima (APHZSJ), *Decreti delle Congregazioni 6* (1599. –1610.), str. 65–66.). Na članstvo u Bratovštini imali su pravo samo oni koji su dolazili iz jedne od četiriju hrvatskih pokrajina, uz uvjet da su govorili hrvatskim jezikom te djelovali u skladu s interesima i moralnim načelima koja su se u ovoj hrvatskoj Bratovštini zagovarala. Stoga se smatra kako je čin Dominisova primanja u Bratovštinu neposredno nakon njegova odlaska iz Senja svojevrсна potvrda njegovih upućenih suvremenika da je kao od pape odabrani posrednik između Carevine i Republike u rješavanju uskočkog pitanja usprkos interesima Mlečana i Habsburgovaca ipak djelovao na strani svoga naroda.

Portret Fausta Vrančića, nepoznat autor.
Ulje na platnu, 1605.
Privatna zbirka obitelji Draganić-Vrančić, Hrvatska.

A portrait of Faust Vrančić (Faustus Verantius), unknown artist.
Oil on canvas, 1605.
The Draganić-Vrančić family collection, Croatia.

Among Croatian intellectuals of the confraternity of St. Jerome in Rome

At the beginning of 1602, realising that his position as the Bishop of Senj was impossible to maintain, Dominis travelled to Rab, and then via Ancona he arrived in Rome. Rome appealed to him as a religious centre and intellectual hub in which he tried to create opportunities for returning to his homeland. There he associated with Croatian intellectuals and dignitaries and on 16 July 1602 was admitted into membership of the Croatian confraternity of St. Jerome. Remaining connected to the confraternity's members for the rest of his life, Dominis became especially close with Faust Vrančić (Faustus Verantius), a native of Šibenik, the father of Croatian lexicography and a renowned inventor. They had met earlier, somewhere between 1599 and 1601, when Dominis – trying to gain support for the resettlement of the Uskoks to the inland-oriented side of the Velebit mountain – stayed at the royal court in Prague, on which Vrančić had great influence as a longtime secretary to Rudolf II. Owing to this position, Vrančić was familiar with all Dominis's endeavours when as Senj's bishop he had repeatedly visited the courts in Prague, Graz and Venice in an attempt to work out the solution to the Uskok issue, help the Uskoks and salvage in this context everything that he possibly could under the given circumstances. Sharing many common interests and views, Dominis and Vrančić remained close, and several years later Vrančić entrusted Dominis with reviewing his work *Logica nova* (Venice, 1616).

The Pontifical Croatian College of St. Jerome in Rome holds the minutes of the session in which Dominis was admitted into Confraternity's membership, immediately after resigning from his office as Senj's bishop (source: Archive of the Pontifical Croatian College of St. Jerome in Rome (Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima), *Decreti delle Congregazioni 6* (1599-1610), pp. 65–66). Since the membership of the Confraternity could be sought only by those originating from one of four Croatian provinces, providing that they spoke Croatian and acted in line with the Confraternity's interests and moral principles, it is considered that Dominis's admission to it right after his departure from Senj was a kind of confirmation by those of his contemporaries who had the necessary insight that as the Pope's intermediary between the Empire and Republic in solving the Uskok issue Dominis sided with his people despite the interests of the Venetians and Habsburgs.

Valerianus Regnartius. *Praecipua urbis Romanae templa.*

Rim, 1650?.

[32] table : tlocrti i nacrti crkava ; 2° (44 cm).

Zbirka rukopisa starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

THE SEAT OF THE CROATIAN CONFRATERNITY OF ST. JEROME, IN ROME.

Valerianus Regnartius. *Praecipua urbis Romanae templa.*

Rome, 1650?.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Nadbiskup u Splitu i primas Dalmacije i Hrvatske

Za Dominisova boravka u Rimu preminuo je splitski nadbiskup Domenico Foconi. Rimska Kurija je za njegova nasljednika favorizirala udinskog dekana Marzia Andreuccija koji je tada bio u službi papina sinovca, kardinala Cinzija Aldobrandinija. Na molbu splitskoga Kaptola, uz pristanak gradskoga Velikog vijeća i podršku Mlečana, Dominis je uspio ishoditi imenovanje. Splitskim nadbiskupom Dominisa imenuje papa Klement VIII. dana 16. XI. 1602. godine pritom mu određivši da Andreucciju, kojem je kao utješna nagrada dodijeljen naslov biskupa u Trogiru, kao svom protukandidatu godišnje isplaćuje „odštetu“ od petsto dukata. U Splitu je uz dijecezanske poslove Dominis poučavao svećeničke kandidate matematici, logici i teologiji te pisao svoje teološke rasprave i životno djelo *De republica ecclesiastica (O crkvenoj državi)*, ali se zapleo i u nove dugotrajne sukobe. Splitsko plemstvo u njemu nije našlo potpore svojim željama da se Klis oslobodi od Osmanlija, a 1604. godine Dominis se sukobio sa svojim Kaptolom oko popunjavanja upražnjenih kanoničkih mjesta. Istodobno se našao u sporu s Andreuccijem, koji je, postavši trogirskim biskupom, i dalje tražio plaćanje odštete *pro nominandis*, a Dominis nije uspio u vezi s time dobiti potporu od Rimske Kurije kada je potkraj 1604. godine boravio u Rimu. Radilo se o vrlo visokoj svoti koja je i u prosperitetnom razdoblju dosegala trećinu ukupnih prihoda nadbiskupije, a u tom razdoblju neposredne opasnosti od Turaka i pošasti kuge koja je poharala stanovništvo i prihode bila i objektivno neostvariva pa se Dominis s razlogom opirao teškom nametu.

Kada je 1606. godine zbog razmirica sa splitskim Kaptolom boravio u Veneciji, zategnutost između Rimske kurije i Venecije dosegla je vrhunac nakon interdikta pape Pavla V. nad Republikom zbog spora proizašlog iz zakona kojim je Venecija zabranila oduzimanje vlasništva u korist klera i stavljanja klera pod jurisdikciju mletačkih građanskih sudova. Interdiktom između ostalog papa zabranjuje kleru vršenje crkvenih funkcija na mletačkom teritoriju. Dominis je odbio pokoriti se interdiktu i stao u obranu Republike, istupivši protiv nastojanja pape da svoj autoritet nametne svjetovnoj vlasti. Dokazujući da papino miješanje u poslove svjetovne vlasti nije u skladu s crkvenim zakonima i vjerskim načelima, Dominis je dao pisani prilog toj polemici u raspravi *Dell'auttorità legitima et potestà de principi temporalì nel far leggi et governare lo stato suo, contra le vane pretensioni della corte Romana (O legitimnoj vlasti i moći zemaljskih knezova u donošenju zakona i upravljanju svojom državom, protiv ispraznih pretenzija rimskog dvora)*, koju je uručio mletačkoj vladi 1606. godine.

Dominis je već i ranije bio zapleten u spor s Kurijom u vezi uvjeta vezanih za njegovo imenovanje za splitskog nadbiskupa. Međutim njegov kritički stav prema Rimu imao je dublje korijene i izvirao je iz njegova nezadovoljstva autokratskim načinom na koji je Crkva bila vođena, korumpiranošću i nemoralom u Kuriji te iznad svega trgovanjem oprostima i iskorištavanjem raširenih praznovjerja kao grubim iskrivljivanjem izvornog kršćanskog nauka.

Dao se tako na detaljan studij crkvenih otaca, tražeći inspiraciju za jedan alternativni oblik crkve, i sada je, zahvaljujući papinom interdiktu, sve to za njega postalo još važnije i urgentnije, jer se radilo o njegovom vlastitom položaju i ulozi kao pastora i crkvenog premeta. Nakon što je 22. ožujka 1607. godine povučen interdikt i izgladen sukob između Venecije i pape, Dominis se vratio u Split. Iako se papa obvezao da nitko neće snositi nikakve posljedice zbog sudjelovanja u sukobu, Rimski kurija, koja Dominisu ni prije nije bila osobito sklona, počinje osporavati njegove pastoralne i administrativne odluke i onemogućivati gotovo sve veće korake koje je poduzimao kao nadbiskup.

Split, stolna crkva i zvonik = Spalato, Duomo col campanile.

Dresden : Stengel & Co., [oko 1909].

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

An old postcard of Split, Croatia.

Dresden, c. 1909.

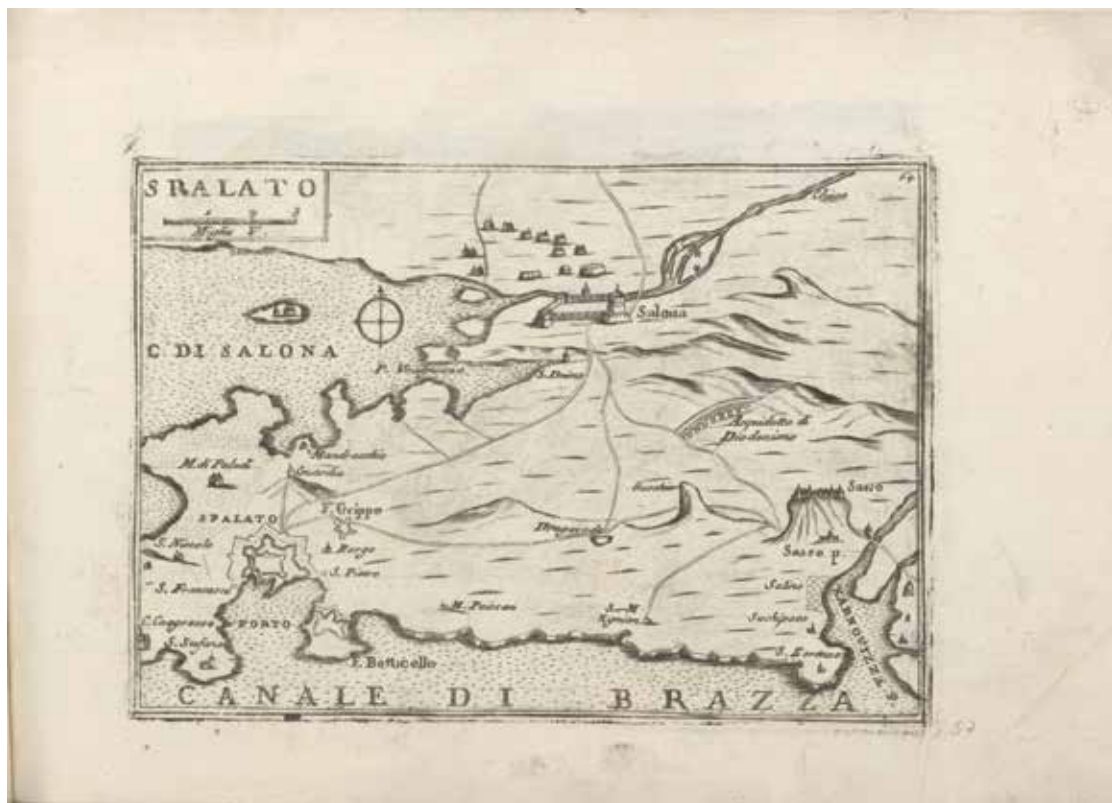
Print Collection, National and University Library in Zagreb.

The Archbishop of Split and “Primate of Dalmatia and Croatia”

During Dominis's stay in Rome, the Archbishop of Split Domenico Foconi passed away. While the Roman Curia favoured as his successor the Dean of Udine Marzio Andreuzzi, who was at that time in the service of the Pope's nephew, Cardinal Cinzio Aldobrandini, nevertheless, as a result of the Chapter of Split's request, the consent of Split's Great Council and support from the Venetians, Dominis succeeded in assuming the office. He was appointed the Archbishop of Split by Pope Clement VIII on 16 November 1602 with the stipulation that he must pay 500 ducats a year as “damages” to Andreuzzi, the opposing candidate, who was made the Bishop of Trogir as a kind of a consolation prize. In Split, along with fulfilling his ecclesiastical duties, Dominis instructed the seminarians in mathematics, logic and theology, wrote theological treatises, worked on his major work, *De Republica Ecclesiastica* (“On the ecclesiastical state”), but also got caught up in new long-lasting conflicts. He did not support the nobility of Split in their wish to liberate Klis (Clissa) from the Ottomans, and in 1604 he clashed with his Chapter about the selection of candidates for the vacant canons' posts. At the same time, he entered a dispute with Andreuzzi, who continued seeking from Dominis the stipulated reparation even after he was appointed the Bishop of Trogir. Regardless of Dominis's opposition to this charge being fully justified, in the sense that the stipulated sum amounted to the third of the archbishopric's income even in periods of prosperity and was in fact not viable in Dominis's time, marked by the imminent threat from the Turks and the consequences of the ravages of the plague on the population and their earnings, he did not get the support in the matter from the Roman Curia during his stay in Rome late in 1604. When due to his falling out with Split's Chapter Dominis was in Venice in 1606, the tensions between the Curia and the Republic of Venice came to a head after Pope Paul V imposed an interdict on the Republic over a dispute resulting from its forbidding by law the seizure of real property in favour of the clergy and its opposition to the clergy's exemption from the jurisdiction of the Venetian civil courts. Dominis opposed the interdict, according to which the clergy was forbidden to hold services in the Republic's territory, and acted in defence of Venice, openly opposing the Pope's attempts to assert his authority over secular government. Proving that the Pope's interfering with the affairs of the secular state is contrary to canon law and the basic principles of the Christian faith, he made his formal written contribution to the polemic sparked off by these events in a treatise with which he presented the Venetian government in 1606 (*Dell'auttorità legitima et potestà de principi temporalì nel far leggi et governare lo stato suo, contra le vane pretensioni della corte Romana*; Eng. trans. “On the legitimate authority and power of earthly knights in passing laws and ruling their states, against the empty pretensions of the Roman Court”).

Even before his dispute with the Curia over the conditions related to his appointment as Split's archbishop, Dominis was critical of Rome. This attitude was deeply rooted in his resentment at the autocratic way in which the Church was governed, the corruption and immorality among the Curia's members and, above all, at practices such as the sale in indulgences and exploiting popular superstitions as the corruption of the original Christian teachings.

He therefore applied himself to studying in detail the Church Fathers, seeking inspiration for an alternative model of the Church, and now, owing to the papal interdict, this entire matter became even more important and urgent for him, since it had a direct bearing on his own position and role as a pastor and prelate. After the interdict was lifted in 1607 and the dispute between Venice and the Pope was settled, Dominis returned to Split. Although the Pope guaranteed that there would be no consequences for those who were involved in the dispute, the Curia, which had not been particularly fond of Dominis prior to the dispute, started questioning his pastoral and administrative decisions and thwarting almost every action that he took as an archbishop.

SPLIT.

IZ: Vincenzo Maria Coronelli. *Dalmatia*.
Venezia, 1697?.

[20] tabli ; : zemljopisne karte i vedute gradova ; 2° (37 x 51 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

SPLIT, CROATIA.

Vincenzo Maria Coronelli. *Dalmatia*.
Venice, 1697?.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Produblјivanje sukoba s Rimskom kurijom

Kurija nije oprašala buntovnom kleru i Dominis je, stoga, bio izložen stalnom pritisku i osporavanju. Između 1607. i 1616. godine više puta je duže boravio u Mlecima i u jednoj se prilici zadržao čak dvije i pol godine. Kao glavne razloge dugih izbivanja iz Splita navodio je potrebu da s papinskim nuncijem i mletačkim vlastima pregovara o rješenju svoga spora s trogirskim biskupom. Međutim, potajno je započeo intenzivno raditi na svom djelu *De republica ecclesiastica (O crkvenoj državi)* i trebao mu je pristup u bogate mletačke biblioteke, a pripremao je za tisak i svoj fizikalni prvirjenac *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride (O zrakama vida i svjetlosti u lećama i dugi)*, kojeg je većim dijelom napisao dvadesetak godina ranije. Njegove teološke preokupacije nisu nikada ugasile njegov interes za znanost. Dok oficijelno pregovara o sporu s trogirskim biskupom, najveći dio vremena provodi u istraživanju, pisanju, sređivanju svojih tekstova napisanih u Splitu koje će ugraditi u tekst svog glavnog teološkog djela. Godine 1611. objavljuje *De radiis visus* te dovršava pisanje prve knjige svog djela *De republica ecclesiastica* u kojemu će izložiti razloge svog ideološkog raskida s papinstvom.

Neraspoloženje Kurije prema Dominisu još se više pooštrilo kada se u Rimu 1612. godine saznalo da splitski nadbiskup priprema opsežno teološko djelo protiv pape i politike Katoličke crkve te mu je preporučivano da odustane od pisanja. Nezadovoljan i ogorčen, Dominis je 1613. godine odlučio uzeti pomoćnika i za to je mjesto predlagao Vicka de Franceschija iz Kopra. Papinsko dopuštenje tražio je pisanim putem i nije se odazvao pozivu da dođe u Rim, vjerojatno zbog već tada opravdana straha od inkvizicije. Primivši poziv da dođe na »razgovor« u Rim slutio je najgore te se odlučio skloniti na sigurnije mjesto pa je, navodeći zdravstvene razloge, otputovao u Mletke.

Isto tako, kada je spor s Andreuccijem htio riješiti njegovim ekskomuniciranjem, otišao je na početku 1614. godine u Veneciju umjesto u Rim da tamošnjem papinu nunciju iznese svoje razloge za takav postupak. Tom je prilikom Dominis počeo pregovarati o mogućnostima svog odlaska u Englesku sa sir Dudleyem Carletonom, tadašnjim engleskim poslanikom u Veneciji i kasnijim glavnim posrednikom i organizatorom njegova odlaska u London. Kada je Rim odbio njegovu molbu da uzme pomoćnika i preporučio mu da se odrekne nadbiskupije, Dominis je to i učinio. Upravo u to vrijeme dovršavao je u splitskoj prvostolnici otvaranje istočnog zida i gradnju kora. Papa je prihvatio njegovu ostavku i u listopadu 1616. godine za splitskog nadbiskupa imenovan je Mlečanin Sforza Ponzoni.

RIM.

IZ: Georg Braun; Franz Hogenberg. *Civitates orbis terrarum*.
Köln, 1572. -1617.

[10] 1 : 58 grafika ; 2o + indeks.

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

ROME, ITALY.

Georg Braun, Franz Hogenberg. *Civitates orbis terrarum*.
Cologne, 1572-1617.

Print Collection, National and University Library in Zagreb.

Conflict with the Roman Curia intensifies

The Curia did not condone the actions of the rebellious clerics in its dispute with Venice, so Dominis was constantly subjected to pressures and obstructions. One of his several lengthy stays in Venice between 1607 and 1616 lasted as long as two and a half years. The main reason he stated for these prolonged periods of absence from Split was his dispute with the Bishop of Trogir and the need to try to negotiate the related settlement with the papal nuncio and the Venetian authorities. However, he secretly began to work on *De Republica Ecclesiastica* ("On the ecclesiastical state"), so he needed access to well-stocked Venetian libraries, and also started to prepare for printing his first work in the field of physics which in a large part he had written some twenty years earlier (*De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride*; Eng. trans. "On the rays of vision and light in lenses and in the rainbow").

His interest in theology and devotion to his duties in this context never got in the way of his interest in science. While he officially conducts negotiations over his dispute with Trogir's bishop Andreuzzi, Dominis spends most of his time researching, writing and organising the texts which he wrote in Split and which he will integrate into his major theological work. In 1611, the same year in which he published *De radiis visus*, he finished writing the first book of *De Republica Ecclesiastica* in which he set out the reasons for his ideological breakup with the papacy. The Curia's displeasure with Dominis naturally only grew further when in 1612 it became known in Rome that the Archbishop of Split was preparing a comprehensive theological work against the Pope and the policies of the Catholic Church, from which engagement he was repeatedly dissuaded. Frustrated and bitter, in 1613 Dominis decided to get an assistant, for which post he proposed Vicko de Franceschi, from Koper (in present-day Slovenia). He sought the Pope's approval in writing and did not come to Rome upon being invited to do so, quite probably for fear of the Inquisition which was already well-grounded. Upon receiving the invitation to come to Rome to "discuss matters", he suspected the worst and therefore decided to take shelter in Venice, for which he left stating health reasons.

Likewise, early in 1614, when he attempted to settle his dispute with Andreuzzi through Andreuzzi's excommunication, instead of travelling to Rome to state his reasons for such a proposal he again travelled to Venice, where he met with the papal nuncio. On this occasion, Dominis started negotiating the possibility of his going away to England with Sir Dudley Carleton, an English emissary to Venice at the time and the subsequent principal intermediary in the organisation of Dominis's departure for England. After Rome turned down his request for an assistant, it recommended to him to resign from the office of archbishop, to which Dominis agreed, precisely at the time of the putting down under his supervision of Split's cathedral's east wall for the purpose of extending the choir. The Pope accepted his resignation and in October 1616 appointed Sforza (Sfortia) Ponzoni, of Venice, as the new Archbishop of Split.

VENECIJA I OBALA JADRANA.

IZ: Giovanni Francesco Camocio. *Isole famose, porti, fortezze e terre maritime sottoposte alla Serenissima Signoria di Venezia, ad altri principi christiani et al Signor Turco, nuovamente poste in luce.* Venecija, 1574.

1 atlas ([80] listova s tablama) : ilustr., zemljop. karte ; 8° (22 x 28 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

VENICE AND THE ADRIATIC.

Giovanni Francesco Camocio. *Isole famose, porti, fortezze e terre maritime sottoposte alla Serenissima Signoria di Venezia, ad altri principi christiani et al Signor Turco, nuovamente poste in luce.* Venice, 1574.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Tajno hodočašće

Početak 1615. godine Dominis je ponovo u Veneciji gdje je, nakon što ga je mletačko Vijeće desetorice odbilo izručiti Rimu, odlučio definitivno otići u London jer mu se Anglikanska crkva pod kraljem Jakovom I, doimala manje ekstremna od radikalnih kontinentalnih protestantskih crkava kojima Dominis nije bio sklon, a pored toga Englezi su u svojim odnosima s katoličkim zemljama pokazivali sklonost za kompromis i spremnost da izgube svoj spor sa Španjolskom. U Veneciji se već prije zblizio s fra Paolom Sarpijem, glasovitim učenjakom i vođom mletačke oporbe protiv pape, zahvaljujući kojem je došao u doticaj sa sir Henry Wottonom i sir Dudley Carletonom, engleskim poslanicima u Mletcima. Zainteresirao ih je za svoje ideje. Preko poslanika je posredno pregovarao s canterburyjskim nadbiskupom Abbotom i engleskim kraljem Jakovom I. Stuartom o uvjetima svoga dolaska. Sarpi, koji se Kuriji također zamjerio kritikom papinstva, našao se nekoliko puta na meti atentatora pa je i Dominis prema vlastitom priznanju bio u strahu za goli život. Ne bez razloga jer je, čini se, doista postojao plan da ga se kidnapira i prisilno odvede u Rim. To ga je ponukalo da se ogleda za drugim utočištem i Engleska mu se učinila kao najpovoljniji izbor. Smatrao je da će tamo biti sigurniji i naći receptivniju publiku za svoje ideje crkvenog jedinstva, a zbog svoje kritike papinstva nadao se prijateljskom prijemu na engleskom dvoru kao i podršci engleske javnosti.

Nakon što je u Splitu sudio svoje poslove, posredovanjem sir Wottona Dominis je u rujnu 1616. godine tajno iz Mletaka krenuo na tromjesečno putovanje pod imenom dubrovačkog trgovca Matije Lukarevića, u pratnji engleskog plemića Roberta Barnsa i svog nećaka Žvana. Na putovanju koje je nazvao »hodočašće«, putovali su prvo mletačkim teritorijem u pravcu Brescia-Bergamo, pa odatle na sjever do Basela u Švicarskoj odakle je dolinom Rajne nastavio za Heidelberg. Tamo se dulje zaustavio i objavio svoj ranije napisani proglas *Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, suae profectionis consilium exponi*, (Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, objašnjava plan svog odlaska) svoju buntovnu deklaraciju i ispovijest o pobudama koje su ga navele da napusti svoju nadbiskupiju u kojoj osuđuje papinstvo i rimokatoličko nastupanje isključivo s pozicije apsolutne nadmoći te pledira za jedinstvo crkve. Potkraj iste godine proglas je pretiskan na latinskom jeziku i u engleskom prijevodu u Londonu (*A manifestation of the motives whereupon ... M. A. de Dominis; Archbishop of Spalatro, undertook his departure thence*). Dočim se pročulo da je »pobjegao«, u Rimu su javno spalili lutku koja predstavlja njegov lik, a Pavao V. je ustanovio sudski postupak protiv njega *in absentia*. Dominis je očekivalo vrlo opasno putovanje iz Heidelberga kroz katoličke porajnske zemlje jer je u međuvremenu 12. XI. 1616. godine Rimski kurija stavila na indeks zabranjenih djela ne samo njegov proglas nego i sve što ubuduće bude objavio i dala nalog svojim predstavnicima u inozemstvu da poduzmu sve kako bi ga uhitili. Neposredna opasnost prošla je tek kada je 16. XI. 1616. godine stigao u Hag, gdje je u to vrijeme Carleton bio u službi engleskog veleposlanika. Prešavši La Manche u ratnom brodu, koji je nizozemski princ Maurice odredio posebno za njegov prijevoz, Dominis je 16. XII. 1616. godine stigao u London, a njegov je dolazak uglavnom bio shvaćen kao važna potvrda autoriteta Anglikanske crkve.

EUROPA.

IZ: Hartmann Schedel. *Liber chronicarum*.

Nürnberg, 1493.

325 (I-CCLXXVI, 6, CCLXVII-CCXCIX) listova ; 2° (47 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

EUROPE.

Hartmann Schedel. *Liber chronicarum*.

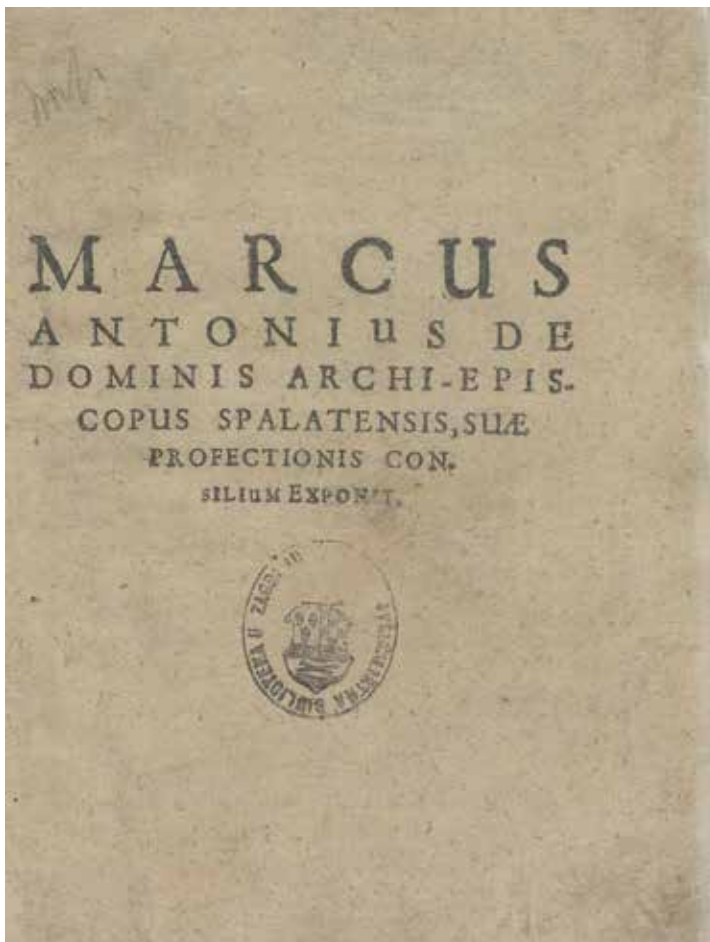
Nürnberg, 1493.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

A secret “pilgrimage”

In early 1615, Dominis was again in Venice, where, after its Council of Ten refused to extradite him to Rome, he definitely decided to leave for London, since the Church of England under King James I seemed to him less radical than other Protestant churches in Europe to which Dominis was not inclined. In addition, in their relations with the Roman Catholic countries the English showed a readiness for compromise and willingness to settle their dispute with Spain. He had previously become close with Paolo Sarpi, a renowned scholar and the leader of Venice's opposition to the Pope, owing to whom Dominis came into contact with Sir Henry Wotton and Sir Dudley Carleton, the English emissaries to Venice, who got interested in his ideas. Through them he negotiated the terms of his arrival with the Archbishop of Canterbury George Abbot and King James I. Sarpi, whose criticism of the papacy also resulted in his running afoul of the Curia, found himself targeted by assassins on several occasions, so Dominis also feared for his life, voicing his concerns. And not without reason, since it seems that there really was a plan at the time to kidnap him and bring him to Rome by force. This urged him to look for another sanctuary and England seemed to him as the best choice. He believed that there he would be safer and find a more receptive audience for his ideas about Christian unity. Also, he hoped that his criticism of the papacy would make him welcome at the English royal court and gain him support of the English public.

In September 1616, after settling his affairs in Split and through the intermediacy of Sir Wotton, Dominis secretly set out from Venice on a three-month journey under a false identity, as a merchant from Dubrovnik Matija Lukarević. Accompanied by his nephew and an English nobleman Robert Barnes, Dominis, who called the journey a “pilgrimage”, first travelled in Venice's territory. After reaching Brescia, he proceeded to Bergamo and thence went north to Basel, in Switzerland, wherefrom through the Rhine valley he continued towards Heidelberg. He stopped there for a while and published the manifesto that he had written earlier (*Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, suae protectionis consilium exponit*), his rebellious declaration and disclosure of the reasons that had made him leave his archdiocese and in which he condemned the papacy, the insistence of the Roman Catholic Church on its total supremacy and pleaded for Christian unity. At the end of that same year the proclamation got reprinted in Latin and was published in English, in London (*A manifestation of the motives whereupon ... M. A. de Dominis; Archbishop of Spalatro, undertook his departure thence*). As soon as it became known that Dominis “ran away”, an effigy of him was publicly burned in Rome and Pope Paul V instituted judicial proceedings against him *in absentia*. Ahead of Dominis was an extremely perilous journey from Heidelberg through the Roman Catholic countries of the Rhine province, since, in the meantime, on 12 November 1616, the Roman Curia included in its list of forbidden books (*Index Librorum Prohibitorum*) not only his declaration, but all that he would publish from that time on, and issued the order to its representatives abroad to take whatever actions necessary to apprehend him. The imminent danger passed only when on 16 November 1616 Dominis made it to The Hague, where at the time Carleton served as an English emissary. Crossing La Manche in a warship which the Dutch prince Maurice specially assigned for him, on 16 December 1616.

Markantun de Dominis. Naslovna stranica *Marcus Antonius de Dominis archi-episcopus. Spalatensis, Suae profjectionis consilium exponit.*

Haag, 1616.

19 str. ; 8° (19 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

The title page of a 1616 Dominis's declaration. Markantun de Dominis. *Marcus Antonius de Dominis archi-episcopus. Spalatensis, Suae profjectionis consilium exponit.*

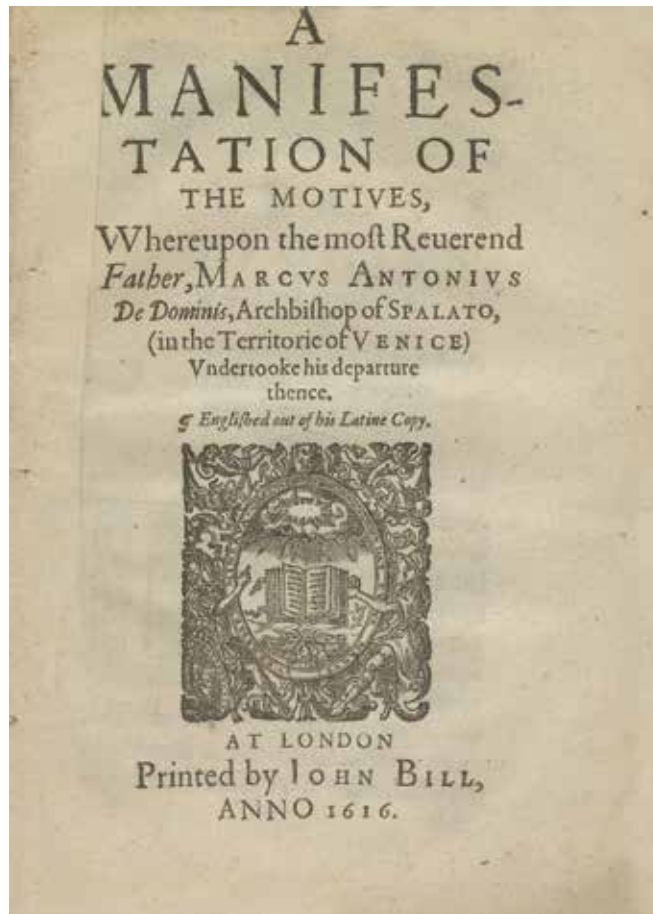
The Hague, 1616.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Dominis u Londonu

Svečano dočekan, Dominis se smjestio u palači Lambeth canterburyjskog nadbiskupa Georga Abbota i uživao osobitu naklonost kralja Jakova I., koji je cijenio političku i diplomatsku vrijednost od prisutnosti istaknutog rimokatoličkog prebjega. London u tom razdoblju živi bogatim kulturnim, političkim i javnim životom. Organiziraju se javne teološke rasprave na kojima se diskutira o pravima i ovlastima papa i kraljeva za široku publiku od posebnog interesa zbog svojih direktnih političkih implikacija. Engleska tada proživljava razdoblje kulturnog, gospodarskog i političkog uzleta, vrijeme je to velikana poput Shakespearea, Francisa Bacona i niza utemeljitelja moderne znanosti, stoljeće kada je engleski stvaralački genij iskovao ideje i jezik koji će ući u temelje moderne europske civilizacije.

Odmah po dolasku, Dominis počinje pripremati za tisak svoje kapitalno djelo *De republica ecclesiastica (O crkvenoj državi)*. Potkraj rujna ili na početku listopada 1617. godine izišao je prvi svezak i izazvao snažan dojam i mnoge komentare u čitavoj Europi, rimsku zabranu čitanja i mnoštvo polemičnih spisa i pamfleta. Dominis tada odlazi u posjet engleskim sveučilištima i u Cambridgeu mu je svečano dodijeljen doktorat iz teologije čime je postao prvi Hrvat koji je dobio tu titulu na nekom engleskom sveučilištu. Potkraj 1617. godine počeo je držati propovijedi u talijanskoj crkvi u Londonu (Mercers' Chapel), a prva od njih, održana 30. studenoga, prve nedjelje u Adventu, bila je odmah tiskana u tri verzije, na talijanskom, latinskom i engleskom jeziku. Iako je već po dolasku dobio neke prihode, tek 25. ožujka 1618. godine dodijeljena mu je titula *Master of Savoy* (ravnateljsko mjesto u zadužbini Savoy), čime je kao vlastitu rezidenciju dobio palaču Savoy, i nedugo zatim 13. svibnja 1618. godine kralj mu na iznenađenje mnogih engleskih premeta dodjeljuje titulu dekana kraljevskog kaptola u Windsoru, čime je postao kraljev privatni kapelan. To je snažno uzdiglo njegov socijalni profil, ugled i utjecaj, a nosilo je i velik redovit prihod. Imenovanjem je stekao položaj koji je bio u rangu biskupa i osigurao mu mjesto na dvoru, a kao uvjet morao je položiti formalnu prisegu kralju, prihvaćajući njegovu vrhovnu jurisdikciju ne samo u svjetovnim već i u crkvenim pitanjima. Smatralo se da je tom je prisegom, *de facto*, postao članom Anglikanske crkve. Mletački poslanik je u izvješću kojim obavještava o događanjima na engleskom dvoru zapisao da je na dvorskoj svečanosti u ceremoniji Reda podvezice (*Order of the Garter*) uz kralja i brojne lordove, stajao ogrnut crvenim biskupskim plaštem koji je sezao do poda i »bivši splitski nadbiskup koji danomice napreduje u naklonosti i cijeni zbog svojih knjiga, koje su uvelike po volji kralju«.

Markantun de Dominis. Naslovna stranica *A manifestation of the motives whereupon the most reverend father Marcus Antonius de Dominis, archbishop of Spalato (in the Territorie of Venice) undertooke his departure thence.*

London, 1616.

[4], 56, [28] str. (A1-M2) : ilustr. ; 8° (18 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

The title page of a 1616 Dominis's declaration. Markantun de Dominis. *A manifestation of the motives whereupon the most reverend father Marcus Antonius de Dominis, archbishop of Spalato (in the Territorie of Venice) undertooke his departure thence.*

London, 1616.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Dominis in London

Upon receiving a warm welcome, Dominis got settled at Lambeth Palace, the residence of the Archbishop of Canterbury George Abbot. He found particular favour with king James I, who appreciated the political and diplomatic value of Dominis's presence as a renowned apostate Catholic. At the time, London had a rich cultural, political and public life. Public theological debates were held, serving as a platform for lively discussions for a wider audience about the rights and authority of popes and kings and attracting great interest owing to their direct political implications. It was a period during which England was on the onward march of every kind of progress, from the cultural, through the economic, to the political, a time of the greats such as Shakespeare, Francis Bacon and a number of the founders of modern science, the century when the English creative genius brought forth the ideas and language which would make the foundations of the modern European civilisation.

Right after his arrival, Dominis started to prepare for publication his major work, *De Republica Ecclesiastica* ("On the ecclesiastical state"). Published in late September or early October 1617, its first volume greatly impressed its readers and elicited many comments from all around Europe, resulting in a ban on it by Rome and a surge of polemical writings and pamphlets. Dominis then goes to visit English universities and in Cambridge he receives an honorary doctorate in theology, thus becoming the first Croat who was awarded this degree by some English university. Late in 1617, he started delivering sermons at the Italian Church of London, at Mercers' Chapel, and the first of them, which he gave on 30 November, on the first Sunday of Advent, was published straightaway in Italian, Latin and English. Although he was provided with some form of income as soon as he arrived in London, on 25 March 1618 he was made Master of the Savoy Hospital, through which appointment the Savoy Palace became his residence. Shortly after, on 13 May 1618, the king, to the surprise of many English prelates, appointed him the Dean of Windsor, in which way Dominis became the king's private chaplain. This significantly raised his social status and earned him high reputation, along with strengthening his influence and bringing him a large and steady income. The appointment made Dominis rise to the rank equal to that of bishop and secured him a place at the royal court, for which he had to swear the oath of allegiance to the king and thereby accept his total supremacy not only in secular, but also ecclesiastical matters. It was considered that by way of this oath Dominis *de facto* became a member of the Church of England. A Venetian emissary to England mentioned Dominis in a report on the events at the English royal court as present at a celebration ceremony of the Order of the Garter in the company of the king and many lords, also referring to the growing popularity which Dominis was gaining owing to his books, which were much to the king's liking.

S. D. Paulum V. Pontificem Max. humilis supplicatio.

Sextum Renata, renouata, ac longè ornatus etiam quam unquam antea, exculita Spbinx Theologico-Philosophica.

Rerum, & Urbis Amstelodamensium Historia. Authore Iob. Isacio Pontano.

Discursus Historico-Politicus, in tres sectiones distributus. Auctore Erico Beringero Philireo.

Libellus, cui tit. est, Marcus Antonius de Dominis Archiep. Spalatensis, sua perfectionis consilium exponit.

In quo complures propositiones, formaliter hereticæ, erroneæ, schismaticæ, sapientes hæresim, blasphemæ, scandalosæ, & contumeliosæ in Ecclesiam Catholicam Romanam, respectiue continentur.

Et quia in præfato etiam libello, Author ait, opus quoddam De Republica Christiana, se breui editurum, quod decem libris complectetur, & singulorum librorum materiam, quam in eis tractat, proponit; in quo se docere expresse asserit plures propositiones:

sitiones: quæ cum manifestè hereticæ sint. Ideò prædictum quoque opus, ubique & quouis idiomate, siue iam impressum, siue imprimendum, præsentis Decreto prohibetur.

In quorum fidem, manu, & sigillo Illustrissimi, & Reuerendissimi D. Cardinalis S. Ceciliae, Episcopi Albanen. præsens Decretum signatum, & munitum fuit. Die duodecima Nouembris MDCXVI.

P. Episc. Albanen. Card. S. Ceciliae.

Registr. fol. 110.

locus ✕ sigilli.

F. Franciscus Magdalenus Capiferreus
Ord. Prædic. Secretarius.

R O M A E,

Ex Typographia Camerae Apostolicæ.
M D C X V I.

DOMINISOV PROGLAS I NAJAVLJENA REPUBLIKA STAVLJENI NA INDEKS ZABRANJENIH KNJIGA. IZ: Markantun de Dominis. A manifestation of the motives whereupon the most reverend father Marcus Antonius de Dominis, archbishop of Spalato (in the Territorie of Venice) undertooke his departure thence. London, 1616.

[4], 56, [28] str. (A1-M2) : ilustr. : 8° (18 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

PAGES FROM A 1616 DOMINIS'S DECLARATION.

Markantun de Dominis. A manifestation of the motives whereupon the most reverend father Marcus Antonius de Dominis, archbishop of Spalato (in the Territorie of Venice) undertooke his departure thence.

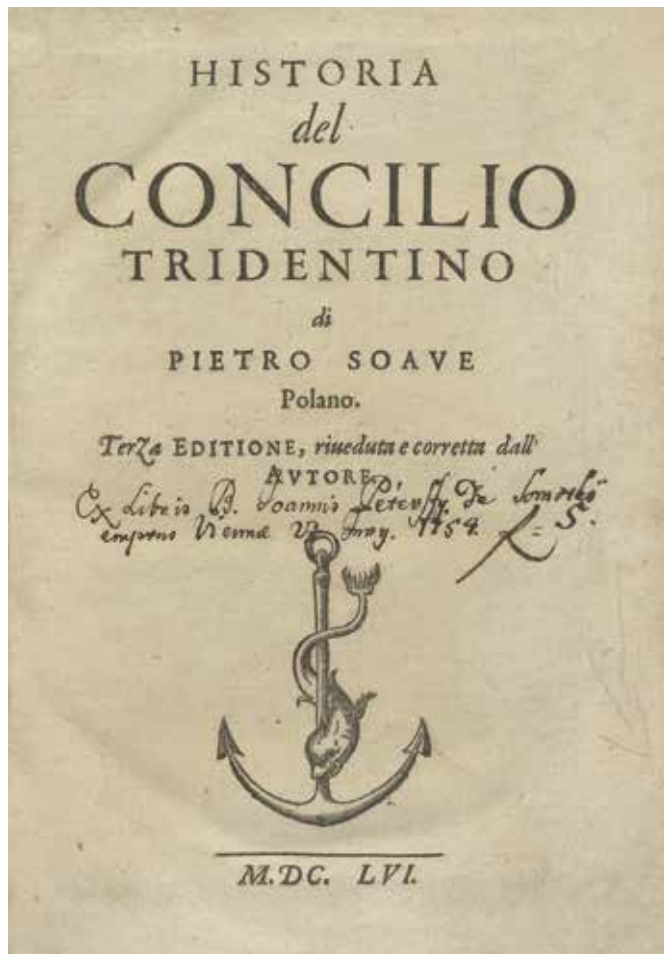
London, 1616.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Novi problemi na obzoru

Dominisov nagli uspon izazvao je neprijateljstvo i zavist okoline, a time započinju njegovi novi problemi. Imenovanje za windsorskog dekana bilo je vrhunac njegova uspona i početak njegova dramatičnog pada. Njegove teološke ideje o fundamentalnom jedinstvu crkve ne prolaze dobro kod radikalnih protestanata koji ne žele čuti o rimskom katoličanstvu. Najveći dio slobodna vremena Dominis posvećuje pisanju i već iste godine kada je imenovan dekanom, 1618., izdaje knjižicu koju je započeo pisati još za vrijeme svog boravka u Heidelbergu, pod naslovom *Scogli del christiano naufragio (Hridine kršćanskog brodoloma)*, u kojoj razvija i dopunjava argumente protiv papinstva te priprema za tisak Sarpijevo djelo *Istoria del Concilio Tridentino*, koju objavljuje 1619. godine prvo na talijanskom, a potom i na engleskom jeziku, pod imenom Pietro Soave Polano, što je anagram Sarpijeve imena.

Unatoč postignutim počastima i blagostanju, nove političke struje i okolnosti u osvit Tridesetogodišnjeg rata, dovode do toga da Dominisov ugled na dvoru počinje slabiti. Njegov položaj ovisio je isključivo o kraljevoj naklonosti i dobroj volji. Situacija se pogoršala prilikom diplomatskih pregovora o planiranom englesko-španjolskom kraljevskom braku, što je u političkom pogledu značilo neizbježno poboljšanje odnosa Engleske s Katoličkom crkvom. Dok zabrinuto prati razvoj događaja, Dominis traži način da s papom stupi u kontakt i vodi intenzivnu prepisku s prijateljima u Mletcima, posebno s Paolom Sarpijem. Godine 1621. stupio je u vezu sa španjolskim poslanikom u Londonu Gondmarom koji je uspio ostvariti dugo pripremanu i dobro smišljenu nakanu inkvizicije da namami Dominisa u Rim. Na Dominisovu odluku da napusti Englesku utjecalo je 1621. godine ustoličenje novoga pape Grgura XV. (Alessandro Ludovisi), koji je prethodno bio njegov učitelj i prijatelj. Odlučivši se za odlazak, Dominis piše 16. I. 1622. godine kralju Jakovu pismo u kojemu ga izvješćuje da je pozvan u Rim od samog pape i ujedno traži od njega dopuštenje za odlazak. Kralj je bio krajnje indigniran tom Dominisovom odlukom pa mu je zabranio pristup na dvor. Da bi raščistio spor i saznao prave Dominisove namjere, poslao je 31. siječnja 1622. godine londonskog i durhamskog biskupa i dekana winchesterskog da u njegovo ime ispitaju Dominisa. Dominisov pokušaj da kralja privoli na mogućnost sjedinjenja s Katoličkom crkvom rezultirao je kraljevom naredbom da u roku od dvadeset dana zauvijek napusti Englesku. Dominis 23. ožujka 1622. godine podnosi ostavku na ravnateljsko mjesto u zadužbini Savoy, a ubrzo zatim i na položaj windsorskog dekana. Njegov boravak u Engleskoj završava u kaosu optužaba i rekriminacija. Engleski službenici mu oduzimaju imovinu uz optužbe da je nezakonito prisvojio zlato i srebro te da je gotovim novcem koji je namjeravao iznijeti iz zemlje prekršio carinske propise. Radilo se o zakonito stečenom novcu i darovima koji su mu na pisanu pritužbu poslani iz Bruxellesa prema kraljevoj naredbi i vraćeni.

Pietro Soave Polano. Naslovna stranica *Historia del Concilio Tridentino*.

Knj. III-VI preveo je Markantun de Dominis.

S. l., 1656.

[2], 842, [12] str., s tablom : portret autora ; 8° (23 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

The title page of Paolo Sarpi's bitter invective against the popes, published by Dominis. Pietro Soave Polano. *Historia del Concilio Tridentino*.

Unknown place of publication, 1656.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

New troubles on the horizon

Dominis's rapid ascent on the social ladder aroused animosity and envy around him, which started to bring him new problems. His appointment as Dean of Windsor was the peak of his ascent and at the same time the point at which his dramatic downfall began. His theological ideas on the fundamental unity of all Christians were not well received by the radical Protestants, who would not hear of Roman Catholicism. He devoted most of his spare time to writing, and in 1618 published a booklet which he had started writing during his stay in Heidelberg and in which he took further and elaborated on his arguments against the papacy (*Scogli del Christiano Naufragio; The rockes of Christian Shipwracke*). At the same time, he was preparing for publication a work by Sarpi (*Istoria del Concilio Tridentino*), which he published in 1619 – first in Italian and then in English (*History of the Council of Trent*) – under the pseudonym Pietro Soave Polano, an anagram of Sarpi's name.

Despite the honours which he received and his fortune, owing to the new political developments as well as to the approaching onset of the Thirty Years' War Dominis's reputation at the royal court started to decline. His position depended solely on being in the king's favour and on the king's good will, and negotiations regarding the planned English-Spanish royal marriage, which in the political sense meant the inevitable improvement of England's relations with the Catholic Church, only made matters worse. While he anxiously followed the events, Dominis sought ways to get in contact with the pope and kept up a lively correspondence with his friends in Venice, Sarpi in particular. In 1621, he established contact with Gondomar, a Spanish emissary to London, who succeeded in implementing a long-prepared and well-thought-out plan of the Inquisition to lure Dominis to Rome. His decision to leave England was greatly affected by the election in 1621 of his former teacher and friend Alessandro Ludovisi as the new pope (Gregory XV). Having made the decision, on 16 January 1622 he wrote a letter to the king in which he informed him that he had been invited to Rome by the pope himself and at the same time asked the king's permission to leave. The king took this Dominis's decision with great indignation, so he barred Dominis from the royal court. In order to clear up the matter and get to the bottom of Dominis's intentions, on 31 January 1622 the king had the bishops of London and Durham and Dean of Winchester interrogate Dominis on his behalf. Dominis's attempt to get the king to consent to the possibility of uniting with the Catholic Church resulted in the king ordering him to forever leave England within 20 days. On 23 March 1622, Dominis resigned from his office as Master of the Savoy Hospital, and soon afterwards from his post as Dean of Windsor as well. His stay in London winds up in a chaos of accusations and counter-accusations. English officials confiscated his property accusing him of illegally taking possession of some gold and silver and of breaching the customs regulations with regard to the amount of hard currency which he was to bring with him from England. Dominis sent a complaint in this regard from Brussels, where, since the currency and valuables at issue were legally in his possession, the confiscated property was returned to Dominis by the king's decree.

The Archbishop of SPALATA his
Letter to the King. Dated the 16.
day of January. 1621.

To the most high and mighty
Prince, IAMES by the Grace of God
King of Great BRITAIN, &c. De-
fender of the Faith, &c. *M. Anthony de
Dominis, Archbishop of Spalata*
wisseth all happinesse.

Those two Popes which were most displeas'd at
my leaving of Italy and coming into Eng-
land, Paulus Quintus, and he which now liueth
Gregory the fiftenth, haue both labour'd to call me
back from hence, and vsed diuers messages for that
purpose, to which notwithstanding I gaue no heed.
But now of late, when this same Pope (being certifi'd
of my zeale in aduancing and furthering the vni'on of
all Christian Churches) did heereupon take new care
and indeauer to inuite me againe vnto him, and signi-
fied wihall, that he did seeke nothing therein but
Gods glory, and to use my poore helpe also to worke the
inward peace and tranquillity of this your *Majesties*
Kingdome. Mine owne conscience told me, that it be-
hau'd me to giue ready care vnto his Holinesse.
Besides all this, the diseases and inconueniences of old
age growing vpon me, and the sharpenes of the cold
ayre of this Cuntry, and the great want I feele here
amongst

B 3

DOMINIS TRAŽI DOPUŠTENJE KRALJA JAKOVA I DA ODE IZ ENGLJESKE.

IZ : [Neyle, Richard.] *M. Ant. De D[omi]nis arch-bishop of Spalato, his shifting in religion. A man for many masters.* London, 1624.

18,8 cm / [4] + 91 str. / engl.

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

DOMINIS'S 1621 LETTER TO KING JAMES I.

Richard Neyle. *M. Ant. De D[omi]nis arch-bishop of Spalato, his shifting in religion. A man for many masters.* London, 1624.

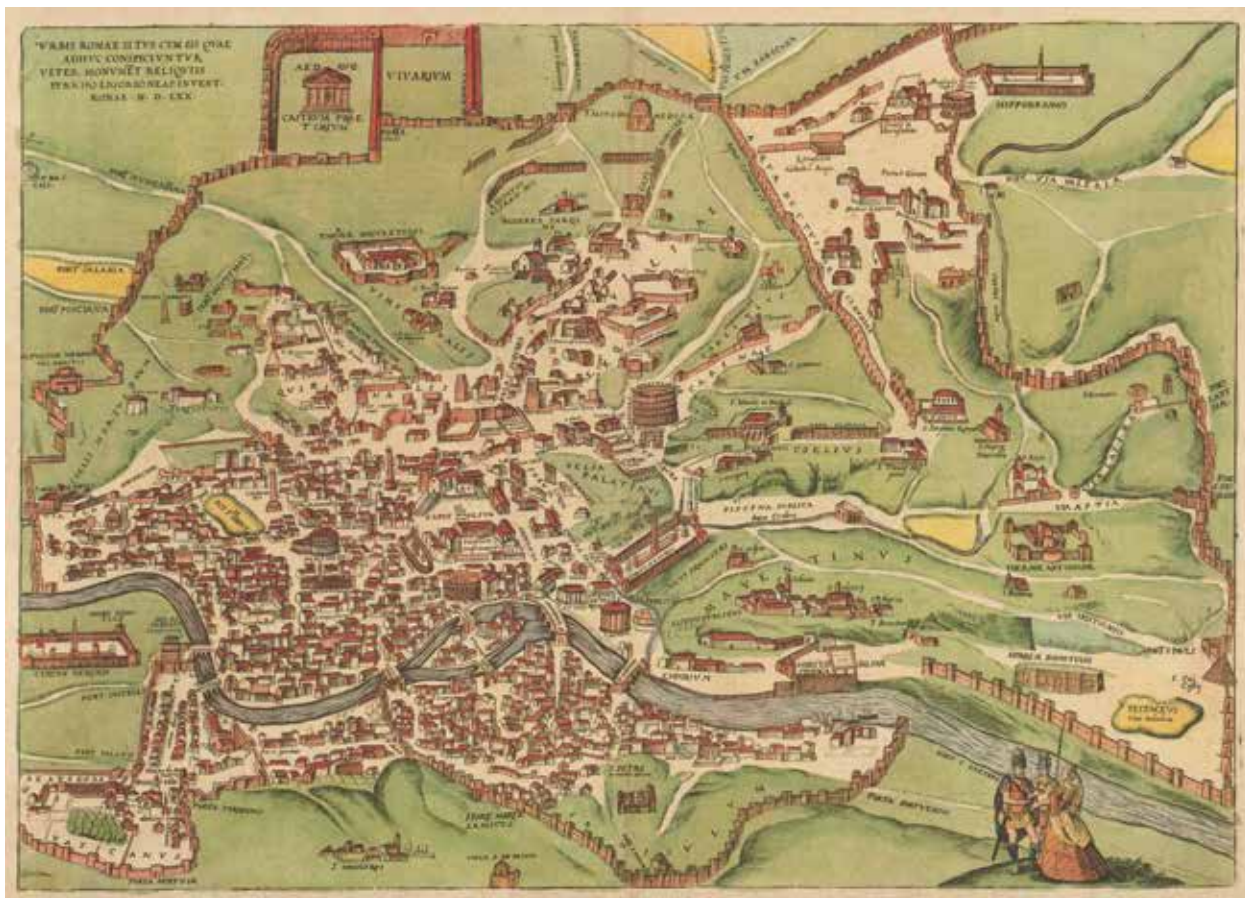
Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Opet u Rimu – u rukama inkvizicije

Potkraj travnja 1622. godine Dominis napušta Englesku u pratnji Schwarzenberga, imperijalnog poslanika njemačko-rimskog cara u Pragu, i s njim odlazi u Bruxelles. Gast je papinskoga nuncija i tu ga čeka papin *Breve* datiran 8. siječnja 1622. godine u kojem ga papa potiče da se što prije vrati *ex tabernaculis impiorum*, iz kuća bezbožnika, te mu obećava milosrđe i apostolski blagoslov. Međutim morao je prvo biti ispitan pred nuncijem i dva svjedoka, a potom se »od svoje slobodne volje« javno pokajati o čemu je načinjen zapisnik. Zatim je preko Francuske i Švicarske stigao u Rim. Pokajnički povratak jednog tako istaknutog prelata i apostate imao je za Rimokatoličku crkvu veliku duhovnu i političku vrijednost pa pokajničko priznanje u Bruxellesu nije bilo dovoljno.

Stoga se Dominis 29. listopada 1622. godin, u Rimu javno pokajao i dobio papino oprostjenje, a tražilo se i da u posebnom spisu povuče svoje ranije optužbe protiv Rimokatoličke crkve i javno osudi sve oblike protestantske hereze. To je objavio početkom 1623. u knjižici *Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, sui reditus ex Anglia consilium exponit* (Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, objašnjava plan povratka iz Engleske), u kojoj piše o razlozima koji su ga naveli da napusti Englesku.

Time je izgledalo sve riješeno, ali iste godine u srpnju umire papa Grgur XV., a njegov nasljednik papa Urban VIII. nakon nekoliko mjeseci uz pomoć Inkvizicije pokreće nastavak istrage protiv Dominisa. Utamničen je od mjeseca travnja 1624. godine u Andeoskoj tvrđavi iz koje nije izašao živ. Dominis je u rujnu nenadano obolio i umro. Star i bolestan u svojoj tamničkoj mucu morao je priželjkivati smrt kao izbavljenje. Dominisovo tijelo bilo je smješteno u mrtvačnicu, gdje je ostalo do svršetka procesa 21. prosinca 1624. godine, kada je posmrtno izrečena osuda u crkvi Santa Maria sopra Minerva kojom je proglašen krivim. Prema osudi Inkvizicije koja glasi: »Osudujemo uspomenu umrlog Marka Antonija de Dominisa, bivšega splitskog nadbiskupa, na vječnu sramotu, lišavamo ga svih časti, funkcija i beneficija, konfisciramo sve njegove posjede i dobra u korist Sv. Oficija. Izbacujemo njegovu uspomenu, njegovo ovdje prisutno zadržano tijelo, njegovu sliku i njegove spise iz Crkve, čijeg se milosrđa on za života pokazao nedostojnim, ... te tražimo da njegovi spisi budu javno spaljeni«, inkvizicijskom je odredbom Dominisov leš izvađen iz lijesa, provučen ulicama Rima, javno spaljen zajedno s njegovom slikom i knjigama na rimskom Cvjetnom trgu, a potom pepeo bačen u Tiber. Poput mnogih velikih idealista i vizionara je u raskoraku s vlastitim vremenom završio prezren i odbačen od svijeta.

RIM.

IZ: Georg Braun; Franz Hogenberg. *Civitates orbis terrarum*.
Köln, 1572. – 1617.

[10] 1 : 58 grafika ; 2o + indeks.

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

ROME, ITALY.

Georg Braun, Franz Hogenberg. *Civitates orbis terrarum*.
Cologne, 1572-1617.

Print Collection, National and University Library in Zagreb.

In Rome again – in the hands of the Inquisition

In late April 1622, Dominis left England accompanied by an emissary of Rudolf II and with him went to Brussels. There he stayed with the papal nuncio and was presented with the pope's brief (*breve*), dated 16 January 1622, in which the pope prompted him to return *ex tabernaculis impiorum*, "from the houses of the ungodly", and promised him mercy and the apostolic blessing. However, he first had to be interrogated before the nuncio and two witnesses, and then publicly repent "of his own free will", of which act a record was made. Then, via France and Switzerland he arrived in Rome. The return of such a prominent prelate and apostate as a penitent had a great spiritual and political value for the Roman Catholic Church, so Dominis's repentant confession in Brussels was not sufficient.

Consequently, on 29 October 1622, Dominis publicly repented in Rome and was granted absolution by the pope. It was also requested of him to publish a special document in which he would retract his previous charges against the Roman Catholic Church and publicly condemn all forms of Protestant heresy. He did so at the beginning of 1623, by issuing a booklet in which he stated the reasons which prompted him to leave England (*De Dominis, Marco Antonio, M. A. de D. sui Reditus ex Anglia consilium exponit; De Dominis, Marco Antonio, M. A. de Dominis, ... declares the cause of his Returne, out of England*).

All seemed settled, but in July that same year Pope Gregory XV died, and after just a couple of months his successor Urban VIII, with the help from the Inquisition, continued the investigation into Dominis's actions against the Roman Catholic Church. He was imprisoned in April 1624 at the Castel Sant'Angelo, from which he would not come out alive. In September that year, he suddenly fell ill and died, after quite likely having hoped for death as a way to be delivered from the agony which he must have suffered. Dominis's body was placed in the mortuary, where it remained until 21 December 1624, when his trial ended. He was posthumously found guilty and his sentence, pronounced in the Church of Santa Maria sopra Minerva, "was, 'to declare him unworthy of the favour of the Holy See Apostolic, to deprive him of all his honour, benefit, or dignity; to confiscate his goods, and to give him over to the secular powers; as *de facto* they then gave him over that he and his picture, together with the books he had written, should be burned". By order of the Inquisition, Dominis's corpse was taken out of the coffin, dragged through the streets of Rome and afterwards publicly burned with his picture and writings in the Campo de' Fiori square, following which the remaining ashes were thrown in the Tiber. Like many idealists and visionaries at odds with their age, he ended up despised and rejected by everyone.

Markantun de Dominis. Naslovna stranica *Marcus Antonius de Dominis Archiepisc. Spalaten. Sui reditus ex Anglia Consilium exponit.* Rim, 1623.

XXXIX str.; 8° (22 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

The title page of the proclamation *Dominis* published after leaving England. Markantun de Dominis. *Marcus Antonius de Dominis Archiepisc. Spalaten. Sui reditus ex Anglia Consilium exponit.* Rome, 1623.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Dominisovo duhovno nasljeđe

Za Dominisa je postojalo jedno bitno pitanje – povijesna uloga Crkve u vremenu širenja reformacije kada je Europa vjerski, duhovno i politički bila dezintegrirana. Svi Dominisovi teološki, politički i životni nesporazumi, a i okvir i bit cjelokupnoga njegova opusa, izvire iz osnovnoga stava da Crkva više nije ostvarenje izvorne zamisli Kristove, da je postala previše svjetovna na štetu svoje duhovne biti, a glavni uzrok tome vidi u papinu primatu koji proglašava protupravnom uzurpacijom i poriče ga kao tuđa izvornom kršćanstvu. Cjelokupnu kritiku Crkve temelji na sustavnom proučavanju Svetog pisma, patristike, crkvenih kanona, zaključaka starih koncila i ostalih tradicijskih kršćanskih izvora. Tražeći način kojim bi Crkva trebala reformirati svoj pojavni oblik, primjereniji njenoj duhovnoj naravi, Dominis rješenje nalazi u njezinu pročišćenju od svega svjetovnog. Dominisov put zacrtan je idejom sjedinjenja svih religija, odnosno crkvenih institucija jer drži da bi se kreativnim pomirenjem tada postojećih kršćanskih denominacija maksimalno približilo izvornim patrističkim koncepcijama o djelovanju Crkve kao širiteljice Kristova nauka. On inzistira na povratku temeljima kršćanstva jer drži da samo duhovne zajednice osnovane na demokratskim načelima prvotnoga kršćanstva mogu dovesti ljude do mira i slobode. Izmirenje i sjedinjenje svih crkava Dominis postavlja kao svrhu i krajnji cilj svog djelovanja, jer samo mir i jedinstvo među svim crkvama i kršćanskim narodima, temeljeni na osnovnim idejama Istine, Ljubavi i Slobode, jesu ono što omogućuje smislen i svrhovit život i za pojedica i za ljudsku zajednicu.

Vesna Tadjina-Gamulin (1989)

Naslovna stranica *Papatus Romanus: liber de origine, progressu atque extinctione ipsius* / [Novus Homo].
Frankfurt, 1618.
Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

The title page. Markantun de Dominis. *Papatus Romanus: liber de origine, progressu atque extinctione ipsius* / [Novus Homo].
Frankfurt, 1618.
Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Papatus Romanus: liber de origine, progressu atque extinctione ipsius / [Novus Homo].
Frankfurt, 1618.
Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Markantun de Dominis. *Papatus Romanus: liber de origine, progressu atque extinctione ipsius* / [Novus Homo].
Frankfurt, 1618.
Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Dominis's spiritual legacy

For Dominis, one particular issue was of utmost importance – the issue of the role which the Church played at the time when the Reformation gained ground and Europe was religiously, spiritually and politically divided. All Dominis's conflicts over theological and political matters and over various life issues, as well as the framework for his entire work, stemmed from his attitude that the Church was no longer what it had been at the time of Christ, that it became too secular at the expense of its spiritual essence, as well as his ascribing all this to the pope's supremacy, which he denounced as an illegal usurpation and essentially alien to original Christianity. He based his entire criticism of the Church on the systematic study of the Holy Scriptures, patristic literature, canon law, decrees issued at the past councils and other traditional Christian sources. Looking for ways in which the Church should reform its physical manifestation and make itself better suited to its spiritual nature, Dominis saw as the solution its purging itself of everything secular. Underpinning Dominis's stance here was the idea of the unification of all religions, that is, the institutions representing all Christians, since he held that through a creative reconciliation of the then existing Christian denominations the Church would come closest to the original patristic understanding of its work on the spreading of the teachings of Christ. Convinced that only spiritual communities based on the democratic principles of the original Christianity may lead people to peace and happiness, Dominis insisted on returning to the foundations of Christianity. He made the reconciliation and union of all Christian churches the purpose and ultimate goal of his activity, since his view was that only peace and unity among all Christian churches and nations based on the ideas of Truth, Love and Freedom could make possible a meaningful and purposeful life, for both the individual and the entire community.

Vesna Tadjina-Gamulin (1989)

Dominis vs. Galilei – od konstrukcije do teorije dalekozora

Dominis je već kao mlad u razdoblju od 1587. do 1591. godine, dok je predavao matematiku u Padovi, napisao dva zapažena djela iz fizike koja je objavio više od dva desetljeća kasnije. Uključivši se ubrzo nakon što ih je napisao u visoke crkvene i diplomatske službe, nije više imao vremena za bavljenje znanošću. Međutim, kako su prirodne znanosti ipak bile područjem njegova trajnog interesa s vremenom je, koliko su prilike dozvoljavale, istraživao i dopunjavao svoja znanja. Godine 1608. u Veneciji je demonstriran prvi dalekozor, rad nizozemskih optičara, koji je izazvao veliko zanimanje. Na nagovor Giovannia Bartolia, atašea pri firentinskom poslanstvu u Veneciji i svog nekadašnjeg učenika, koji je smatrao da se u Dominisovim starim profesorskim skriptama iz optike već nalaze neka temeljna načela koja bi mogla protumačiti rad dalekozora, a također i potaknut Galilejevim pokušajima konstruiranja, poboljšanja i uporabe dalekozora iz druge polovice 1609. godine, Dominis je odlučio dopuniti stari tekst novim istraživanjima o dalekozoru i objaviti sve u sklopu svoje prije dva desetljeća napisane rasprave *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride (O zrakama vida i svjetlosti u lećama i u dugi)*. Objavljena 1611. godine rasprava je prvo djelo u kojem se nastoji protumačiti dalekozor, novi instrument koji će znanosti otvoriti nebeske prostore. Da bi se ispravno shvatilo pitanje prioriteta što se tiče samog izuma dalekozora, valja naglasiti da dalekozor nije bio plod znanosti. Prvo ga je konstruirao nizozemski optičar Hans Lippershey, koji je primijetio da kombinacija dviju leća daje uređaj kojim se može dobiti uvećana slika promatranog objekta na zemlji i nebu. U proljeće 1609. godine, tijekom posjeta Veneciji, Galileo je vidio uređaj i dojmila ga se ideja pa je ubrzo konstruirao takav uređaj shvativši njegovu važnost u istraživanju svemira. Dominis u tom razdoblju kao da nije imao interes za astronomiju ili jednostavno zbog nadbiskupskih obaveza nije imao vremena uključiti se u nova znanstvena zbivanja koja su bila izvan teorijskih okvira koja je izložio u ovom djelu.

U djelu teorijski obrazlaže rad dalekozora i tumači pojavu duge. Na temelju mnogobrojnih pokusa s lećama Dominis je stekao ispravnu, premda samo kvalitativnu predodžbu o lomu zraka svjetlosti te proučava uvjete uz koje bi kombinacija leća imala isti učinak kao dalekozor. Najvažniji Dominisov prinos je njegovo teoretsko objašnjenje dalekozora i zaključak da je povećanje slike predmeta ovisno o povećanju vidnog kuta koji je prethodno ispravno definirao. Tumačeći dugu, prije izlaganja vlastite metode i rezultata, Dominis navodi rezultate niza prethodnika: Aristotela, Aleksandra Afrodizijskog, Averroesa, Alberta Velikog, Vitela, Alessandra Piccolominija, Cardana i Scaligera.

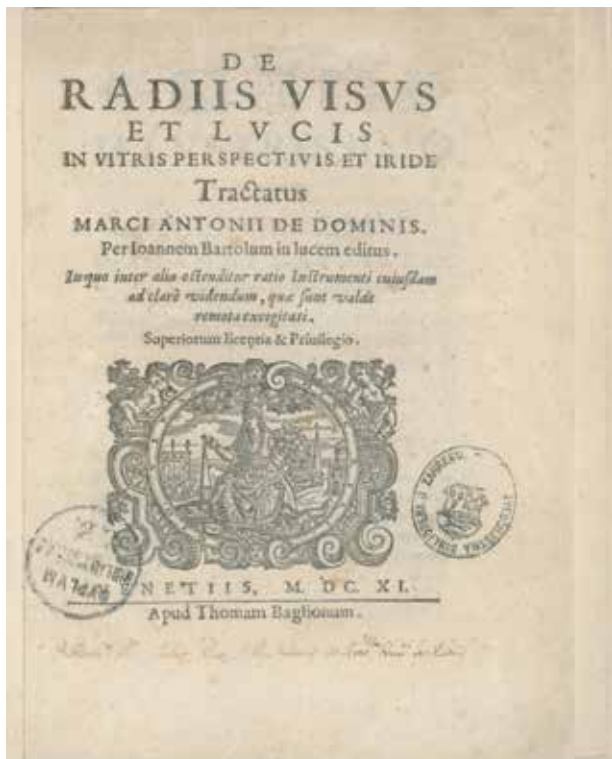
Eksperimentirajući sustavno uz pomoć uređaja koje je sam izradio, prije svega sa staklenim kuglama ispunjenim vodom, došao je do izvornog doprinosa u tumačenju duge. Ustanovio je da se svjetlost odbija i na unutrašnjoj stjenki kišne kapi i tako protumačio nastanak unutrašnjeg luka duge. Duga po Dominisu nastaje odbijanjem i lomom svjetlosne zrake u kapljici kiše. Prvu dugu dobro je objasnio, ali drugoj nije našao prava uzroka. Tumačenje je upotpunio s dva crteža. Prvi prikazuje lom i odraz zraka svjetlosti na prozirnem okruglom tijelu DCG, a drugi nastanak duge na kišnom

zastoru PE, pri čemu snopovi iz kapljica P, Q, R potječu iz unutarnjeg luka, a snopovi iz kapljica B, C, D iz vanjskog luka duge.

Potrebno je istaknuti da je Dominis prvi hrvatski autor koji se bavio problemima fiziološke optike u vrijeme kada se ona istovremeno tek razvijala i u europskim krugovima. U ovom djelu u poglavljima III. do V. nalazimo i najstariji objavljeni tekst jednog hrvatskog autora koji se bavi fiziološkom optikom. Naime, Dominis pokušava rastumačiti nastanak slike u oku, mane refrakcije i govori o korekcionim naočalama. Dominisovo optičko djelo objavljeno je iste godine kada i glasovito Keplerovo djelo *Dioptrice* u kojem se po prvi puta daje ispravno tumačenje slike koja nastaje na očnoj pozadini i kao i prva znanstvena definicija kratkovidnosti. Usprkos Dominisovom znanstvenom potencijalu i bogatoj erudiciji, nedovršenost njegovih fizikalnih istraživanja započetih u mladosti zasigurno je u velikoj mjeri posljedica njegova burnog i nestalnog života u kojem mu znanost nije mogla biti glavnom preokupacijom.

Tijekom 18. stoljeća Dominisovo je tumačenje duge doživjelo različite prosudbe znamenitih učenjaka: od velikih pohvala Isaaca Newtona, Voltairea i Christiana Wolffa do kritičkih ocjena Rudera Boškovića, Christiana Hygensa i Josepha Priestleya. Dominisova uloga u istraživanju duge navodi se i u sveučilišnim udžbenicima iz fizike u 18. stoljeću (Mussechenbroek, Zanchi). Početkom 19. stoljeća priznanjima se pridružio i Goethe u svom prirodnoznanstvenom djelu *Zur Farbenlehre (O teoriji boja)*. Može se kazati da se Dominisov pristup istraživanju svjetlosnih fenomena, baš kao i onaj njegovih velikih suvremenika Galileja i Keplera, temelji na vezi eksperimentalno-induktivnih i matematičko-deduktivnih metoda. Premda u tekstu ima nedosljednosti, djelo je uglavnom napisao na temelju vlastitih eksperimenata i opažanja, a prikupljenu građu sistematizirao je i koncipirao po uzoru na Euklidove *Elemente*, na koje se u djelu i poziva. Stoga, premda Dominis ne napušta neka zastarjela peripatetička shvaćanja, njegovo djelo *De radiis visus* ima značajnu vrijednost u povijesti optike i obilježja novog vremena jer se dijelom koristi novom metodologijom utemeljenom na eksperimentalnom radu i primjenom matematičkog aksiomatsko-deduktivnog stila izlaganja, što je rani primjer novovjekovnog pristupa istraživanju u prirodnim znanostima. Tek je Kepler omogućio da se i dalekozor u potpunosti ispravno protumači iznijevši novu aksiomatiku optike u svojim djelima *Dioptrice* i *Ad Vitellionem paralipomena*, od kojih se na *Dioptrice* Galileo tužio da je tako »tamno« da ga po svoj prilici ni sam Kepler ne razumije.

U djelu *De radiis visus* Dominisovo matematičko razmatranje još uvijek je pomiješano s kvantitativno neodređenim i približnim razmatranjima skolastičke metode. To ispreplitanje matematičkog jezika s filozofskim, miješanje izvornih opažanja s tradicionalnim spekulativnim teorijama, izvor je iz kojeg proizlaze pojedini Dominisovi krivi zaključci. Dominis posjeduje vrlo minuciozna i dobra zapažanja, ali njegovi optički pokusi ponekad nisu sustavni i metodički njegov rad nije uvijek ujednačen. Njegove vrlo kritičke i korektne analize opterećene su tradicionalnim pretpostavkama peripatetičke škole, nasljedem skolastike a ponekad i površnim zaključcima. Drugim riječima, uslijed subjektivnog razmatranja predmeta i njegovih pokušaja da ostane u okvirima peripatetičke filozofije, metodički dobri Dominisovi matematički pokušaji nisu uvijek donijeli ploda.

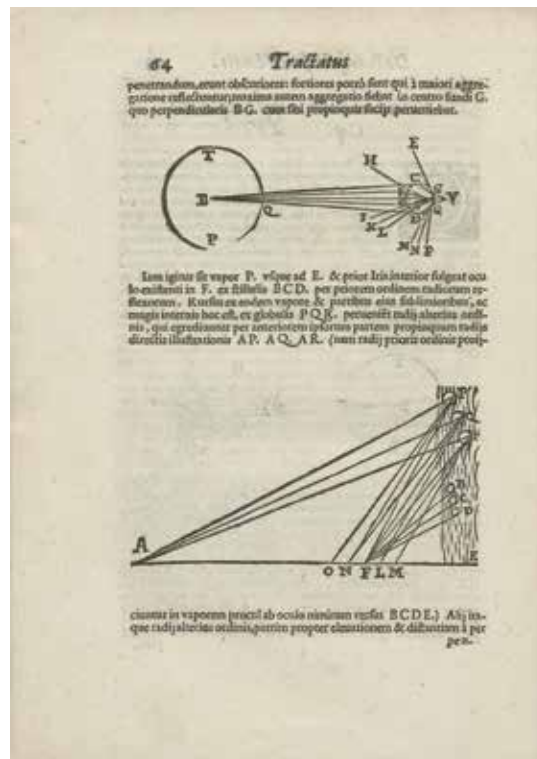
Markantun de Dominis. Naslovna stranica *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride* : *Tractatus Marci Antonii de Dominis, per Ioannem Bartolum in lucem editus, in quo inter alia ostenditur ratio instrumenti cuiusdam ad clare videndum, quae sunt valde remota excogitati.* Venecija, 1611.

[8], 78 str. ; 8° (24 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Markantun de Dominis. The title page of the *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride* : *Tractatus Marci Antonii de Dominis, per Ioannem Bartolum in lucem editus, in quo inter alia ostenditur ratio instrumenti cuiusdam ad clare videndum, quae sunt valde remota excogitati.* Venice, 1611.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

TUMAČENJE DUGE NA DOMINISOVIM CRTEŽIMA.

IZ: Markantun de Dominis. *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride* : *Tractatus Marci Antonii de Dominis, per Ioannem Bartolum in lucem editus, in quo inter alia ostenditur ratio instrumenti cuiusdam ad clare videndum, quae sunt valde remota excogitati.* Venecija, 1611.

[8], 78 str. ; 8° (24 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

INTERPRETATION OF THE RAINBOW IN DOMINIS'S DRAWINGS.

The title page. Markantun de Dominis. *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride* : *Tractatus Marci Antonii de Dominis, per Ioannem Bartolum in lucem editus, in quo inter alia ostenditur ratio instrumenti cuiusdam ad clare videndum, quae sunt valde remota excogitati.* Venice, 1611.

Venice, 1611.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Dominis versus Galileo – from the construction to the theory of the telescope

Already as a young man, as early as between 1587 and 1591, when he taught mathematics in Padua, Dominis wrote two noted works in the field of physics which he would publish two decades later. Shortly after writing them, when he became a prelate and diplomate, he no longer had time to pursue science. However, since he remained interested in the natural sciences throughout his life, he used every opportunity that presented itself under the circumstances for research and the broadening of his knowledge. In 1608, the first refracting telescope, the work of the Dutch opticians, was demonstrated in Venice, arousing great interest. Urged by a Florentine attaché to Venice and his former student Giovanni Bartoli, who believed that his professor's old notes on optics already included the formulation of the concepts which could be used to explain how the telescope works, but also inspired by Galileo's attempts in the second half of 1609 to construct, improve and use the telescope, Dominis decided to add to his old text the data on the then latest research on the telescope and publish its updated version. His treatise, entitled "On the rays of vision and light in lenses and in the rainbow" (*De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride*), published in 1611, was the first written work attempting to explain the telescope, a new instrument that would open expanses of sky to science. Given the circumstances which led to the invention of the telescope, it should be emphasised that its appearance was not a fruit of science. It was first constructed by the Dutch optician Hans Lippershey, who had noticed that combining two lenses produced a device which could be used to get an enlarged image of the observed object. In the spring of 1609, on his visit to Venice, Galileo saw this device, and, since he was greatly impressed by it, he soon constructed one himself, seeing it as favourable opportunity to be taken. He demonstrated it to the doge of Venice as his own invention, belittling the merits of others. Nevertheless, Galileo was among the first who realised the telescope's importance for the exploration of the universe. It seems as if Dominis did not have any interest in astronomy, or that, owing to his duties as an archbishop, he simply did not have the time to take part in new scientific developments beyond establishing the theoretical framework that he set in his 1611 treatise.

In it, Dominis provides a theoretical explanation of how the telescope works and proposes the theory of the rainbow. As a result of his many experiments with lenses, Dominis gained an accurate, although only qualitative perspective on the refraction of the rays of light and was able to analyse the conditions under which a combination of lenses would have the same effect as Galileo's telescope. Dominis's most important contribution in this context was the theoretical explanation of the telescope and his conclusion that the enlargement of the image of the observed object depends on the enlargement of the visual angle, which he had previously correctly defined. In formulating his theory of the rainbow, prior to presenting his methods and results, he states the results of a number of his predecessors – Aristotle, Alexander

of Aphrodisias, Averroës, St. Albertus Magnus, Witelo, Alessandro Piccolomini, Girolamo Cardano and Julius Caesar Scaliger.

As a result of the experiments that he systematically conducted with the devices which he had constructed himself, above all with the water-filled glass spheres, he made a major contribution to the understanding of the rainbow. He established that the light is reflected inside a water drop as well and was thus able to explain the formation of the rainbow's inner arch. According to Dominis, the rainbow is formed as a result of the reflection and refraction of a ray of light inside a raindrop. Having come up with the correct explanation for the primary rainbow, he was not able to establish the cause of the formation of a secondary rainbow. He accompanied his exposition with two drawings – the first gives a representation of the refraction and reflection of the rays of light taking as the example the transparent spherical body DCG and the second of the formation of the rainbow against the background of the raincloud PE, with the beams from the water droplets P, Q and R coming from the rainbow's inner arch and the beams from the water droplets B, C and D coming from the outer part of the rainbow's arch.

It should be noted that Dominis is the first Croatian scholar who dealt with the problems of physiological optics at the time when it was only starting to develop in Europe, and chapters III, IV and V of *De radiis visus* are the oldest texts in this field published by a Croatian author. Namely, Dominis tries to explain image formation in the eye, refractive errors and writes about corrective spectacles. This Dominis's work was published in the same year as the historic work in the field of optics, Johannes Kepler's *Dioptrice*, which provided the first correct interpretation of image formation at the back of the eye and offered the first scientific definition of short-sightedness. Despite Dominis's potential as a scholar and his great erudition, he left the research in the field of physics that he had started in his youth unfinished. This to a large extent must have been the consequence of his tumultuous and unstable life, which made impossible his complete dedication to science.

During the 18th century, Dominis's theory of the rainbow elicited differing evaluations by renowned scholars, ranging from great praise by Isaac Newton, Voltaire and Christian Wolff to criticism from Rudjer (Ruder) Josip Bošković, Christiaan Huygens and Joseph Priestley. Also, his analyses of the rainbow were included in 18th-century university textbooks on physics (Musschenbroek, Zanchi), while in the early 19th century Goethe as well gave Dominis credit for his ideas in his 1810 work on the theory of colours (*Zur Farbenlehre; Goethe's Theory of Colours*). It may be said that Dominis's approach to the study of optical phenomena, much as the approach in this context of his celebrated contemporaries Galileo and Kepler, was based on the combination of experimental methods and inductive reasoning on the one hand and mathematical methods and deductive reasoning on the other. Although *De radiis visus* contains inconsistencies, its main value is that Dominis largely wrote it based on his own experiments and observations and that he modelled his approach to systematising and organising the sources on which he drew after Euclid's *Elements*, to which he specifically referred. Therefore, notwithstanding Dominis's adherence to some outdated peripatetic views, *De radiis visus*, owing to

its progressive features, is of great value in the history of optics. Dominis's use in its preparation of a new methodology, based on experiments and a representation style drawing on mathematical calculations and the axiomatic system of deduction, makes it an early example of the modern approach to research in the natural sciences. It was only when Kepler put forward the new axiomatics of optics in his works *Dioptrice* and *Ad Vitellionem Paralipomena* that the proper understanding of the telescope became fully possible, in which context it is worth mentioning that Galileo complained of *Dioptrice* being so unclear that in all likelihood even Kepler himself did not understand it.

In *De radiis visus*, Dominis's mathematical analyses are intermingled with quantitatively indeterminate and speculative analyses characteristic of Scholasticism. This fusing of mathematical language with the language of philosophy and mixing of his direct observations with traditional speculative theories is the source of some of Dominis's erroneous conclusions. He was a keen observer, but his optical experiments were not always systematic and his work occasionally lacked methodological consistency. His very critical and accurate analyses were burdened with the traditional assumptions of the Peripatetic school, legacy of Scholasticism and sometimes with Dominis's own superficial conclusions. In other words, owing to a subjective approach that he adopted in his analyses and his efforts to remain within the framework of the Peripatetic philosophy, his methodically relatively sound attempts in terms of the application of mathematics did not always bear fruit.

O mijenama mora i obliku Zemlje – Dominisov doprinos geofizici

Godine 1624., kada je zatvoren u Andeosku tvrđavu, Dominis je objavio i svoje djelo *Euripus seu de fluxu et refluxu maris sententia* (*Eurip ili mišljenje o plimi i oseci mora*) koje je posvetio kardinalu Francescu Barberiniju, nećaku novopostavljenog pape Urbana VIII. U djelu govori o pojavi morskih mijena čime je je zbog svoje povezanosti s oblikom Zemlje zadirao u srž Aristotelove peripatetičke slike svijeta. Dominis pobija mišljenje da je oblik Zemlje nepravilan dokazujući i zauzimajući se za njen sferni oblik. Uzrok plimi i oseci vidi u utjecaju Sunca i Mjeseca na mora i oceane. Drugu dnevnu plimu tumači slično kao i Zdranin Federik Grisogono držeći da nastaje zbog privlačnosti nebeske točke koja je protivna Mjesecu ili Suncu. Dominis se nije uspio potpuno osloboditi starih peripatetičkih pogleda u prirodnoj filozofiji kao niti stava o nepomičnosti Zemlje, ali u njegovim se djelima ipak koristi novi eksperimentalni pristup i primjena matematičkih metoda u istraživanju prirode, znakovitih za renesansnu fiziku.

U svojim ranim zapisima iz Padove tumačio je morske mijene s pomoću superpozicije dvaju stošca morske vode koji se uzdižu zbog djelovanja Sunca i Mjeseca, ali je kasnije, za boravka u Engleskoj, nakon promatranja morskih mijena na ušću Temze i pod utjecajem engleskih učenjaka, promijenio to stajalište, i od tada morske mijene počinje tumačiti pomoću transpolarnog kruga. Svojoj teoriji dodao je shemu izračunavanja ukupne elevacije mora zbog djelovanja Mjeseca i Sunca. Temeljne pojmove svoje metodologije uveo je ovako: pravac VX označuje horizont zenitne točke, pravac TZ označuje meridijan mjesta i ujedno transpolarni krug, kružnica VTXZ označuje ekvator ili bilo koju drugu dnevnu usporednicu. Tada je kružnicom BCDF prikazao zemaljski krug na razini morskog dna, krugom FRGP plohu morske površine ako debljina morskog elementa iznosi BF, kružnicom ISOQ krivulju koju u dnevnom kretanju opisuje vrh naraslog mora zbog djelovanja Sunca, kružnicom L6MB krivulju koja također u dnevnom kretanju opisuje vrh narasloga mora zbog djelovanja Mjeseca. Trokuti PIR i POR prikazuju naraslinu (*cumulus, tumor*) mora zbog djelovanja Sunca na obojnim hemisferama, a trokuti PLR i PMR po istoj metodologiji prikazuju narasline mora zbog djelovanja Mjeseca.

Potaknut novom metodologijom, započeo je istraživati oblik Zemlje te je Zemljinu plohu definirao kao plohu koja se na razini mirnoga mora proteže i kroz kopnene predjele. Dugo još nakon Dominsa nije bilo jasno što se smatra oblikom Zemlje. Zastupala su se različita mišljenja. Tek dvjesto pedeset godina kasnije, na prijedlog G. I. Listinga 1873. godine, matematski je definiran oblik Zemlje kao nivo ploha mirnog mora produžen kroz kontinente i nazvan geoid. Dominis je prvi predložio da se na globusu uvedu dva stalna bliska meridijana tako da »ako bi u istočnijem započeo Dan porođenja Gospodinova, u zapadnijem bi gotovo odmah započeo dan Sv. Stjepana«. U djelu se Dominis kritički osvrće na neoplatonistička gledišta protestantskog pastora Otta Casmanna i hrvatskog filozofa Crešanina Frane Petrića.

Dominis je živio u razdoblju kada se u istraživanje prirode postupno uvodi eksperimentalni pristup i matematička metoda, čime se stvaraju temelji novovjekovne znanosti. U ovom se Dominisovom djelu jasno opaža matematički pristup obradi i sistematizaciji istraživane građe. U *Euripusu* Dominis daje izvrsne primjere matematičnog dokazivanja, primjerice u svojoj kritici Petrićevih ideja. Geometrijska razmatranja u kojima Dominis izvodi oblik površina vode na Zemlji možda su najbolji izvodi u cijelom Dominisovu djelu.

Gledano iz aspekta sukoba metoda u renesansnoj novoj filozofiji prirode, može se zaključiti da Dominis nipošto nije jednoznačno usmjeren u svojim prirodoznanstvenim istraživanjima. Ne prilagođava poput skolastika analizu činjenica ili zapažanja jednom već unaprijed čvrstom shvaćanju tih činjenica, nego korektivno zahvaća jednako tako i u opće prihvaćeno i vladajuće mišljenje kako bi ga prilagodio činjenicama. Premda nema uvijek uspjeha u zbiljskom uzročnom objašnjenju pojava koje proučava, ono što je bitno istaknuti jest da je Dominis bio oslobođen sklonosti dogmatizirati stara mišljenja i da kompleksnim prirodnim pojavama ne pristupa skolastičkom metodom Stoga, premda po mnogim tvrdnjama ostaje u okviru peripatetičke filozofije prirode, ipak po metodi istraživanja prirodnih pojava koje odabire kao predmet svoga izučavanja, Dominis pristupa prirodi u uzročnom objašnjavanju njezinih konkretnih očitovanja u duhu nove renesansne filozofije prirode: ne spekulativno i logičko – ontologijski nego empirijski, eksperimentalno.

Markantun de Dominis. Naslovna stranica *Euripus seu De fluxu et refluxu maris, sententia Marci Antonii de Dominis, archiepiscopi Spalatensis*.

Rim, 1624.

[8], 72 str. : ilustr. ; 8° (21 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Markantun de Dominis. The title page of the *Euripus seu De fluxu et refluxu maris, sententia Marci Antonii de Dominis, archiepiscopi Spalatensis*.

Rome, 1624.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

aquei, orientali nimirum, & occidentali, & consequenter cum desituatione aliqua, hoc est, imminutione aquarum in remotissimis ab eo circulo, ut ita dicam, primitivo, videlicet ab illius aquei cumuli vertice, partibus, orientalibus pariter, & occidentalibus. Quæ immutatio vetè fit, & experimentis quotidianis patet: ac propterea

DIMINISOVA SHEMA ZA TUMAČENJE MORSKIH MIJENA.

I2: Markantun de Dominis. *Euripus seu De fluxu et refluxu maris, sententia Marci Antonii de Dominis, archiepiscopi Spalatensis*.

Rim, 1624.

[8], 72 str. : ilustr. ; 8° (21 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

DOMINIS SCHEME FOR INTERPRETING SEA CHANGES.

Markantun de Dominis. *Euripus seu De fluxu et refluxu maris, sententia Marci Antonii de Dominis, archiepiscopi Spalatensis*.

Rome, 1624.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

On the tides of the sea and the shape of the Earth – Dominis's contribution to geophysics

In 1624, the same year in which he was imprisoned at the Castel Sant'Angelo, Dominis published his work on the tides of the sea (*Euripus, seu de fluxu et refluxu maris sententia*; Eng. trans. "Euripus, or an exposition on the rise and fall of the sea"), which he dedicated to cardinal Francesco Barberini, the nephew of the then newly elected Pope Urban VIII. He thematised in it the phenomenon of the rising and falling tides which owing to its correlation with the shape of the Earth cut to the pith of Aristotle's peripatetic view of the world. Dominis refuted the idea that the shape of the Earth is irregular, arguing that it is spherical and providing related evidence. He saw the influence of the Sun and Moon on seas and oceans as the cause of the tides. He explained the second high tide of the day in a way similar to that of Federik Grisogono, of Zadar, attributing it to the gravitational attraction between the Earth's water mass and a celestial body being stronger than that between the water mass and the Sun or Moon. Dominis did not fully succeed in emancipating himself from the outdated peripatetic views in natural philosophy, not even the belief that the Earth was motionless. Still, his works show that he used a new, experimental approach and employed mathematical methods in his research into the natural phenomena, which was all characteristic of Renaissance physics.

In his early records from Padua, Dominis explained the tides by superimposing one above the other two cones of seawater mass rising as a result of the activity of the Sun and Moon, but later, during his stay in England, after observing the tides in the Thames estuary and under the influence of English scholars, he changed his position and started representing the tides by using a transpolar circle. He added to his theory a scheme for calculating the total elevation of the sea due to the activity of the Moon and Sun. He introduced the basic concepts of his methodology as follows: the line VX represents the horizon at the level of the zenith, the line TZ marks both the meridian corresponding to the current location as well as the transpolar circle, while the circle VTXZ represents the equator or any other circle of latitude. With the circle BCDE he represented the circle of the Earth at sea bottom level, with the disc FRGP the surface of the sea given that the width of the sea element equals BF, with the circle ISOQ the curve delineating the highest point of the daily tidal bulge occurring due to the activity of the Sun and with the circle L δ M β the curve outlining the highest point of the daily tidal bulge occurring due to the activity of the Moon. The triangles PIR and POR represent the sea accumulated (*cumulus, tumor*) as a result of the activity of the Sun on both hemispheres, while the triangles PLR and PMR, applying the same methodology, represent the sea accumulated as a result of the activity of the Moon.

Prompted by the new methodology, he started studying the shape of the Earth, and defined its surface as the surface which at the level of a calm sea also extends through landmasses. Long after Dominis it was still not clear what the shape of the Earth was and different ideas were argued for. It was only 250 years later, at the proposal of J. B. Listing

in 1873, that the Earth's shape was mathematically defined as a calm sea's equipotential surface extending through the continental landmasses and termed geoid. Dominis was the first to propose that two meridians close to one another should be added to the globe, so when on the more eastern of these two meridians Christmas would start, St. Stephen's Day would almost immediately start on the more western of the two meridians. In *Euripus*, Dominis criticised the Neoplatonist views of the Protestant pastor Otto Casmann and the Croatian philosopher Frane Petrić, a native of Cres, a Croatian island in the northern Adriatic.

Dominis lived in the period when the experimental approach and mathematical methods were gradually introduced into research on the natural phenomena, in which way the foundations of modern science were laid. Apart from clearly showing the mathematical approach that Dominis used in analysing and systematising the resources he researched, *Euripus* includes excellent examples of Dominis's mathematical argumentation, for example, those in his criticism of Petrić's ideas. The geometric analyses through which Dominis deduced the shape of the Earth's water surfaces may well be the best deductions in all *Euripus*.

In view of the conflicting methods in the new philosophy of nature of the Renaissance period, it may be concluded that Dominis was by no means consistently oriented in his research. He did not tailor the analyses of facts or observations to the already existing, deeply held convictions, as the Scholastics did, but was ready to correct general and prevailing opinions so that they would suit facts. Although he was not always successful in correctly explaining the phenomena which he studied, it is important to emphasise that Dominis was free from a tendency to dogmatise outdated views and that in his research into complex natural phenomena he did not use the Scholastic method. Therefore, even though it is evident from many of Dominis's claims that he remained within the framework of the Peripatetic philosophy of nature, the methods which he used in his study of the natural phenomena to explain the causes of their concrete manifestations were in the spirit of the new, Renaissance philosophy of nature – not speculative and ontology-centric, but empirical and experiment-based.

Reformator i ekumenist

Godine 1622., za svojeg boravka u Engleskoj, Dominis je napisao niz polemičkih poslanica koje su kompilirane i objavljene 1666. godine u Besançonu (*De pace religionis; O miru vjere*). Djelo ima 62 stranice osminkoga formata. Prilično je heterogene strukture jer je sastavljeno od autorovih poslanica različitim adresatima (dvije Josephu Hallu, engleskom biskupu, moralnom filozofu i dekanu Worcestera, jedna grofu Gondomaru, španjolskom veleposlaniku u Engleskoj, dvije aktualnom engleskom kralju Jamesu I.), odnosno od nekoliko njihovih pisama Dominisu. Osim toga, u djelo su uvrštena i dva Dominisova nacrtu prisega vjernosti predviđenih za engleske katolike. Zajednička tematsko-motivska i ideologijska poveznica svih uvrštenih spisa je Dominisova teza o nužnosti prevladavanja raskola među kršćanskim crkvama i uspostave eklezijalnog i dogmatskog jedinstva univerzalne kršćanske Crkve. U svojim pismima Dominis donosi pronicljivu analizu konfesionalno-političke situacije u Engleskoj, ujedno formulirajući konkretne prijedloge za rješavanje vjerskog pitanja u Engleskoj, s time da kao krajnji cilj proklamira sjedinjenje Anglikanske i Katoličke crkve. Glavnom preprekom ostvarenju toga ideala Dominis drži netolerantnost i isključivost puritanaca i ostalih radikalnih protestantskih denominacija te nedostatak kraljeve potpore, zbog čega i najavljuje svoj odlazak iz Engleske. Posebnost kompozicijske strukture djela i bitno obilježje Dominisove retoričke strategije jest uvrštavanje poslanica njegovih oponenta, što s jedne strane doprinosi dojmu dijalogične otvorenosti djela, no s druge ima važnu funkciju implicitnog osnaživanja Dominisove teološko-političke argumentacije. Gledano u cjelini, Dominisovo djelo predstavlja značajan doprinos ireničkim raspravama karakterističnima za europsku vjersku kulturu kasnoga humanizma.

Markantun de Dominis. Naslovna stranica *De pace religionis Marci Antonii de Dominis, Spalatensis archiepiscopi Epistola ad venerabilem virum Iosephum Hallum, archipresbyterum Vigorniensem in qua sui etiam ex Angliâ proximi discessus author rationem reddit; quaesita quoque regia sibi discessuro facta, suasque ad ea responsiones refert & ab ipso Hallo increpationes acceptas rejicit.*

Besançon, 1666.

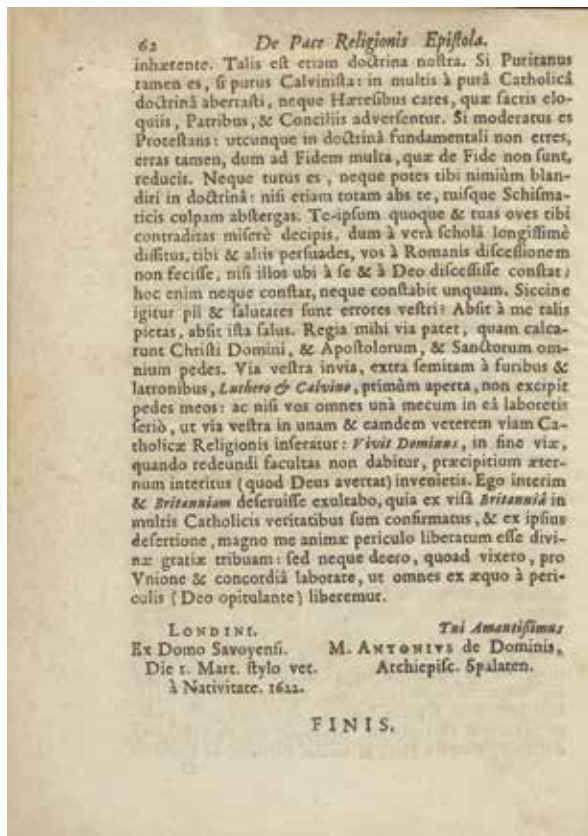
[2], 62 str.; 8° (22 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

The title page. Markantun de Dominis. *De pace religionis Marci Antonii de Dominis, Spalatensis archiepiscopi Epistola ad venerabilem virum Iosephum Hallum, archipresbyterum Vigorniensem in qua sui etiam ex Angliâ proximi discessus author rationem reddit; quaesita quoque regia sibi discessuro facta, suasque ad ea responsiones refert & ab ipso Hallo increpationes acceptas rejicit.*

Besançon, 1666.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Markantun de Dominis. *De pace religionis Marci Antonii de Dominis, Spalatensis archiepiscopi Epistola ad venerabilem virum Iosephum Hallum, archipresbyterum Vigorniensem in qua sui etiam ex Angliâ proximi discessus author rationem reddit; quaesita quoque regia sibi discessuro facta, suasque ad ea responsiones refert & ab ipso Hallo increpationes acceptas rejicit.*

Besançon, 1666.

[2], 62 str.; 8° (22 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Markantun de Dominis. *De pace religionis Marci Antonii de Dominis, Spalatensis archiepiscopi Epistola ad venerabilem virum Iosephum Hallum, archipresbyterum Vigorniensem in qua sui etiam ex Angliâ proximi discessus author rationem reddit; quaesita quoque regia sibi discessuro facta, suasque ad ea responsiones refert & ab ipso Hallo increpationes acceptas rejicit.*

Besançon, 1666.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

A skilled polemicist on a peace mission

In 1622, at the time when he resided in England, Dominis wrote a number of polemic epistles, which were compiled and published in 1666, in Besançon, France (*De Pace Religionis*; Eng. trans. "On religious peace").

A 62-page octavo, the work is rather miscellaneous. It includes Dominis's epistles to several different addressees – two to Joseph Hall, Dean of Worcester, one to count de Gondomar, a Spanish emissary to London, two to King James I – as well as several of their letters to Dominis. Also, it includes two drafts of the oath of allegiance which Dominis composed for English Catholics. Linking all the included materials – be it in terms of theme, discernible motivation or implied ideology – is Dominis's hypothesis about the necessity to overcome the split between Christian churches and achieve ecclesiastical and dogmatic unity of a universal Christian church. In his letters, Dominis gives an insightful analysis of the circumstances in England from the denominational and political point of view, at the same time clearly articulating his proposals for handling its religious issue, in which context he saw as the ultimate solution and advocated the uniting of the Church of England and Catholic Church. He considered that the intolerance and exclusivism of the Puritans and other radical Protestant denominations along with the lack of the king's support were the main obstacles to attaining this ideal, which also made him announce his departure from England. The feature of this work's composition and structure particularly standing out and exemplifying a distinctive characteristic of Dominis's rhetorical strategy is the inclusion in it of the epistles of his opponents, which on the one hand heightens the impression of the work's openness to dialogue, but on the other hand has an important function in implicitly adding strength to Dominis's theological and political arguments. Regarded as a whole, *De Pace Religionis* represents a significant contribution to the European religious culture of the late humanism, characterised by a proliferation of irenic treatises.

Dominisovo životno djelo *De republica ecclesiastica* (O crkvenoj državi)

De republica ecclesiastica (O crkvenoj državi) monumentalna je teološka rasprava splitskog nadbiskupa Marka Antuna de Dominisa. Prema izvornom autorovu naumu trebala je obuhvaćati deset knjiga no tiskano ih je samo osam u tri glomazna sveska – prvi svezak, koji je sadržavao prve četiri knjige, objavio je John Bill 1617. godine u Londonu, drugi, s petom i šestom knjigom, tiskan je u tiskari Johannesesa Fridrika Weissa 1620. godine u Frankfurtu, a posljednji je svezak, sa sedmom i devetom knjigom, izdan dvije godine kasnije u Hanau. Bez nenumeriranih pratećih kazala djelo obaseže 1689 stranica s po dva stupca i 70 redaka.

Podrobni prikaz koncepcije i sadržaja svih planiranih deset knjiga *Crkvene države* Dominis izlaže u djelu u kojemu izlaže razloge svoga odlaska iz Italije, objavljenom 1616. godine u Londonu, što je posebice značajno zbog činjenice da osma i deseta knjiga nikada nisu tiskane. Prva se bavi analizom ustrojstva i jurisdikcije idealne »crkvene države«, koja bi po autorovu mišljenju trebala poslužiti kao uzor za temeljitu reformu Rimokatoličke Crkve. U drugoj se raspravlja o položaju i djelovanju biskupa i ostalih crkvenih službenika te značenju svetoga reda. Treća donosi opis biskupske hijerarhije te tumačenje autoriteta nadbiskupa, primasa i patrijarha. Četvrta je knjiga posvećena posebno osjetljivom teološkom pitanju – primatu pape i Rimske Crkve, dok u petoj autor raščlanjuje prirodu crkvene vlasti te iznosi svoj stav glede sakramenata i cenzura. Šesta knjiga donosi usporednu analizu crkvene duhovne i laičke svjetovne vlasti pri čemu Dominis Crkvi osporava svaku ovlast u svjetovnoj sferi. U sedmoj knjizi opisuje unutrašnju upravu crkve te raspravlja o ovlastima crkve i pape u teološko-dogmatskim pitanjima, o crkvenim saborima, krivovjerjima i raskolima, a u devetoj knjizi, posljednjoj objavljenoj, piše o svjetovnim dobrima crkve i njihovoj upravi te se ujedno bavi se i pitanjima desetine, beneficija, zloupotrebama crkvenih prihoda, mirovinama, nadarbinama i oporukama klerika. Osma je knjiga trebala tematizirati izvanjsku crkvenu upravu, crkveno zakonodavstvo i sudsku vlast, obvezu obdržavanja kanona, oproste, propise za postove, molitve i slično, dok je u desetoj knjizi Dominis namjeravao pružiti tumačenje crkvene slobode i planirao obraditi i pitanje crkvenih povlastica i njihovih zloupotreba, izuzeća, podložnosti monaha i redovnika te slično.

Iz predgovora upućenoga »zboru biskupa svete Katoličke crkve« mogu se iščitati temeljna polazišta Dominisove kritike Katoličke crkve da bi se potom, u pojedinačnim knjigama, izložila sustavna argumentacija s osloncem na autoritet sv. Pisma, crkvenih otaca (npr. Ciprijan, Jeronim, sv. Ivan Zlatousti), crkvenih kanona, koncilskih zaključaka i ostalih tradicijskih spisa. Autorova je temeljna intencija povratiti Katoličku crkvu njezinu izvornom liku Crkve Kristove, što smatra nužnim preduvjetom za ostvarenje ireničkoga cilja – prevladavanju konfesionalnih sukoba i uspostavi jedinstva svih kršćanskih crkvi. S osloncem na dogmatske i ideološko-političke zasade episkopalizma, Dominis nastoji osporiti papinski primat, koji smatra protupravnom uzurpacijom stranom originalnom duhu nauka Kristove Crkve, nudeći kao alternativu demokratičniji oblik biskupske uprave. Sukladno tome kritizira simoniju, nepotizam i ostale crkvene zloupotrebe smatrajući da bi se papinske ovlasti, kao i ovlasti s njime izjednačenih patrijarha, trebale odnositi

isključivo na duhovnu domenu. Držeći da bi reformom Crkve prema tvrdnjama koje je iznio konačno bile ukinute i posljednje prepreke sjedinjenju svih kršćanskih crkava, za tu ideju u sedmoj knjizi nastoji mobilizirati svjetovne vladare. Jednako tako promovira ideal siromaštva prvotne crkve, apelirajući na dužnosnike Rimokatoličke crkve da se odreknu materijalnih dobara. Takvom radikalnom distinkcijom između sakralnoga i svjetovnoga Dominisova se teološka misao izravno naslanja na ideološke zasade augustinovske tradicije.

U svojoj se vehementnoj argumentaciji Dominis posebice kritički obara na stavove dvojice eminentnih reformnokatoličkih teologa, C. Baronija i R. Bellarmina, priklanjajući se stavovima Georgea Cassandera i ostalih suvremenih ireničkih teologa. Zbog iznošenja neortodoksnih eklezijalno-dogmatskih nazora bliskih protestantizmu, Dominisova je *Crkvena država* neposredno po objavljivanju stavljena na rimski Indeks zabranjenih knjiga, a izazvala je i val polemičkih pamfleta u gotovo čitavoj Europi. Istodobno autoru priskrbljuje počasni doktorat teologije na sveučilištu u Cambridgeu.

U formalnom pogledu ovo de Dominisovo djelo slijedi uvriježene žanrovske obrasce polemičke teološke rasprave. Kao specifično obilježje njegove retoričke strukture valja izdvojiti naglašenu autorefleksivnost autorske instance što se očituje ne samo na razini argumentacije, nego i u brojnim metatekstualnim ekskursima. Gledano u cjelini, Marko Antun de Dominis se u *Crkvenoj državi* iskazao kao vrstan retoričar čiji diskurs objedinjuje najkvalitetnije konceptualne i stilske zasade antičke polemike i katoličke kontroverzistike. Osim toga, njegova se reformistička teologija s pravom može ubrojiti u sam vrh kasnohumanističke europske irenike.

Markantun de Dominis. Naslovna stranica *De republica ecclesiastica libri X. auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi. Con suis indicibus.*

London, 1617. – 1620.

sv. : ilustr. ; 4° (33 cm).

Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

The title page of Dominis's masterpiece. Markantun de Dominis. *De republica ecclesiastica libri X. auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi. Con suis indicibus.*

London, 1617-1620.

Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

***De Republica Ecclesiastica*, the crown of Dominis's achievements**

Marco Antonio de Dominis's major work is his monumental theological treatise, entitled "On the ecclesiastical state" (*De Republica Ecclesiastica*). Dominis originally envisioned it as a ten-book tome, however, eventually only eight books were published, in three massive volumes. The first, containing books one to four, was printed in 1617 in London, by John Bill, then in 1620, in Frankfurt, Johann Friedrich Weiss published the second volume, containing the fifth and sixth books, while the last volume, with books seven and nine, was published two years later (1622) in Hanau. Without the unpaginated tables of contents, the published volumes have altogether 1,689 pages, with text in two columns of 70 lines.

Dominis presented in great detail the planned structure and content of all ten books of his theological masterpiece in a work in which he set out his reasons for leaving Italy, published in 1616 in London, which is of great significance with regard to the fact that the eighth and tenth books have never been published. In the first book, he analysed the structure and jurisdiction of an ideal ecclesiastical state, which, in Dominis's opinion, was to serve as a model for a major reform of the Roman Catholic Church. In the second, he discussed the status and office of bishops and other Christian clerics and the meaning of the sacrament of holy orders. The third book brings a description of the hierarchy of bishops and expounds on the authority of archbishops, primates and patriarchs. Dominis dedicated book four to a particularly sensitive theological issue, that of papal primacy and the primacy of the Church of Rome, while in book five he analysed the nature of church governance and expressed his attitude towards the sacraments and Church censorship. The sixth book analyses in parallel the spiritual authority of the church and the nonspiritual authority of the secular state, in which context Dominis denied the Church any authority in the secular sphere. The seventh book brings a description of the church's internal governance and discusses its and the pope's authority over theological and dogmatic matters, as well as church councils, heresies and schisms, while in book nine, the last that was published, Dominis wrote about the church's worldly goods and their management, also addressing issues related to the imposition of tithes, ecclesiastical privileges, the misuse of ecclesiastical revenues, clergy pensions, the church's landed property and the last wills of the members of the clergy. The eighth book was supposed to thematise the management of the Church's external affairs, canon law and its provisions, ecclesiastical courts, absolution, rules for fasting, rules for praying, and the like, while in the tenth book Dominis intended to give his interpretation of church autonomy and also planned to address the issue of church privileges and their abuse, along with the cases of exemptions for the members of the clergy or a church institution from the authority of prelates, the absolute obedience expected from monks and friars, etc.

The starting point for Dominis's criticism of the Catholic Church may be discerned from the foreword, which he addressed to "the bishops of the holy Catholic Church" and after which he proceeded by producing in each book a systematic argumentation in support of his claims relying on the Holy Scriptures, writings of the Church Fathers (e.g.

St. Cyprian, St. Jerome, St. John Chrysostom), canon law, past church councils' decrees and other traditional Christian sources. Dominis's main intention was to make the Catholic Church return to its original form as Christ's Church, which restoration he considered the necessary precondition for the fulfilment of the irenic aspirations, that is, for overcoming denominational conflicts and the uniting of all Christian churches. Using as his point of reference the dogmatic, ideological and political tenets of episcopalism, he presented arguments against papal primacy, which he considered an unlawful usurpation alien to the original spirit of the teachings of Christ's Church and to which he offered an alternative, more democratic form of episcopal governance. He accordingly criticised simony, nepotism and other ecclesiastical abuses, asserting that the authority of the pope, as well as of patriarchs, the pope's equals in terms of power, should only apply to spiritual matters. Holding that the Church's reform in compliance with these claims would remove all obstacles to the uniting of all Christian denominations, in book seven he tried to spur into action secular rulers with regard to this idea. He also advocated the ideal of poverty of the original church, urging the officials of the Roman Catholic Church to renounce material goods. With such a radical distinction between the spiritual and the secular, Dominis's theological reasoning represents a direct extension of the ideological tenets of the Augustinian tradition.

In his vehement argumentation Dominis particularly harshly criticised the views of two prominent and reformist Catholic theologians, Cesare Baronio and Roberto Bellarmino, showing his inclination towards the attitudes of George Cassander and other irenic theologians. Owing to its proposing non-orthodox ecclesiastical and dogmatic views akin to Protestantism, *De Republica* was included in the Roman Curia's list of banned books immediately after its publication, after having brought about a surge of polemical pamphlets in almost every part of Europe. At the same time, it earned Dominis an honorary doctorate in theology from Cambridge University.

In terms of form, this Dominis's work follows the conventions and genre-related patterns characteristic of theological polemical treatises. Particularly worth singling out as a specific feature of Dominis's rhetoric in it is a pronounced authorial self-reflection, manifested not only at the level of argumentation, but in numerous metatextual excursions as well. Regarded as a whole, *De Republica* documents Dominis's great rhetorical skill, characterised by a discourse bringing together the finest conceptual and stylistic tenets of the classical polemical tradition and Catholic polemical treatises. Also, Dominis's reformist theology may rightfully be counted among the greatest contributions to European irenicism of the late humanistic period.

V N I V E R S O
D I V I N O R V M S A N C T A E
C A T H O L I C A E E C C L E S I A E
 E P I S C O P O R V M O R D I N I,
 V e r i t a t e m, C h a r i t a t e m, L i b e r t a t e m,
 F a e l i c i t a t e m.

Vod Rex pacificus Salomon, nullo
 turbatus bellorum strepitu, quando habebat
 pacem ex omni parte in circuitu; habitabatque
 Iuda, & Israel absque timore ullo, unusquisque
 sub vite sua, & sub ficu sua, à Dan vsque
 Bersabee, cunctis diebus ipsius Virorum
 fortium cogitatorum desiderio non teneretur;

vix, puto, quis mirabitur: quorum enim in summa
 pace opera non indigebat, eos profecto desiderare &
 quærere videbatur superuacaneum. Mirari tamen
 merito possumus, diu illum vidende, & inueniende
 Mulieris fortis ardere cornibus cupiditate.
 Mulierem, inquit, fortem quis inueniet? Non ille
 certe de femine alicuius fortunæ cogitabat; qui
 sapientiæ diminitus acceptâ, optime uouerat,
 in fragili ac imbecilli muliebri sexu, fortunæ
 locum non habere: quæ non tam facile vera &
 perfecta in viris etiam solent reperiri.
 Nec insolitum est in Sacra Scriptura, et
 literalis sensus à Spiritu Sancto immediate ac
 proxime inuentus sub metaphoris proponatur,
 ac similitudinibus cortice enim obtegatur,
 tum exornetur. Ac certe Viri docti, tum
 nostræ fidei & religionis, tum Rabini
 Synagoga; de muliere vera & propria
 Salomonem, nequam loquitur; sed sub
 Mulieris metaphora, illum mentem alio
 direxisse,

Markantun de Dominis. *De republica ecclesiastica libri X.* auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi. *Con suis indicibus.* London, 1617. – 1620. sv. : ilustr. ; 4° (33 cm). Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Markantun de Dominis. *De republica ecclesiastica libri X.* auctore Marco Antonio de Dominis, Archiepiscopo Spalatensi. *Con suis indicibus.* London, 1617-1620. Manuscripts and Old Book Collection, National and University Library in Zagreb.

Willem Jacobs Delff, (prema M. J. Miereveltu), Portret Marka Antuna de Dominisa, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, bakrorez, m 12,5 x 18 cm.

Bibliografija

De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride. Tractatus. Per Joannem Bartolum in lucem editus. Venetiis, Apud Thomam Baglionum, 1611.

Suae profectionis consilium exponit. Londini, Apud J. Billium, 1616.

De republica ecclesiastica libri X, 1–4. Londini, Ex officina Nortoniana, apud J. Billium, 1617; 5–6. Francofurti ad Moenum, sumptibus Rulandiorum, Typis Joan. Friderici Weiss, 1620; 7, 9. Hanoviae, Sumptibus haeredum Levini Hulsii, 1622.

Papatus Romanus. Liber de origine, progressu atque extinctione ipsius. Londini, Ex officina Nortoniana, apud J. Billium, 1617.

Predica...fatta la prima Domenica dell'Avvento quest'anno 1617 in Londra nella cappella detta delli Merciarì. Londra, Appresso Giovanni Billio, 1617.

Scogli del christiano naufragio, quali va scoprendo la santa chiesa di Christo alli suoi dilette figliuoli. S. l. 1618.

Sui reditus ex Anglia consilium exponit. Dilingae 1623; Romae, Ex Typographia rev. Camerae Apostolicae, 1623.

Euripus seu De fluxu et refluxu maris. Sententia. Romae, Apud Andream Phacum, 1624.

De pace religionis Marci Antonii de Dominis Spalatensis archiepiscopi. Epistola ad venerabilem virum Josephum Hallum archipresbyterum Wigorniensem. Vesantione Sequanorum (Besançon) 1666.

De republica ecclesiastica libri X, 1–6. Split, Lamaro, 2006.

Retractationum M. Antonii de Dominis Archiepiscopi Spalatensis libri X in totidem ipsius De republica ecclesiastica libros, Split, Lamaro, 2009.

Ostensio errorum, quos adversum fidem catholicam ecclesiae anglicanae conatus est defendere P. Franciscus Suarez, Split, Lamaro, 2005.

Opera physica. Radovi iz fizike. Split, Lamaro, 2005.

Izabrani radovi I, Split, Lamaro, 2002.

Izabrani radovi II, Split, Lamaro, 2003.

Dominisovi rukopisi i djela pohranjeni su u sljedećim institucijama:

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Österreichische Nationalbibliothek u Beču, British Museum Library u Londonu (Manuscript dep.), Bodleian Library u Oxfordu, Bibliothèque Nationale u Parizu, Civico Museo Correr u Veneciji (zbirka rkp. venecijanske obitelji Dona). Korespondencija i dokumenti o njemu čuvaju se u Public Record Office u Londonu (zbirke State Papers), University Library i Caius College Library u Cambridgeu, Bibliothèque de l'Arsenal u Parizu, Biblioteca Vaticana u Rimu, Biblioteca nazionale Marciana u Veneciji, Biblioteca Arcivescovile i Biblioteca civica u Udinama. Građa o njemu pohranjena je i u Historijskom arhivu u Zadru (dokumenti obitelji Nimira), Kaptolskom arhivu u Splitu, Historijskom arhivu u Rijeci te u Archivio segreto Vaticano u Rimu i Archivio di stato u Veneciji (podatke o fondovima i signature objavili Š. Ljubić i S. Cavazza. Bibliografija rukopisa objavljena u: Enciklopedija Jugoslavije 3., Zagreb, 1958., 54.

Marco Antonio de Dominis Bibliography

De Dominis, Marco Antonio, De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride. Tractatus. Per Joannem Bartolum in lucem editus. Venetiis: Apud Thomam Baglionum, 1611.

Suae profectionis consilium exponit. Londini: Apud J. Billium, 1616.

De republica ecclesiastica libri X, books 1–4. Londini: Ex officina Nortoniana, apud J. Billium, 1617; books 5–6. Francofurti ad Moenum: sumptibus Rulandiorum, Typis Joan. Friderici Weiss, 1620; books 7, 9. Hanoviae: Sumptibus haeredum Levini Hulsii, 1622.

Papatus Romanus. Liber de origine, progressu atque extinctione ipsius. Londini: Ex officina Nortoniana, apud J. Billium, 1617.

Predica...fatta la prima Domenica dell'Avvento quest'anno 1617 in Londra nella cappella detta delli Merciarì. Londra: Appresso Giovanni Billio, 1617.

Scogli del christiano naufragio, quali va scoprendo la santa chiesa di Christo alli suoi diletti figliuoli. [S.l.]: Stampato con licenza de superiori, 1618.

Sui reditus ex Anglia consilium exponit. Dilingae: Apud Udalricum Rem, 1623.

Sui reditus ex Anglia consilium exponit. Romae: Ex Typographia rev. Camerae Apostolicae, 1623.

Euripus seu De fluxu et refluxu maris. Sententia. Romae: Apud Andream Phacum, 1624.

De pace religionis Marci Antonii de Dominis Spalatensis archiepiscopi. Epistola ad venerabilem virum Josephum Hallum archipresbyterum Wigornensem. Besançon: Vesantione Sequanorum, 1666.

De republica ecclesiastica libri X, books 1–6. Split: Lamaro, 2006.

Retractationum M. Antonii de Dominis Archiepiscopi Spalatensis libri X in totidem ipsius De republica ecclesiastica libros. Split: Lamaro, 2009.

Ostensio errorum, quos adversum fidem catholicam ecclesiae anglicanae conatus est defendere P. Franciscus Suarez.
Split: Lamaro, 2005.

Opera physica. Radovi iz fizike. Split: Lamaro, 2005.

Izabrani radovi I. Split: Lamaro, 2002.

Izabrani radovi II. Split: Lamaro, 2003.

Institutions holding works by Marco Antonio de Dominis

National and University Library in Zagreb

Library of the Croatian Academy of Sciences and Arts (Zagreb)

Austrian National Library (Vienna)

British Museum Library (London)

Bodleian Library (Oxford)

National Library of France (Paris)

Correr Museum (Venice)

Dominis's correspondence and documents on him are preserved at the UK Public Record Office (London), Cambridge University Library and University of Cambridge's Caius College Library, National Library of France (Paris), Vatican Library, Marciana Library (Venice) and by the Archiepiscopal Library and Vincenzo Joppi Public Library in Udine, Italy. Also holding resources on Dominis are the Croatian State Archives in Zadar and Rijeka, Archdiocese of Split and Makarska Archives, Vatican's Apostolic Archives and the State Archives in Venice (detailed collection data with shelfmarks published by Ljubić, Š. and Cavazza, S.; bibliography of Dominis's manuscripts published in: *Enciklopedija Jugoslavije* 3 (1958) 54).

Izbor iz literature

Antoljak, S. 1976. »Arhivske zabilješke i marginalije o Markantunu de Dominisu«, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 22–23(1976), 49–61.

Bacotich, A. 1927. »Marc'Antonio de Dominis. Appunti biografici«. *Archivio storico per la Dalmazia* (Roma), 2(1927) IV/20, 64–77.

Bajsić, V. 1976. »Prirodnoznanstveni i filozofski pogledi Marka Antuna Dominisa«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba* (zbornik radova sa simpozija u povodu 350 obljetnice smrti Marka Antuna de Dominisa u Rabu. Zavod za povijesne znanosti JAZU Zagreb - Skupština općine Rab, 1974), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1976, 61–71.

Barić, I. 1976. »Marko Antun Dominis i problem duge«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba* (zbornik radova sa simpozija u povodu 350 obljetnice smrti Marka Antuna de Dominisa u Rabu. Zavod za povijesne znanosti JAZU Zagreb - Skupština općine Rab, 1974), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1976, 33–48.

Berljak, M. 2006. »Veza Marka Antuna de Dominisa s Galileom Galileijem i Hugom Grotiusom«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 299–325.

Beyerlinck, L. *Profectionis Marci Antonii de Dominis quondam archiepiscopi Spalatensis, consilium examinatum*. Antverpiae: Ex Officina Plantiniana, 1617.

Bezić-Božanić, N. 2006. »Split u doba Marka Antuna de Dominisa«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 347–354.

Bogović, M. 2006. »Biskupije senjska modruška u vrijeme Dominisove uprave«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 33–40.

Kovačić, S. 2006. »Marko Antun de Dominis na čelu splitske crkve«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 41–78.

Borić, M. 2017. »Marko Antun de Dominis – fizičar na pragu novovjekovlja. *Poučak. Časopis za metodiku i nastavu matematike*, br. 69 (2017), 4-9.

Boyer, C. B. 1959. *The Rainbow, from Myth to Mathematics*. New York: Thomas Yoseloff.

Breyer, M. 1904. *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*. Zagreb: Mirko Breyer

Breyer, M. 1927. »O Dominisovom djelu De republica ecclesiastica«. *Savremenik*, 20(1927) 12, 537–539.

Bulat, N. 1975. »Neka sporna pitanja o de Dominisu«. *Crkva u svijetu*, 10(2), 102–116.

Cantimori, D. 1958. »Note su M. A. de Dominis«. *Archiv für Reformationsgeschichte*, 49, 245–258.

Cavazza, S. 1987. »Marc'Antonio De Dominis« (u: *Dizionario biografico degli Italiani*, 33. Rim, 642–650).

Čoralić, L. 2006. »Dalmatinski »protestanti« Dominisova doba – tragom procesa mletačke inkvizicije«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 271–282.

Čubranić, N. 1976. »Marko Antun Dominis i njegov znanstveni rad na području geodezije«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba* (zbornik radova sa simpozija u povodu 350 obljetnice smrti Marka Antuna de Dominisa u Rabu, Zavod za povijesne znanosti JAZU Zagreb - Skupština općine Rab, 1974), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1976, 55–59.

Dadić, Ž. 1967. »Rad Markantuna Dominisa na problemima fizike«. *Encyclopaedia moderna*, 2(1967) 5/6, 124–127.

Dadić, Ž. 1976. »Marko Antun Dominis i problem plime i oseke«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba* (zbornik radova sa simpozija u povodu 350 obljetnice smrti Marka Antuna de Dominisa u Rabu, Zavod za povijesne znanosti JAZU Zagreb - Skupština općine Rab, 1974), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1976, 49–53.

Dadić, Ž. 1982. *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, 1–2. Zagreb 1982.

Dadić, Ž. 2006. »Prirodnofilozofski i metodološki temelj Dominisovih fizikalnih radova«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 327–334.

Decretum Sacrae Congregationis Ill. orum S.R.E. Cardinalium, a S.D.N. Paulo Papa V. Sanctq., Sede Apostolica, ad Indicem librorum, eorundemque permissionem, prohibitionem, expurgationem, impressionem universa Republica Christiana specialiter deputatorum, ubiq, publicandum (1616). Romae: [s.n.].

Derado, I. 2006. »De Dominis i Galileo o plimi i oseci«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 341–346.

Dominis, M. A. 2002. *Marko Antun de Dominis: Izabrani radovi 1*, hrvatski prijevod s latinskog V. Gortan, Z. Milanović i S. Skoko, hrvatski prijevod s latinskog B. Jozić. Split: Lamaro.

Dominis, M. A. 2005. *Opera physica = Radovi iz fizike: Marcus Antonius de Dominis*. Hrvatski prijevod s latinskog S. Hondl i I. Martinović. Split: Lamaro.

Dugački, V. 1976. »Marko Antun Dominis i problemi vida«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba* (zbornik radova sa simpozija u povodu 350 obljetnice smrti Marka Antuna de Dominisa u Rabu, Zavod za povijesne znanosti JAZU Zagreb - Skupština općine Rab, 1974), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1976, 85–91.

Farlati, D. 1765. *Illyricum sacrum*, Vol. 3. Venetiis: Apud Sebastianum Coleti.

Faj, Z. 1976. »Osnovni zakoni i pojmovi geometrijske optike u Dominisovu djelu »De radiis visus...«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba* (zbornik radova sa simpozija u povodu 350 obljetnice smrti Marka Antuna de Dominisa u Rabu, Zavod za povijesne znanosti JAZU Zagreb - Skupština općine Rab, 1974), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1976, 23–32.

Faj, Z. 1987. »O fizikalnim raspravama M. A. Dominisa i mišljenju nekih istaknutih fizičara o njima«, u: A. Mohorovičić (ur), *Rapski zbornik: zbornik radova sa znanstvenoga skupa o otoku Rabu održanog 25.-27. listopada 1984. u Rabu*, Zagreb: JAZU - Grafički zavod Hrvatske, 359–364.

Fisković, C. 1967. »Marko Antun de Dominis i naša likovna baština«, *Encyclopaedia moderna*, br. 5-6, 128–132.

Floyd, J. 1617. *Synopsis apostasiae Marci Antonii de Dominis, olim archiepiscopi Spalatensis nunc apostatae, ex ipsiusmet libro delineata*. Antverpiae: Apud heredes M. Nutij & I. Meursium.

Fuller, T. 1845. *The Church History of Britain*. Vol. 5. Oxford: At the University Press.

Galvez, F. J. J. »Tri Dominisova pisma grofu od Gondomara«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. u Splitu*, Split: Književni krug, 2006, 143–153.

Gardiner, S. R. 1883. *History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642*. Vol. 4. London: Longmans, Green and Company.

Gardiner, S. R. 1869. *Prince Charles and the Spanish Marriage, 1617–1623*. Vol. 2. London: Hurst and Blackett.

Golub, I. 2006. »Marko Antun de Dominis u Arhivu Svetog oficija«, u: V. Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 161–196.

Goodman, G. 1839 *The Court of King James the First* (2 sv.). London: Richard Bentley.

Gortan, V. 1967. »Biografski podaci o Marku Antoniju de Dominisu«, *Encyclopaedia moderna*, br. 5–6, 86.

Gortan, V. 1967. »Prijevod djela Marka Antuna de Dominisa s uvodom prevodioca«, *Encyclopaedia moderna*, br. 5–6, 88-110.

Gortan, V. 1968. »Dominisovo djelo »De republica ecclesiastica««, *Kolo*, 6 (126), 18–26.

Gortan, V. 1969. »Marko Antonije de Dominis. Marcus Antonius de Dominis (1560–1624)«, in V. Gortan (ed.) *Hrvatski latinisti*, Vol. 2, in I. Dončević (ed.) *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Vol. 3. Zagreb: Zora, 7–14.

Granić, M. 2006. »Rod splitskog nadbiskupa Marka Antuna de Dominisa«, in V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 9–20.

Hondl, S. 1944. »Marko Antonij de Dominis kao fizičar«, *Vienac*, 36 (2), 36–48.

Horvat, K. 1910.–1913. *Monumenta historiam Uscochorum illustrantia: ex archivis romanis, praecipue e secreto Vaticano desumpta / collegit et redegit Carolus nob. Horvat*. (2 vols.). Zagrabiae: in taberna Libraria eiusdem Societatis typographicae (Georg Trpinac).

Jozić, B. 2006. »Marko Antun de Dominis u sporu između Mletačke Republike i pape Pavla V«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 119–132.

Jurić, Š. 1967. »Građa za bibliografiju Markantuna de Dominisa«, *Encyclopaedia moderna*, 5–6, 133–140.

Kapitanović, V. 2006. »Marko Antun de Dominis kao metropolit«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 81–103.

Knežić, D. 2006. »Marko Antun de Dominis kao promotor bilježnika »Imperiali auctoritate««, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 21–32.

Kolarić, J. 2006. »Marko Antun de Dominis – reformator ili heretik?«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 221–228.

Kostić, V. 1972 *Kulturne veze između jugoslovenskih zemalja i Engleske do 1700. godine*. Beograd: SANU.

Kovačić, S. 2006. »Marko Antun de Dominis na čelu splitske crkve«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 41–78.

Lučin, B. 2006. »Pogled u knjižnicu Marka Antuna de Dominisa, « u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 231–269.

Ljubić, Š. 1870. »O Markantunu Dominisu Rabljaninu«, *Rad JAZU*, 10, 1–159.

Ljubić, Š. 1870. »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina — spljetskoga nadbiskupa«, *Starine*, 2, 1–260.

Ljubić, Š. 1872. »Prilog k razpravi o Markantunu Dominisu Rabljaninu«, *Starine*, 4, 1–18.

Martinis, M. 2006. »Marko Antun de Dominis kao fizičar«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 335–340.

Martinović, I. 1996. »Marko Antun de Dominis – kasnorenesansni fizičar«, u: G. Pifat Mrzljak (ur.) *Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena*. Zagreb: MGC, 400–409.

Martinović, I. 2002. »Optička rasprava Marka Antuna de Dominisa: geneza, metodologija, značenje«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 55–56, 67–145.

Martinović, I. 2009. »Riječanin Josip Zanchi o Rabljaninu Marku Antunu de Dominisu«, *Filozofska istraživanja*, 29 (4), 689–707.

Martinović, I. 2016. »Marko Antun de Dominis vs: Faust Vrančić: od Logike (1608) do Nove logike (1616)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 42 (2(84)), 293–330.

Montagu, R. 1624. *Immediate Adresse unto God alone. First delivered in a Sermon [on Ps. l. 15] before His Majestie at Windsore. Since ... enlarged to a just Treatise of Invocation of Saints, occasioned by a false imputation of M. A. de Dominis upon the author*. London: W. Stansby for M. Lownes and W. Barret.

Morović, H. 1981. »O biblioteci Markantuna de Dominisa«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 25 (1/4), 177–187.

Nedeljković, D. 1961. »Un physicien utopiste du XVI siècle, Marco Dominis«, *Bulletin de l'Académie serbe des sciences*, XXVIII (8), 27–50.

Nedeljković, D. 1961. »Fizičar i utopist XVI veka Marko Dominis«, *Glas SANU*, 249 (9), 131–156.

Nedeljković, D. 1975. *Marko Dominis u nauci i utopiji na delu*, Beograd: SANU.

Nedeljković, D. 1976. »Nauke i istorija nauka u nas od Georgija Dragišića i Hristofora Hrizogona do Franje Petrića i Marka Dominisa«, u: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 107–112.

Newland, H. 1859. *The life and contemporaneous church history of Antonio de Dominis, Archbishop of Spalatro*. Oxford: J. Henry and J. Parker.

Newes from Rome, Spalato's doome. O An epitome of the life and behaviour of M. Antonius de Dominis first Bishop of Segnia, afterwards Archbishop of Spalato; who about some seven or eight yeeres since came from Venice into England: and from thence by the practise and perswasion of the L. Gundamar, departed to Rome: and of late was imprisoned in the cattle of Saint Angelo. Herein contained the reasons for which he was imprisoned, together with his miserable disastrous end (1624). London: Printed by Iohn Haviland for Richard Whitaker.

Newton, I. 1719. *Optice: sive de reflexionibus, refractionibus, inflexionibus et coloribus lucis libri tres*. Londini: Innys.

Neale, R. 1624. *Alter Ecebolius M. A. de Dominis ... pluribus Dominis inservire doctus. [Documents collected by R. Neale, Bishop of Durham, relating to M. A. de D.'s changes of religion.]*. London: J. Billius.

Nikolić, Đ. M. 1938. »Marko Gospodnetić«, *Saturn*, 4 (1), 20–28.

Noel, M. 1984. *De Dominis 1560-1624: Venetian, Anglican, Ecumenist and relapsed heretic*. London: Strickland & Scott.

Ockenden, R. E. 1936. »Marco Antonio de Dominis and his Explanation of the Rainbow«, *Isis*, 26, 40–49.

Parlov, M. 2006. »Papin primat u misli M. A. Dominisa«, u: V. Tudjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 201–219.

Paščenko, E. 2006. »Veliki hrvatski polemičar Marko Antun de Dominis i problem crkvenih odnosa u Ukrajini«, u: V. Tudjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 283–296.

Paušek-Baždar, S. 1987. »Dominisovo gledište o strukturi elemenata«, u: A. Mohorovičić (ur.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. u Rabu*, Zagreb: JAZU - Grafički zavod Hrvatske, 1987, 365–367.

Prijatelj-Pavičić, I. 2006. »Prilog poznavanju portreta Marka Antuna de Dominisa«, u: V. Tudjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 355–389.

Prijatelj, K. 1987. »Portreti Markantuna Dominisa«, u: A. Mohorovičić (ur.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine u Rabu*. Zagreb: JAZU - Grafički zavod Hrvatske, pp. 377–382.

Prohaska, D. 1912. »Kako se u Njemačkoj dojmio otpor nadbiskupa splitskoga Markantuna Dominisa protiv papinske svemoći (1602–1624)«, *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 14, 285–288.

Pšeničnjak, F. 2006. »Priopćenje o Retrakcijama Marka Antuna de Dominisa«, u: V. Tudjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 155–160.

Rački, F. 1874. »Marko Antun de Dominis«, *Vienac*, 6 (48), 761–765; 6 (49), 774–779; 6 (50), 795–796; 6 (51), 811–813; 6 (52), 827–832.

Redondi, P. 1983. *Galileo eretico*. Torino: G. Einaudi.

A Relation sent from Rome of the processe, sentence, and executio, done upon the body, picture and bookes of M. A. de D., ... after his death (1624). London: J. Bill.

Stipanić, E. 1954. »Rasprava Antuna Gospodnetića De radiis visus et lucis i njen značaj u istoriji optike«, *Nauka i priroda*, 7 (1), pp. 37–43.

Stipanić, E. 1976. »Matematika u Dominisovom djelu »De radiis visus««, u: Ž. Dadić (ur.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 13–22.

Supek, I. 1967. »Marko Antonije de Dominis – poruka mira«, *Encyclopaedia moderna*, br. 5–6, 111–118.

Sweet, J. 1617. *Monsigr. fate voi. Or, A discouery of the Dalmatian apostata, M. Antonius de Dominis, and his bookes. By C. A. [i.e. John Sweet] to his friend P. R.* Saint Omer: English College Press.

Torbar, J. 1878. »Ob optici Markantuna de Dominisa«, *Rad JAZU*, 43, 196–219.

Trogrić, M. 2006. »Odnosi splitskog kaptola s Markom Antunom de Dominisom«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 105–117.

Tadjina-Gamulin, V. 1987. »Marko Antonije de Dominis — hereza kao alternativno mišljenje«, u: A. Mohorovićić (ur.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*, Zagreb: JAZU - Grafički zavod Hrvatske, 369–370.

Tadjina Gamulin, V. (ur.) (1997) *A manifestation of the motives: Marcus Antonius de Dominis*. Zagreb: Croatian P. E. N. Centre.

Tadjina, V. (2006. »Dominis u Engleskoj«, u: V. Tadjina (ur.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, 135–142.

Turčinović, J. 1965. »Markantun de Dominis iz teološke perspektive«, *Encyclopaedia moderna*, 5–6, 119–123.

Zenko, F. 1976. »Marko Antun Dominis u svjetlu sukoba metoda u renesansnoj »novoju« filozofiji prirode«, u: Ž. Dadić (ur.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 73–84.

Zenko, F. 1976. »Prirodnoznanstvena istraživanja Marka Antuna Dominisa u svjetlu gnoseologijsko-metodologijskog problema u postrenesansnoj »novoj« filozofiji prirode«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 2 (3/4), 15–28.

Zenko, F. 1987. »Filozofijsko-politički element u Dominisovu djelu *De republica ecclesiastica*«, u: A. Mohorovičić (ur.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine u Rabu*, Zagreb: JAZU - Grafički zavod Hrvatske, 371–375.

Ziggelaar, A. (1979. »Die Erklärung des Regenbogens durch Marcantonio de Dominis, 1611. Zum Optikunterricht am Ende des 16. Jahrhunderts«, *Centaurus*, 23 (1), 21–50.

References

Antoljak, S. (1976) 'Arhivske zabilješke i marginalije o Markantunu de Dominisu', *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 22–23, pp. 49–61.

Bacotich, A. (1927) 'Marc'Antonio de Dominis. Appunti biografici', *Archivio storico per la Dalmazia*, 2 (IV/20), pp. 64–77.

Bajsić, V. (1976) 'Prirodnoznanstveni i filozofski pogledi Marka Antuna Dominisa', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 61–71.

Barić, I. (1976) 'Marko Antun Dominis i problem duge', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 33–48.

Berljak, M. (2006) 'Veza Marka Antuna de Dominisa s Galileom Galileijem i Hugom Grotiusom', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 299–325.

Beyerlinck, L. (1617) *Profectionis Marci Antonii de Dominis quondam archiepiscopi Spalatensis, consilium examinat*. Antverpiae: Ex Officina Plantiniana.

Bezić-Božanić, N. (2006) 'Split u doba Marka Antuna de Dominisa', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 347–354.

Bogović, M. (2006) 'Biskupije senjska modruška u vrijeme Dominisove uprave', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 33–40.

Borić, M. (2017) 'Marko Antun de Dominis – fizičar na pragu novovjekovlja', *Poučak. Časopis za metodiku i nastavu matematike*, 69, pp. 4–9.

Boyer, C. B. (1959) *The Rainbow, from Myth to Mathematics*. New York: Thomas Yoseloff.

Breyer, M. (1904) *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*. Zagreb: Mirko Breyer.

Breyer, M. (1927) 'O Dominisovom djelu »De republica ecclesiastica«, *Savremenik*, 20 (12), pp. 537–539.

Bulat, N. (1975) 'Neka sporna pitanja o de Dominisu', *Crkva u svijetu*, 10 (2), pp. 102–116.

Cantimori, D. (1958) 'Note su M. A. de Dominis', *Archiv für Reformationsgeschichte*, 49, pp. 245–258.

Cavazza, S. (1987) 'Marc'Antonio De Dominis', *Dizionario biografico degli Italiani*, 33, pp. 642–650.

Čoralić, L. (2006) 'Dalmatinski »protestanti« Dominisova doba – tragom procesa mletačke inkvizicije', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 271–282.

Čubranić, N. (1976) 'Marko Antun Dominis i njegov znanstveni rad na području geodezije', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 55–59.

Dadić, Ž. (1967) 'Rad Markantuna Dominisa na problemima fizike', *Encyclopaedia moderna*, 2 (5/6), pp. 124–127.

Dadić, Ž. (1976) 'Marko Antun Dominis i problem plime i oseke', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 49–53.

Dadić, Ž. (1982) *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata* (2 vols). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Dadić, Ž. (2006) 'Prirodnofilozofski i metodološki temelj Dominisovih fizikalnih radova', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 327–334.

Decretum Sacrae Congregationis Ill. orum S.R.E. Cardinalium, a S.D.N. Paulo Papa V. Sanctq., Sede Apostolica, ad Indicem librorum, eorundemque permissionem, prohibitionem, expurgationem, impressionem universa Republica Christiana specialiter deputatorum, ubiq, publicandum (1616). Romae: [s.n.].

Derado, I. (2006) 'De Dominis i Galileo o plimi i oseci', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 341–346.

Dominis, M. A. (2002) *Marko Antun de Dominis: Izabrani radovi 1*. Croatian translation from Latin by V. Gortan, Z. Milanović and S. Skoko, Croatian translation from Italian by B. Jozić. Split: Lamaro.

Dominis, M. A. (2005) *Opera physica = Radovi iz fizike: Marcus Antonius de Dominis*. Croatian translation from Latin by S. Hondl and I. Martinović. Split: Lamaro.

Dugački, V. (1976) 'Marko Antun Dominis i problemi vida', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 85–91.

Farlati, D. (1765) *Illyricum sacrum*. Vol. 3. Venetiis: Apud Sebastianum Coleti.

Faj, Z. (1976) 'Osnovni zakoni i pojmovi geometrijske optike u Dominisovu djelu »De radiis visus...«', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 23–32.

Faj, Z. (1987) 'O fizikalnim raspravama M. A. Dominisa i mišljenju nekih istaknutih fizičara o njima', in A. Mohorovičić (ed.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*. Zagreb: JAZU, pp. 359–364.

Fisković, C. (1967) 'Marko Antun de Dominis i naša likovna baština', *Encyclopaedia moderna*, 5–6, pp. 128–132.

Floyd, J. (1617) *Synopsis apostasiae Marci Antonii de Dominis, olim archiepiscopi Spalatensis nunc apostatae, ex ipsiusmet libro delineata*. Antverpiae: Apud heredes M. Nutij & I. Meursium.

Fuller, T. (1845) *The Church History of Britain*. Vol. 5. Oxford: At the University Press.

Galvez, F. J. J. (2006) 'Tri Dominisova pisma grofu od Gondomara', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 143–153.

Gardiner, S. R. (1883) *History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642*. Vol. 4. London: Longmans, Green and Company.

Gardiner, S. R. (1869) *Prince Charles and the Spanish Marriage, 1617–1623*. Vol. 2. London: Hurst and Blackett.

Golub, I. (2006) 'Marko Antun de Dominis u Arhivu Svetog oficija', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 161–196.

Goodman, G. (1839) *The Court of King James the First* (2 vols). London: Richard Bentley.

Gortan, V. (1967) 'Biografski podaci o Marku Antoniju de Dominisu', *Encyclopaedia moderna*, 5–6, p. 86.

Gortan, V. (1967) 'Prijevod djela Marka Antuna de Dominisa s uvodom prevodioca', *Encyclopaedia moderna*, 5–6, p. 88–110.

Gortan, V. (1968) 'Dominisovo djelo »De republica ecclesiastica«', *Kolo*, 6 (126), pp. 18–26.

Gortan, V. (1969) 'Marko Antonije de Dominis. Marcus Antonius de Dominis (1560–1624)', in V. Gortan (ed.) *Hrvatski latinisti*, Vol. 2, in I. Dončević (ed.) *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Vol. 3. Zagreb: Zora, pp. 7–14.

Granić, M. (2006) 'Rod splitskog nadbiskupa Marka Antuna de Dominisa', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 9–20.

Hondl, S. (1944) 'Marko Antonij de Dominis kao fizičar', *Vienac*, 36 (2), pp. 36–48.

Horvat, K. (1910) *Monumenta historiam Usocchorum illustrantia: ex archivis romanis, praecipue e secreto Vaticano desumpta / collegit et redegit Carolus nob. Horvat.* (2 vols.). Zagrabiae: in taberna Libraria eiusdem Societatis typographicae (Georg Trpinac).

Jozić, B. (2006) 'Marko Antun de Dominis u sporu između Mletačke Republike i pape Pavla V', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 119–132.

Jurić, Š. (1967) 'Građa za bibliografiju Markantuna de Dominisa', *Encyclopaedia moderna*, 5–6, pp. 133–140.

Kapitanović, V. (2006) 'Marko Antun de Dominis kao metropolit', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 81–103.

Knežić, D. (2006) 'Marko Antun de Dominis kao promotor bilježnika »Imperiali auctoritate«', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 21–32.

Kolarić, J. (2006) 'Marko Antun de Dominis – reformator ili heretik?', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 221–228.

Kostić, V. (1972) *Kulturne veze između jugoslovenskih zemalja i Engleske do 1700. godine*. Beograd: SANU.

Kovačić, S. (2006) 'Marko Antun de Dominis na čelu splitske crkve', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 41–78.

Lučin, B. (2006) 'Pogled u knjižnicu Marka Antuna de Dominisa', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 231–269.

Ljubić, Š. (1870) 'O Markantunu Dominisu Rabljaninu', *Rad JAZU*, 10, pp. 1–159.

Ljubić, Š. (1870) 'Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina — spljetskoga nadbiskupa', *Starine*, 2, pp. 1–260.

Ljubić, Š. (1872) 'Prilog k razpravi o Markantunu Dominisu Rabljaninu', *Starine*, 4, pp. 1–18.

Martinis, M. (2006) 'Marko Antun de Dominis kao fizičar', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 335–340.

Martinović, I. (1996) 'Marko Antun de Dominis – kasnorenesansni fizičar', in G. Pifat Mrzljak (ed.) *Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena*. Zagreb: MGC, pp. 400–409.

Martinović, I. (2002) 'Optička rasprava Marka Antuna de Dominisa: geneza, metodologija, značenje', *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 55–56, pp. 67–145.

Martinović, I. (2009) 'Riječanin Josip Zanchi o Rabljaninu Marku Antunu de Dominisu', *Filozofska istraživanja*, 29 (4), pp. 689–707.

Martinović, I. (2016) 'Marko Antun de Dominis vs: Faust Vrančić: od Logike (1608) do Nove logike (1616)', *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 42 (2(84)), pp. 293–330.

Montagu, R. (1624) *Immediate Adresse unto God alone. First delivered in a Sermon [on Ps. l. 15] before His Majestie at Windsore. Since ... enlarged to a just Treatise of Invocation of Saints, occasioned by a false imputation of M. A. de Dominis upon the author*. London: W. Stansby for M. Lownes and W. Barret.

Morović, H. (1981) 'O biblioteci Markantuna de Dominisa', *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 25 (1/4), pp. 177–187.

Nedeljković, D. (1961) 'Un physicien utopiste du XVI siècle, Marco Dominis', *Bulletin de l'Académie serbe des sciences*, XXVIII (8), pp. 27–50.

Nedeljković, D. (1961) 'Fizičar i utopist XVI veka Marko Dominis', *Glas SANU*, 249 (9), pp. 131–156.

Nedeljković, D. (1975) *Marko Dominis u nauci i utopiji na delu*. Beograd: SANU.

Nedeljković, D. (1976) 'Nauke i istorija nauka u nas od Georgija Dragišića i Hristofora Hrizogona do Franje Petrića i Marka Dominisa', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 107–112.

Newland, H. (1859) *The life and contemporaneous church history of Antonio de Dominis, Archbishop of Spalatro*. Oxford: J. Henry and J. Parker.

Newes from Rome, Spalato's doome. O An epitome of the life and behaviour of M. Antonius de Dominis first Bishop of Segnia, afterwards Archbishop of Spalato; who about some seven or eight yeeres since came from Venice into England: and from thence by the practise and perswasion of the L. Gundamar, departed to Rome: and of late was imprisoned in the catle of Saint Angelo. Herein contained the reasons for which he was imprisoned, together with his miserable disastrous end (1624). London: Printed by Iohn Haviland for Richard Whitaker.

Newton, I. (1719) *Optice: sive de reflexionibus, refractionibus, inflexionibus et coloribus lucis libri tres*. Londini: Innys.

Neale, R. (1624) *Alter Ecebolius M. A. de Dominis ... pluribus Dominis inservire doctus. [Documents collected by R. Neale, Bishop of Durham, relating to M. A. de D.'s changes of religion.]*. London: J. Billius.

Nikolić, Đ. M. (1938) 'Marko Gospodnetić', *Saturn*, 4 (1), pp. 20–28.

Noel, M. (1984) *De Dominis 1560-1624: Venetian, Anglican, Ecumenist and relapsed heretic*. London: Strickland & Scott.

Ockenden, R. E. (1936) 'Marco Antonio de Dominis and his Explanation of the Rainbow', *Isis*, 26, pp. 40–49.

Parlov, M. (2006) 'Papin primat u misli M. A. Dominisa', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 201–219.

Paščenko, E. (2006) 'Veliki hrvatski polemičar Marko Antun de Dominis i problem crkvenih odnosa u Ukrajini', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 283–296.

Paušek-Baždar, S. (1987) 'Dominisovo gledište o strukturi elemenata', in A. Mohorovičić (ed.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*. Zagreb: JAZU, pp. 365–367.

Prijatelj-Pavičić, I. (2006) 'Prilog poznavanju portreta Marka Antuna de Dominisa', in V. Tadjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 355–389.

Prijatelj, K. (1987) 'Portreti Markantuna Dominisa', in A. Mohorovičić (ed.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*. Zagreb: JAZU, pp. 377–382.

Prohaska, D. (1912) 'Kako se u Njemačkoj dojmio otpor nadbiskupa splitskoga Markantuna Dominisa protiv papinske svemoći (1602–1624)', *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 14, pp. 285–288.

Pšeničnjak, F. (2006) 'Priopćenje o *Retrakcijama* Marka Antuna de Dominisa', *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 14, pp. 155–160.

Rački, F. (1874) 'Marko Antun de Dominis', *Vienac*, 6 (48), pp. 761–765; 6 (49), pp. 774–779; 6 (50), pp. 795–796; 6 (51), pp. 811–813; 6 (52), pp. 827–832.

Redondi, P. (1983) *Galileo eretico*. Torino: G. Einaudi.

A Relation sent from Rome of the processe, sentence, and executio, done upon the body, picture and bookes of M. A. de D., ... after his death (1624). London: J. Bill.

Stipanić, E. (1954) 'Rasprava Antuna Gospodnetića De radiis visus et lucis i njen značaj u istoriji optike', *Nauka i priroda*, 7 (1), pp. 37–43.

Stipanić, E. (1976) 'Matematika u Dominisovom djelu »De radiis visus«', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 13–22.

Supek, I. (1967) 'Marko Antonije de Dominis – poruka mira', *Encyclopaedia moderna*, 5–6, pp. 111–118.

Sweet, J. (1617) *Monsigr. fate voi. Or, A discovery of the Dalmatian apostata, M. Antonius de Dominis, and his bookes. By C. A. [i.e. John Sweet] to his friend P. R.* Saint Omer: English College Press.

Torbar, J. (1878) 'Ob optici Markantuna de Dominisa', *Rad JAZU*, 43, pp. 196–219.

Trogrlić, M. (2006) 'Odnosi splitskog kaptola s Markom Antunom de Dominisom', in V. Tujdina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp. 105–117.

Tudjina-Gamulin, V. (1987) 'Marko Antonije de Dominis — hereza kao alternativno mišljenje', in A. Mohorovičić (ed.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*. Zagreb: JAZU, pp. 369–370.

Tudjina Gamulin, V. (ed.) (1997) *A manifestation of the motives: Marcus Antonius de Dominis*. Zagreb: Croatian P. E. N. Centre.

Tudjina, V. (2006) 'Dominis u Engleskoj', in V. Tudjina (ed.) *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*. Split: Književni krug, pp.135–142.

Turčinović, J. (1965) 'Markantun de Dominis iz teološke perspektive', *Encyclopaedia moderna*, 5–6, pp. 119–123.

Zenko, F. (1976) 'Marko Antun Dominis u svjetlu sukoba metoda u renesansnoj »novoj« filozofiji prirode', in Ž. Dadić (ed.) *Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti Raba*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, pp. 73–84.

Zenko, F. (1976) 'Prirodoznanstvena istraživanja Marka Antuna Dominisa u svjetlu gnoseologijsko-metodologijskog problema u postrenesansnoj »novoj« filozofiji prirode', *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 2 (3/4), pp. 15–28.

Zenko, F. (1987) 'Filozofijsko-politički element u Dominisovu djelu De republica ecclesiastica', in A. Mohorovičić (ed.) *Rapski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine*. Zagreb: JAZU, pp. 371–375.

Ziggelaar, A. (1979) 'Die Erklärung des Regenbogens durch Marcantonio de Dominis, 1611. Zum Optikunterricht am Ende des 16. Jahrhunderts', *Centaurus*, 23 (1), pp. 21–50.

